

*Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav etnologie*

Venkovské město, kultura a etnografie

Autor: Kateřina Jeníčková
Studijní obor: historické vědy – etnologie
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc.
Rok podání: 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Kateřina Jeníčková

Úvod	3
1. Postavení žen v českých zemích od druhé poloviny 19. století	
do 2. světové války	5
1.a. Právní a sociální status žen	5
1.b. Postupné změny v postavení ženy ve společnosti	7
1.c. Postavení žen jako vlastenek a emancipistek	9
1.d. Společenské postavení učitelek	9
1.e. Konkrétní situace u sester Proškových	10
2. Mládí a vzdělání sester Proškových	11
2.a. Rodinné zázemí sester Proškových	11
2.b. Vzdělání sester Proškových	12
2.b.1. Možnosti vzdělání žen ve druhé polovině 19. století	12
2.b.2. Vzdělání Eleonory a Marie Proškových	15
3. Působení sester na Turnovsku	18
3.a. Sociální a kulturní charakteristika Turnovska	18
3.a.1 Sociokulturní charakteristika Turnova v době působení sester Proškových	18
3.a.2. Významné události ve městě na přelomu 19. a 20. století	19
3.a.3. Významné osobnosti města	26
3.b Sestry Proškovy a Turnovské muzeum	28
3.b.1 Vznik Turnovského muzea a první roky jeho činnosti	28
3.b.2 Turnovské muzeum a velké výstavy 90. let 19. století	32
3.b.3 Turnovské muzeum do vzniku samostatného Československa	41
3.b.4. Turnovské muzeum po roce 1918	44
3.c. Učitelská praxe sester Proškových	50
3.c.1. Tradice školství v Turnově	50
3.c.2. Školství v Turnově na přelomu 19. a 20. století	51
3.c.3. Učitelské dráhy sester Proškových	53
3.d. Účast sester Proškových ve spolcích	60
3.d.1. Spolkový život v Turnově	60
3.d.2. Účast sester Proškových ve spolcích	61

4. Etnografická práce sester Proškových	67
4.a Dobové stereotypy v zájmu o lidový oděv	67
4.b Zájem sester Proškových o lidový oděv	68
Závěr	76
Použité prameny a literatura	79
Přílohy	84
Příloha 1: Galerie osobností	85
Příloha 2: Muzejní statut a jednací řád z roku 1890	90
Příloha 3: Popis turnovského kroje podle E. Proškové	92
Příloha 4: Obrazová příloha	99
Resumé	106

Úvod

Ve své diplomové práci „Venkovské město, kultura a etnografie“ se soustředím především na osobnosti dvou sester, učitelek a etnografických badatelek, na Eleonoru a Marii Proškovy. Na jejich osobním příkladě se snažím ukázat, jakým způsobem venkovské město reflektovalo celospolečenský kulturní vývoj mimo jiné i v oblasti vývoje etnografie jako samostatného vědeckého oboru a také, jaký byl ohlas ženských emancipačních myšlenek mezi výraznými regionálními osobnostmi působícími ve významných městských institucích, jako byla škola nebo muzeum.

Při zpracování tohoto tématu jsem vycházela především z dobových pramenů uložených v Muzeu Českého ráje a ve Státním okresním archivu Semily. V dalším bádání, týkajícím se rodiny a dětství sester, bude nutno obrátit se na matriky a další pramennou základnu. V této práci jsem se omezila na regionální fondy, které jsou pro můj přístup důležité a vztahují se k dějinám muzea a dalších osob a institucí, které působily v Turnově ve druhé polovině 19. století. Jedná se především o pozůstalost Jana Prouška a Josefa Vítězslava Šimáka nebo archivní fond vztahující se k dějinám turnovského muzea, které jsou uloženy v Muzeu Českého ráje. Použila jsem i archiválie z fondů Státního okresního archivu v Semilech, kde jsem vycházela především z fondu Obecné a měšťanské školy dívčí v Turnově. Jako bohatý zdroj informací jsem také využila dobový místní tisk, především Listy pojizerské a Hlasy pojizerské. Ze současné odborné literatury vztahující se k tématu v regionálním rámci jsem čerpala hlavně z jednotlivých studií publikovaných ve vlastivědném sborníku Od Ještěda k Troskám a ve sborníku Z Českého ráje a Podkrkonoší a dále také z krátkých studií otištěných v Pojizerských listech. Vedle toho jsem se opírala o obecnou kulturně historickou, etnologickou, pedagogickou a genderovou literaturu.

Na základě analýzy tohoto materiálu jsem se pokusila rekonstruovat životopisy dvou zajímavých žen, které mohou být interpretovány jako jistý model venkovských učitelek dvou generací na přelomu 19. a 20. století včetně jejich mimoškolních kulturních aktivit a etnografických zájmů.

Pochopení osobnosti Eleonory a Marie Proškových v kontextu doby a místa nám pomůže dokreslit představu o tom, jakým způsobem byla

reflektována česká vlastenecká otázka na venkovském městě na přelomu 19. a 20. století a také to, jakou roli v tomto procesu sehrály ženy.

Sestry Proškovy svojí profesí učitelky a zájmem o lidový oděv představují víceméně typickou samostatnou ženu své doby. Učitelky byly ve druhé polovině 19. století tradičními nositelkami myšlenek ženské emancipace a také vlastně prvními ekonomicky nezávislými ženami v celém rakouském mocnářství.

Eleonora a Marie Proškovy patřily k významným osobnostem přelomu 19. a 20. století na Turnovsku a ve své době nezanedbatelně přispěly ke kulturní profilaci kraje. Jejich osudy nám tak pomohou nastínit problematiku nejen konstituování etnografie jako vědecké disciplíny v českých zemích, ale ukazují i klasický život veřejně činných žen působících v dané době na venkovském městě v Čechách. Zázemí této práce představuje i charakteristika prostředí venkovského města s bohatou kulturní a historickou tradicí.

Předkládaná monografie, věnovaná dvěma sestrám – učitelkám, se opírá převážně o archivní fondy, pracovala jsem tedy podle zásad historické heuristické práce a jim jsem podřídila i kritiku pramenů. Zároveň jsem se pokusila o interdisciplinární pohled, protože ve zvoleném tématu se překrývají dějiny etnologie a pedagogiky s pohledy studií rodu.

1. Postavení žen v českých zemích

od druhé poloviny 19. století do 2. světové války

1.a. Právní a sociální status žen

Celkové společenské postavení žen ve 2. polovině 19. století a na počátku 20. století bylo určeno celou řadou společenských stereotypů, které je odsouvaly do podřízeného postavení vůči mužům. Především v 19. století to bylo zakódováno i v právních zvyklostech, kde ženy vystupovaly pouze ve vztazích k mužům, jako jejich matky, manželky, dcery atd. Sestry Proškovy, které se narodily v polovině 19. století, se těmto zvyklostem musely podřídít ve svých profesionálních i osobních životech.

Sestry se narodily a dospívaly v době, kdy již otázka nerovnoprávného postavení žen nebyla mezi českou společností zcela neznámá, ač ještě její řešení nedospělo k razantnějším vyústěním, kterých se sestry dočkaly až na přelomu století v dospělém aktivním věku. V době mládí sester, které bychom mohli u Eleonory omezit roky 1844 – 1872 a u Marie léty 1858 – 1885, již měly české země za sebou první pokusy o zlepšení společenského postavení žen, jako byla Amerlingova Budeč nebo první vlastenecké ženské spolky z roku 1848 (např. Spolek Slovanek, Slovanská denice). Do českého veřejného života se již také aktivně zapojily první skutečně silné ženské osobnosti, jmenovitě například Božena Němcová, Bohuslava Rajska, Karolina Světlá a další. Společenské klima od 60. let 19. století významně ovlivnil Vojta Náprstek, který s Americkým klubem dam otevíral otázku ženského vzdělávání a většího uplatnění žen v životě českého národa.

Dlouhou dobu bylo právní postavení žen určeno na svou dobu již zastaralým zákoníkem z roku 1811, jehož zásadní části platily až do počátku 20. století. Tento kodex určoval ženám podřízené postavení ať v oblasti majetkového, rodinného nebo veřejného práva. Jeho prosazování bylo rozdílné v různých společenských vrstvách společnosti. Vycházel ze zvykového patriarchálního práva, které nebylo neobvyklé ani v ostatních částech Evropy a uplatňovalo se jiným způsobem na venkově, v prostředí aristokracie a v měšťanském prostředí. Poměrně logicky tak ve skutečnosti největší osobní svobodou disponovaly ženy z venkova, které pocházely ze zámožnějších rodin

a nejhůře na tom v tomto ohledu byly ženy měšťanské, mezi nimiž jako prvními našly úrodnou půdu myšlenky za rovnoprávnost žen.¹

V oblasti veřejného práva až do roku 1914 převažoval mezi konzervativci názor, že ženy nemohou mít stejná práva jako muži, kteří si je vykupují svojí brannou povinností. Ve stejném duchu se nesl názor, že podřízené postavení žen je jen zdánlivé a ve skutečnosti ženy chrání.

Rychlejší změny nastoupily v oblasti soukromého práva, kde říšská vláda musela uznat, že platné zákony staví ženy do nedůstojného postavení. V roce 1904 byla ustanovena komise, která měla za úkol přezkoumat nejasné formulace zákonů a navrhnout jejich změny. Jednalo se o jistý ústupek ženským organizacím, které na vládu vyvíjely tlak již od konce 90. let 19. století.²

Jednou z idejí ženského hnutí 2. poloviny 19. století se stala vedle už tradičního prosazování národního programu, snaha o zvyšování kvalifikace žen pro povolání. K tomu se přidružovalo i přesvědčení, že žena touží po stejném vzdělání jako muž, aby dosáhla stejného životního uplatnění. Představa, že se ženě upírá blaho, jaké skýtá věda, technika a umění u mnohých žen přerostla až v pocit křivdy. Také proto se v tisku začaly více objevovat zmínky o boji žen za rovná práva v jiných zemích, o jejich nástupu na vysoké školy atd. Na přelomu 19. a 20. století tyto aktivity přispěly k tomu, že se všeobecně ženské hnutí začalo brát jako závažný soudobý společenský proud, jako „ženská otázka“. Otevřenější postoj veřejnosti tak v konečném výsledku umožnil ženskou právní i společenskou rovnoprávnost.³ V této době už se jednalo o rovnoprávnost politickou, tedy o boj za volební právo žen.

Z hlediska sociálního postavení ve druhé polině 19. století a i v prvních desetiletích 20. století byly ženy na nižším společenském stupni než muži a to především v otázce své ekonomické samostatnosti. Převažující část žen označených jako vdané v roce 1880 žila v domácnosti a neměla vlastní příjem. Dcery z tehdy majetkově průměrných rodin měly tak před sebou dvě možné alternativy. Buď se mohly vdát, pracovat v domácnosti, rodit děti a být tak zcela závislé na ekonomické činnosti manžela, nebo mohly zůstat svobodné

¹ Viz. Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999, s. 24.

² Viz. Neudorfová, M.: České ženy v 19. století, Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci, Praha 1999, s. 99 – 101.

³ Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999, s. 81.

a trpět pocitem společenské degradace a spoléhat na to, že se uživí prací vlastních málo kvalifikovaných rukou. Ještě v roce 1910 většina pracujících žen působila na místech, která nevyžadovala vyšší kvalifikaci. Možnou další alternativou bylo dosáhnout alespoň nějakého vzdělání a působit jako učitelka nebo vychovatelka a dosáhnout tak alespoň nějakého společensky snesitelného postavení.⁴

1.b. Postupné změny v postavení ženy ve společnosti

Ke změnám v chápání společenského postavení žen postupně docházelo již od 60. let 19. století, kdy se postupně mění společenské klima. Vznikají další ženské spolky, které se již nesnaží působit na veřejnost pouze ve filantropickém a vlasteneckém duchu, ale zabývají se i sociálními dopady nerovného postavení žen, především v oblasti vzdělání a profesního uplatnění. Svoji činnost vyvíjí například Ženský výrobní spolek.

Roku 1890 je v Praze otevřeno 1. dívčí gymnázium Minerva, které ve výsledku otevírá cestu dívkám i k vysokoškolskému vzdělání. Roku 1897 je přijata první dívka na pražskou filozofickou fakultu a brzy po ní do svých řad přijímají ženy i další fakulty.⁵ Ženám se tak rozšiřují i možnosti volby do té doby jen mužských profesí.

Myšlenka rovnoprávnosti se postupně prosazuje i do oblasti veřejného práva. Roku 1905 je založen Výbor pro volební právo žen. Tato myšlenka rozdělila českou politickou veřejnost. Konzervativci se obávali, že na venkově vzroste silně podpora klerikálních stran a v dělnickém prostředí na síle získají socialisté. O tom, že myšlenka ženské rovnoprávnosti nabyla na politickém významu svědčí i ta skutečnost, že několik stran si ji dalo do svého volebního programu⁶ a jiné, jako Staročeši a klerikálové, proti ní silně brojili.⁷

Myšlenky ženské emancipace na počátku 20. století se tak postupně v českých zemích vytříbily a staly se nedílnou součástí veřejného dění. V roce

⁴ Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999, s. 77.

⁵ Podrobněji Documenta PragensiaXIII., Žena v dějinách Prahy, 1996: Jana Brabencová, Pražské ženy v procesu vývoje českého dívčího vzdělávání ve 2. pol. 19. stol, s. 203-212; Marie Štemberková, Doktorky filozofie a medicíny na pražské univerzitě od r. 1901 do konce první světové války, s. 213-234.

⁶ Česká strana pokroková, státoprávníci, Sociální demokracie, Národní socialisté

⁷ viz. Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999, s.105 – 114.

1908 například Františka Plamínková v Ottově slovníku definovala základní teze feministického hnutí.⁸

Všechny tyto snahy a tendence vyústily v zásadní zlom, který v problematice postavení žen nastal po vzniku samostatného československého státu v roce 1918, čehož se dožila jen mladší ze sester v již na svoji dobu pokročilém věku. V nové ústavě byla přijata opatření zajišťující ženám společenskou rovnoprávnost s muži. V teorii tak byly vyřešeny základní problémy spojené s „ženskou otázkou“ jako bylo například zpřístupnění vyššího vzdělání, právní a hospodářská rovnoprávnost nebo zrušení celibátu učitelek.

Praxe se ovšem rozcházela s teorií a vznikla tak potřeba vytvoření centrální organizace, která by sdružovala všechny ženské spolky, které usilují o ústavou zaručenou rovnoprávnost žen i v praxi. Takovým spolkem se stala Ženská národní rada se sídlem v Praze a Brně, která sdružovala liberálně smýšlející ženy. Její počátky jsou spojeny s Československou ochranou ženských zájmů, vzniklou již v roce 1919.⁹

Ženská národní rada¹⁰ vznikla jako nepolitické sdružení, což nevyklučovalo, aby se jejími členkami staly ženy aktivní v politických stranách, především národně socialistické, národně demokratické, agrární a sociálně demokratické. Rada byla ustanovena 8. dubna 1923 a prvními členy se staly Ženský klub český, Výbor pro volební právo žen, které patřily mezi dva nejaktivnější spolky v Čechách. Několik dní před ustanovením Ženské národní rady se pokrokové ženy sešly z popudu přípravného výboru Ženské národní rady na Vinohradech na schůzi, která přerostla ve veřejný protest. Reagovaly

⁸ „hl. složky emancipačního hnutí jsou:

- snaha o individuální osamostatnění s praktickým požadavkem na neomezené vzdělávání ženy
- složka morální a etická s požadavkem možného přístupu ke všem povoláním a oborům lidské práce, odstranění dvojí morálky, nuceného celibátu a prostituce
- složky politické za volného sebeurčení ve státě – volební právo, změnu lidských zákonů
- rodinné složky bojující za mravní a právní rovnost v rodině, hospodářskou nezávislost, rodičovskou moc.

Důvody feminizmu jsou: žena je především člověk, život není vyčerpán úkolem manželky a matky.“

Osvaldová, B.: Odysea 2000: Jsem žena a kdo je mñ – historie feminizmu. (www.aust.cz/zurnalistika/texty/odysea2001)

⁹ Původně se jednalo o Svaz práce pro ochranu ženy založený z popudu F. Plamínkové (Burešová, J.: Proměny společenského postavení žen v první polovině 20. století, Olomouc 2001, str. 60.)

¹⁰ Od roku 1925 vydávala Ženská národní rada 10 krát ročně časopis „Ženská rada“.

tak na situaci, kdy po válce byly ženy nuceny opustit svá místa, na kterých se osvědčily, když byly za války nuceny nahradit v řadě profesí muže.

Pokrokové ženy se snažily vnést ducha liberalizace a demokratizace i do školství. Zasazovala se o to hlavně F. Plamínková, která přispěla k prosazení koedukace a koinstrukce v obecném a měšťanském školství¹¹. V prosinci 1918 na zemské konferenci učitelstva usilovala také o zrušení celibátu učitelek. Z těchto podnětů vznikl v 1922 tzv. malý školský zákon, který ustavoval, že na všech národních školách dívčích a chlapeckých má být ½ učitelů a ½ učitelek. Na dívčích školách měly zastávat vedoucí místa ženy, na chlapeckých muži.

1.c. Postavení žen jako vlastenek a emancipistek

Sestry Proškovy představují svým osobním a profesním životem jistý prototyp samostatně aktivních českých žen ve 2. polovině 19. století. Ve svých názorech nebyly nijak radikální a přizpůsobily se společensky přijatelným způsobem dané situaci. Autoři věnující se ženskému hnutí v českých zemích téměř vždy upozorňují na jeho jistou umírněnost oproti trendům v jiných částech Evropy a jeho souvztažnost hnutím národní emancipace. Ženy v tomto smyslu byly chápány jako nepostradatelné především při výchově nových generací nově se konstituujícího národa. Řada českých vlastenců tak požadovala vzdělávání žen v oblastech důležitých pro národní uvědomění, jako byl jazyk nebo historie. Tuto pozici řada českých žen plně přijímala a stavěla se proti radikálnějšímu požadavkům ženského hnutí působícího především v západní Evropě.

1.d. Společenské postavení učitelek

Z hlediska práva i sociálního statusu bylo do jisté míry výjimečné postavení učitelek. V dané době se jednalo vlastně o jedinou možnou profesi, které se mohly ženy věnovat a potřebovaly k ní dostatečné vzdělání. Vzdělání učitelky bylo vlastně jediné vyšší pro ženy dostupné ještě ke konci 19. století.

Učitelky byly také tradičně dlouho předními nositelkami myšlenek společenské rovnoprávnosti.

¹¹ Až do vzniku ČSR nesměly učitelky vyučovat chlapce starší 8 let.

Z tisíce aktivních osob v oboru „vyučování“ bylo v roce 1910 394 žen a většinou se jednalo o učitelky. Mezi ženskými vyučovacími silami byl větší podíl osob s nižší kvalifikací než mezi mužskými, protože ženy mohly zastávat místa učitelek jen nižších veřejných škol, učitelek ručních prací a různých domácích učitelek a vychovatelek. Vyučování na vyšších dívčích školách ženami bylo teprve v počátcích.¹²

1.e. Konkrétní situace u sester Proškových

Situace u sester Proškových byla dána dobou a prostředím, do kterého se narodily. Starší Eleonora patří ještě do generace učitelek, které se pro učitelskou dráhu rozhodly před Hasnerovou reformou z roku 1869, tudíž mohly získat pouze vzdělání industriální učitelky a vyučovat dívky ruční práce.

Mladší Marie měla před sebou v době rozhodování již více možností a mohla na učitelském ústavu získat vzdělání potřebné pro učitelky tzv. literní, které vyučovaly již odbornější předměty.

Obě sestry se ve svém životě musely smířit s dodržáním povinného celibátu a byly tak nuceny vzdát se do jisté míry svého vlastního rodinného života a cele jej zasvětit svému učitelskému poslání. Ani jedna ze sester ve svém veřejném působení nevystupuje otevřeně za radikální požadavky ženské emancipace, ale soustředí se především na práci v různých sdruženích a spolcích, profesních, zájmových i kulturních a také na etnografickou práci, konkrétně na lidový oděv, kterému se v této době věnovaly především ženy.

¹² Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999, s. 77.

2. Mládí a vzdělání sester Proškových

2.a. Rodinné zázemí sester Proškových

Zjistit konkrétní rodinnou situaci sester je zatím z dostupných pramenů velice problematické. Osobní archivní fond ani jedné ze sester Proškových se nedochoval a i ostatní prameny vztahující se k jejich rodinnému zázemí jsou velice kusé a můžeme z nich pak vyvozovat pouze obecné informace. Jelikož obě sestry měly vzdělání dostupné ženám především z nižších měšťanských vrstev, můžeme usuzovat, že pocházely z české pražské měšťanské rodiny, která nepatřila k příliš majetným. Jejich rodinné prostředí zřejmě ani nebylo nijak horlivě vlastenecky zaměřené, což můžeme usuzovat z toho, kde bylo poskytnuto vzdělání Eleonoře, když nebyl příliš brán ohled na to zda se jednalo českou nebo německou školu.

Obě sestry se narodily v Praze. Eleonora přišla na svět 13. prosince 1844. Marie byla o necelých 14 let mladší, narodila se 10. února 1858. Prameny zmiňují ještě třetí sestru Annu, která se za sestrami do Turnova také odstěhovala. Žila zde spolu s nimi a zřejmě se starala o jejich domácnost. Jiné podrobnosti se o ní z dostupných pramenů zatím nedovídáme.

O dětství, výchově, formování osobních postojů, tvorbě světonázoru a mládí Eleonory a Marie Proškových toho ze zatím dostupných pramenů také mnoho nevíme a můžeme pouze vyvozovat z jejich pozdějšího působení a kontextu doby. Určující podle mého soudu byla skutečnost, že dívky dospívaly v Praze, v centru tehdejšího českého společenského a kulturního života. V 60. letech, kdy starší Eleonoře bylo mezi 16 a 26 lety, zažila Prahu nabitou novou vlasteneckou energií, která nemohla nechat chladného zřejmě téměř nikoho, kdo byl jen trochu vnímavý a zajímal se o veřejné dění. Taková Eleonora musela být, protože se to odrazilo později v době jejího působení v Turnově, kdy se aktivně zapojovala do veřejného dění. Tato 60. léta byla dobou velkého emočního vypětí. V počátcích to byly především velké naděje na česko rakouské vyrovnání vystřídané na konci této dekády značným rozčarováním a skepsí českých vlastenců nad vyrovnáním rakousko uherským. Od 60. let 19. století dochází ve společnosti k jistému uvolnění. Začínají vycházet česká politická periodika jako Čas, Hlas a především Národní listy. Je bohatě obnoven i spolkový život. Vlastenci se sdružují do nově vzniklých

spolků a organizací jako byl Sokol nebo Hlahol. Tyto spolky se velice aktivně podílejí na organizování národních slavností, které bohatě doprovázely téměř jakoukoli společenskou událost. Výrazně tak pomohly k veřejné manifestaci české vlastenecké myšlenky.

Eleonora a v dětství i Marie v Praze zažily tedy velké manifestace češství při nejrůznějších veřejných vystoupeních. Zažily také i novou vlnu zájmu o „národní oděv“ a výšivku v souvislosti s nově aktualizovanou myšlenkou české národní emancipace.

V polovině 60. let 19. století musela Eleonora, a o 10 let později i Marie, učinit rozhodnutí, které určilo celý její další život. Byla postavena před volbu, zda se vzdát tradičního ženského údělu, možnosti se provdat a založit vlastní rodinu, nebo se dát na dráhu samostatné tedy nutně alespoň relativně emancipované učitelky, která byla v této době spojena s povinností dodržet celibát. Jakou roli v tom sehrála intelektuální a ekonomická situace rodiny nám zřejmě již zůstane utajeno. Jakýsi náznak ozřejmení této otázky nám ovšem nabízí skutečnost, že ani jedna ze sester se neprovdala a Marie navíc rovněž zvolila kariéru učitelky.

Formování Marie Proškové zřejmě prošlo podobným vývojem a zřejmě zde byl i vliv její starší sestry. I ona vyrůstala v Praze do svých 24 let a byla přímým svědkem procesu emancipujícího se českého národa.

2.b. vzdělání sester Proškových

2.b.1. Možnosti vzdělávání žen ve druhé polovině 19. století

Vzdělávací proces, kterým sestry Proškovy prošly se u každé z nich lišil. Rozdílné byly především možnosti vzdělání, které se před každou z nich otevíraly. Vzdělání, kterým prošla mladá Eleonora bylo určeno situací dívčího školství v mocnářství po školských reformách z roku 1848. Marie se již osobně týkaly reformy z roku 1869.

Nejprve se krátce zaměřím na možnosti, které se před malou Eleonorou a později Marií otevíraly. Určující bylo především to, že byly dívkami a zásadní roli hrály samozřejmě i ekonomické podmínky, které panovaly v jejich rodině.

Do školy začala Eleonora chodit v polovině 19. století, kdy ještě dívčí vzdělávání za chlapeckým stále značně pokulhávalo, ačkoli bylo reformováno v roce 1848. Bylo to dáno především kvalitou škol a ústavů, kde se dívky mohly vzdělávat a také přístupem okolí k celkové funkčnosti vzdělání dívek.

Eleonora vyrůstala v Praze, kde se na počátku 50. let 19. století otevírala dívkám řada variant, jak absolvovat povinnou školní docházku. První možností byla soukromá výuka. Tento způsob byl velice nákladný a možný tedy především u zámožných vyšších vrstev. Další alternativou bylo získat vzdělání v klášterních penzionátech buď přímo v Praze nebo v mimopražských kláštřích. Tento způsob byl také finančně náročný a tak jej také využívaly hlavně majetkově velice dobře situované rodiny. Další možností bylo absolvování soukromého vzdělávacího ústavu, kterých v Praze bylo v této době okolo 40. Mimo tyto možnosti se v Praze nacházely klášterní školy vedené řádovými sestrami. Jednalo se především o Anglické panny na Josefově a Voršilky v Mikulandské ulici. Role řádových sester v dívčím školství vzrostla hlavně po roce 1855, kdy se v souvislosti se smlouvou s Vatikánem rozšířil vliv katolické církve ve veřejném životě v rakouském mocnářství. Dívčí školství bylo svěřeno školským sestrám a ženským kongregacím orientujícím se na výchovu dívek. Finančně nejdostupnější možností pro pražské dívky bylo navštěvovat veřejnou školu. Tuto cestu zvolili také rodiče Eleonory. V Praze se v této době nacházelo několik desítek veřejných škol. Školské úřady dozíraly pravidelně pouze na veřejné školy a to konkrétně v Praze na normální dívčí školu v Karmelitské ulici, na farní školu u Panny Marie Vítězné a Panny Marie Sněžné, u sv. Petra na Petřském náměstí a na školu u sv. Jakuba¹³.

Jiné možnosti se naskývaly Marii, která povinnou školní docházku začala v roce 1864, tedy ještě pět let před Hasnerovou reformou, ale dívčí školství se již tehdy nacházelo v jiné výchozí pozici. V 60. letech došlo především k výraznému posunu v oblasti vyššího dívčího vzdělávání. Již v roce 1860 byla v Písku založena první vyšší dívčí škola. O tři roky později byla otevřena vyšší dívčí škola také v Praze nejprve o třech a později o 6 třídách. Tato škola¹⁴ byla oblíbená především mezi zámožným pražským měšťanstvem.

¹³ Lenderová, M.: K hříchu a modlitbě, Praha 1999, s.39 – 69.

¹⁴ Od roku 1867 škola sídlila ve Vodičkově ulici a prvním ředitelem byl dr. Vilém Gabler (Šafránek, J.: Školy české, II. Svazek 1848 – 1913, Praha 1918.)

Osnovy těchto vyšších škol se blížily osnovám reálných gymnázií, ačkoli nepřipravovaly dívky na univerzitní studium. Po vzoru těchto prvních dvou škol začaly vznikat obdobné i v dalších městech jako například v Jičíně, Plzni nebo Budějovicích.

Od roku 1864 se většina nižších pražských škol, kam mohla začít malá Marie docházet, nacházela pod kuratelou města. Právě v září roku 1864 byly vyňaty z dřívější církevní správy. Hasnerova reforma z roku 1869 výrazně změnila podobu základního i vyššího vzdělání jak pro chlapce tak pro dívky. Povinná školní docházka byla stanovena na období mezi 6. až 14. rokem věku a zajišťovaly ji tzv. „Národní školy“, které byly rozděleny na dva stupně – na obecnou a měšťanskou školu. Po dokončení měšťanské školy se v této době před dívkami otevíralo větší množství variant, jak dosáhnout vyššího vzdělání. Mohly pokračovat na Vyšší dívčí škole, navštěvovat Učitelství nebo se dále soukromě vzdělávat v některém z dalších zařízení, jako byl například Ženský výrobní spolek, který byl založen v roce 1871 a představoval výraznou alternativu, jak mohly dívky získat určité vzdělání potřebné k vlastní ekonomické nezávislosti. V jeho představenstvu působily ve své době výrazné ženy angažující se i v ženské otázce, jako byla Karolína Světlá, Eliška Krásnohorská, Dora Hanušová nebo Augustina Opitzová. Především z jejich popudu a s finanční podporou městské rady a řady soukromníků vznikla při tomto spolku česká odborná škola pro dívky s průmyslovým a obchodním oddělením, která sídlila ve Spálené ulici. Škola poskytovala již moderně pojatou přípravu pro rodinný život a vedení domácnosti a přípravu pro některá ženská povolání. Na této škole se platilo školné, ale již od počátku bylo od něho osvobozeno 48% studentek.¹⁵

Od roku 1878 mohly také některé dívky skládat maturitu, když bylo povoleno složit tuto zkoušku externím posluchačkám vybraných chlapeckých gymnázií. Až od roku 1896 byly ovšem v každé korunní zemi přesně určeny ústavy, které toto umožňovaly.

Výraznou roli hrály v oblasti vyššího dívčího vzdělávání především učitelství, jejichž přesné fungování bylo určeno právě Hasnerovou reformou. Pro přijetí na toto tzv. „pedagogium“ bylo požadováno dokončení

¹⁵ Brabencová, J.: Pražské ženy v procesu vývoje dívčího vzdělávání ve 2. polovině 19. století, Documenta pragensia XIII – Žena v dějinách Prahy, Praha 1996, s. 203 – 211.

měšťanské školy, nebo alespoň tři třídy vyšší školy, dosažení 15 let věku a morální bezúhonnost. Na těchto ústavech se začaly vzdělávat literní učitelky. Požadavek na to, aby především na dívčích školách jednotlivé předměty vyučovaly ženy pocházel již z roku 1858, kdy jej poprvé vyslovil K. A. Vinařický. Učitelské ústavy byly od školního roku 1869/70 čtyřleté a vyučování na nich bylo bezplatné. Ukončeny byly zkouškou dospělosti, která opravňovala k podučitelské službě na obecných školách. Po 2 letech praxe se mohli podučitelé nebo podučitelky přihlásit ke zkoušce plné učitelské způsobilosti na obecných školách a po splnění dalších třech let školské praxe mohli složit potřebné zkoušky pro učitelskou způsobilost na měšťanských školách.

Při dívčích pedagogiích byly posléze zřízeny ještě kurzy pro mateřské školy¹⁶, a také kurzy pro výuku industriálních učitelek.

Postupně tak docházelo k velkým změnám, jak k přístupu k dívčímu vzdělávání tak jeho praktickému využití. Snahy o zvyšování vzdělanosti dívek dosáhly v 19. století svého vrcholu v založení dívčího gymnázia Minerva v roce 1890. Dívkám tak byla nabídnuta možnost jak složit maturitu a otevřít si tak dveře i k akademickému vzdělání. Tato možnost však obě sestry Proškovy časově minula.

2.b.2. Vzdělání Eleonory a Marie Proškových

Prvního vzdělání dosáhla Eleonora na triviální škole u sv. Štěpána¹⁷ na Novém městě pražském. Ta v první polovině 19. století patřila spolu s triviální školou u sv. Jindřicha k nejznámějším v Praze. První zmínky o této škole pocházejí již z roku 1404. Na konci 18. století zde působil například uznávaný učitel Vavřinec Amort, známý svým zájmem o hedvábnictví a propagováním pěstování bource morušového.¹⁸ Na škole se vyučovalo jak česky tak německy a v roce 1855 ji aktivně navštěvovalo 1 348 žáků. Škola disponovala i oddělenými dívčími třídami.¹⁹ Další kroky za již vyšším vzděláním vedly Eleonoru na věhlasnou c.k. německou vzornou školu

¹⁶ Do tohoto kurzu byly přijímány dívky alespoň 16 leté s dostatečným předchozím vzděláním. Při pražském učitelském dívčím ústavu byl tento kurz zřízen v roce 1872 a od roku 1873 byl veden Barborou Ledvinkovou. Měl připravovat dívky na výchovu 4 – 6 letých dětí.

¹⁷ ? : Úmrtí, Hlasy Pojizerské z 10.12. 1910, s.4

¹⁸ Láník, J., Vlk, J.: Dějiny Prahy II., Paseka 1998, s..96.

¹⁹ Šafránek, J.: Školy české II, Praha 1913, s.200.

u Karmelitánů na Malé Straně.²⁰ Tato škola byla založena již v roce 1775 a měla sloužit jako vzor pro ostatní nižší školy v celém českém království. Pod záštitou této tzv. "normálky" fungovaly i kurzy pro učitele²¹. V 17 letech, tedy ve školním roce 1861/62, mohla již Eleonora nastoupit do kurzu pro industriální učitelky, který zdárně absolvovala a nastoupila na své první místo jako výpomocná učitelka na škole U Nejsvětější Trojice.

Svá studia Eleonora dokončila téměř v předvečer velkých školských reforem ze 60. let. 19. století, které pak určily do velké míry i její vlastní učitelské působení.

Zajímavá je zde i posloupnost škol, které navštěvovala. Škola u sv. Štěpána byla jednou z několika v Praze, kde se české děti mohly vzdělávat ve své mateřtině - češtině. Po absolvování tohoto ústavu, však Prošková nenastupuje do některé z dalších českých škol, ale na německou a sama potom také na jedné z německých škol začíná učit. Proč tomu tak bylo, by mohlo mít řadu vysvětlení. Buď sestry nepocházely z tradičně vlasteneckého prostředí a Eleonora se v této době sama rozhoduje pro službu národu, nebo by se našla i řada prozaičtějších vysvětlení. Mohlo jít i o prosté posílení bilingvnosti, protože člověk suverénně ovládající oba zemské jazyky to měl v životě i v kariéře snadnější, takže rodiče docela plánovitě střídali školy s oběma vyučovacími jazyky.

Marie svoji vzdělávací dráhu absolvovala také celou v Praze. Nejprve nastoupila v roce 1864 v 6 letech na školu u Sv. Jakuba. O dva roky později přešla na školu u Panny Marie Sněžné.²² Po jejím absolutoriu se jeden rok (1869) vzdělávala soukromě a posléze nastoupila do školy při Ženském výrobním spolku, kde studovala v letech 1874 až 1876.

Poté nastoupila na dvouletý kurz pro pěstounky na mateřských školách zřízený při c.k. Českém ústavě pro vzdělání učitelek v Praze. Dokončila jej v roce 1877, kdy získala způsobilost jako pěstounka. Ihned poté nastoupila na tento ústav, aby dosáhla kvalifikace literní učitelky. Toto pedagogium ukončila ve 23 letech 16. června 1881 a o 3 roky později 31. října 1884 získala

²⁰ ? : Úmrtí, Hlasy Pojizerské z 10.12. 1910, s.4

²¹ Láník, J., Vlk, J.: Dějiny Prahy II., Paseka 1998, s..96

²² Škola u Panny Marie Sněžné měla divčí pobočky ve 3 a 4 třídě (Šafránek, J.: Školy české II, Praha 1913.)

plnou učitelskou způsobilost pro výuku na obecných školách.²³ V této době již působí v Turnově v dívčích třídách obecné školy.

Ze studijní dráhy Marie můžeme vysledovat především to, že byla sama v poměrně nízkém věku nucena řešit svoje budoucí ekonomické zajištění, když se jde nejprve vzdělávat do Výrobního spolku, který dívky připravoval především k tomu, aby byly samostatně výdělečně činné. V jeho výrazném prostředí si zřejmě poprvé uvědomuje tíživou situaci žen a dívek, které jsou plně závislé na mužských živitelích rodin. Tyto konfrontace i se sociálním rozměrem ženské problematiky si pak zřejmě připomíná i později po 1. světové válce.

Obě sestry byly od sebe věkově dost vzdálené a proto se velice lišily jak možnosti vzdělání, které se před nimi otevíraly tak potom i jejich konkrétní studijní dráhy.

²³ Státní okresní archiv (dále SokA) Semily, Obecná a měšťanská škola dívčí (dále ObMŠ) Turnov, kronika školy inv.č. 2 Kr-251

3. Působení sester na Turnovsku

3.a. Sociální a kulturní charakteristika Turnovska

3.a.1. Sociokulturní charakteristika Turnova v době působení sester Proškových

Období, kdy sestry Proškovy žily v Turnově je ohraničeno léty 1872 až 1932. Jako první se do města přestěhovala Eleonora v roce 1872 a nastěhovala do domu č.p. 138 v Hluboké ulici.²⁴ V necelých 28 letech přešla z Prahy do venkovského města, kde celková společenská a kulturní situace byla jistě poněkud vzdálená poměrům Prahy. Počínaje národnostním složením města a konče jeho technickou vybaveností, se Turnov od centra království značně lišil. Turnov představoval i při svém postavení správního centra kraje klasické venkovské maloměsto své doby. Počet obyvatel zde jen slabě překročil hranici 5 tisíc. Podle sčítání obyvatel z roku 1890 zde žilo 5 390 obyvatel. Podle národnostního složení Turnov představoval ryze české město. Z celkového počtu obyvatel se jich jen 32 přihlásilo k němčině jako obcovací řeči.

V otázce náboženské konfese se Turnov nijak nevyhybně situaci v celém mocnářství. Valná většina obyvatel (5 228) se hlásila ke katolickému vyznání, pouze 10 osob se přihlásilo k protestantismu a 184 obyvatel k židovství.²⁵

Od 80. let 19. století postupně vzrůstal význam města i jako průmyslového centra. Jednu z hlavních zásluh na tom neslo otevření liberecko-pardubické železnice a značný rozvoj strojní výroby v kamenářském průmyslu. Od této doby se postupně začíná proměňovat i architektonická tvář města. Původní, většinou dřevěné, stavby jsou nahrazovány zděnými několikapodlažními domy v moderních stylech své doby. Jsou vydlážděny důležité ulice ve městě a vyrůstá zde několik společensky významných staveb. Například v roce 1882 byl otevřen dům „Slávie“ s kavárnou a společenským sálem²⁶. Roku 1889 byla slavnostně předána 94. pěšímu pluku nová kasárna,

²⁴ Ještě v roce 1890 se na této adrese hlásila k trvalému pobytu.

²⁵ Kudrnáč, V.: Úplný adresář Turnova, Turnov 1897, s.57.

²⁶ Dům nacházející se v dnešní Hluboké ulici byl spolu s blízkým divadlem odkoupen městem a zrekonstruován. Využíval se při pořádání plesů nebo šibřinek. Své prostory zde měla i Čtenářská beseda, která zde uchovávala i svoji knihovnu. (Kudrnáč, V.: Úplný adresář Turnova, Turnov 1897, s. 82.)

a byla otevřena nová budova městské nemocnice. V roce 1894 byla také ukončena rozsáhlá přestavba radnice na náměstí.

V Turnově byly vydávány od 80. let také pravidelně místní noviny. Vycházely zde 3 čtrnáctideníky a 2 měsíčníky. Václav Kudrnáč²⁷ redigoval od roku 1886 politické víceméně staročesky laděné „Listy pojizerské“, které vycházely vždy první a třetí neděli v měsíci a každou druhou a čtvrtou neděli vydával nepolitické „Hlasy pojizerské“. V roce 1892 začal vycházet časopis „Český Dub“ a jednou měsíčně zdejší c.k. hejtmánství vydávalo „Úřední list“. Vydavatel a redaktor František Doubek²⁸ vydával ještě „Věstník učitelský“.

Významnou kapitolou ve společenském životě města byl i bohatý spolkový život, který se začal plně rozvíjet od 60. let 19. století v souvislosti s novými spolkovými zákony. Místní spolky, jako Zpěvácký spolek, Okrašlovací spolek, TJ Sokol a řada dalších se výrazně podílely na kulturním a společenském životě města.²⁹

3.a.2. Významné události ve městě na přelomu 19. a 20. století

Ve společenském životě města na konci 19. století bylo několik významných událostí, které hrály určující roli i v dalším období. V roce 1886 bylo založeno místní muzeum, které v 90. letech sehrálo klíčovou roli při spolupráci na velkých výstavách v Praze. První z nich Jubilejní zemská výstava byla slavnostně otevřena 15. května 1891 a odkazovala se na tradici průmyslové výstavy konané o sto let dříve v pražském Klementinu.³⁰ Turnovské muzeum se zapojilo především do oblasti, která se věnovala lidové kultuře Čech. Jelikož výstava byla svým celkovým obsahem především průmyslová představila se na ní celá řada turnovských průmyslových podniků. Jednalo se například o firmu „Dr. Fotr, Boháček a spol.“ vyrábějící provaznické výrobky, nebo firma „Korset a spol.“, která se zabývala úpravami

²⁷ **Kudrnáč Václav** (1855 – 1923): Významný turnovský novinář a vydavatel, propagátor turistiky v kraji. V Turnově založil ve svém domě v Nádražní ulici první „turistickou poptavárnu“, jakési dnešní informační středisko. V jeho nakladatelství kromě Listů pojizerských a Hlasů pojizerských vycházely i průvodce Českým rájem, mapy a vydal podrobné adresáře Turnova.

²⁸ **Doubek František** působil jako učitel na Měšťanské chlapecké škole v Turnově a byl činný ještě ve Spolku pro okrašlování města Turnova a ve Spolku velocipedistů.

²⁹ Viz podrobněji v kapitole Sestry Proškovy a spolky.

³⁰ Viz blíže např. Augusta, P., Honzák, F.: Sto let jubilejní, Praha 1991.

zahrad a parků. Vystavovala zde i Odborná škola na broušení drahokamů nebo Hospodářský spolek. Za soukromé řemeslníky se v Praze prezentovali například František Knížek (kočárník), Karel František Kraus (brusič diamantů), František Šlechta (výrobce předmětů z polodrahokamů) a ještě několik dalších brusičů kamenů jako Isidor Hák nebo Max Juna³¹. Od července 1891 za pravým křídlem průmyslového výstavního paláce č. 12 si otevřel hospodu Josef Táborský, který zde čepoval turnovské pivo. Za Turnovsko se zde představil i jeden kuriózní bezruký řezbář Václav Janda z Libáně.³²

Nositelem novinek a aktuálních zpráv o Zemské jubilejní výstavě se staly v Turnově Listy pojizerské a Hlasy pojizerské. Již od jara 1891 pravidelně informovaly o průběhu výstavních příprav a od května potom i o průběhu výstavy samotné. Uveřejňovaly i výzvy ke sběru materiálu. 5. dubna 1891 to byla konkrétně výzva ke sběru velikonočních kraslic, tzv. rýsovaných vajíček, jichž se nedostávalo do uceleného souboru.³³ 7. září 1890 například upozornily na blížící se konec (15. září 1890) možnosti podání závazných přihlášek jednotlivých zájemcům o prezentaci na výstavě.³⁴ Listy pojizerské podávaly informace nejen o jednotlivých výstavách a akcích na Zemské jubilejní výstavě, ale přinášely i informace o cenách a doporučovaly i možnosti ubytování v Praze. Vyzvedaly především na Poříčí hostinec „U Beránka“.³⁵ Součástí výstavy, původně neplánovanou, se stala i etnografická expozice české chalupy, kde bylo Turnovsko zastoupeno reprezentativní kolekcí.³⁶

Další událostí, která na Turnovsku měla značný ohlas, byla Národopisná výstava československá konaná v Praze roku 1895. Jako autor původní myšlenky uspořádání výstavy je v literatuře zmiňován Adolf F. Šubrt.³⁷ Výstava měla být oproti Jubilejní výstavě původně zaměřena především na lidovou kulturu, ale připojily se k ní další expozice, především kulturní, historické a spolkové. Jednalo se o společensky prestižní záležitost a

³¹ Pojizerské listy ze 30.5. 1891, s.5.

³² Pojizerské listy ze 30.5. 1891, s.5.

³³ Pojizerské listy z 5.4. 1891, s. 5.

³⁴ Pojizerské listy ze 7.9. 1890, s.4.

³⁵ Pojizerské listy ze 28.6. 1891, s.2.

³⁶ viz kapitola Sestry Proškovy a turnovské muzeum

³⁷ **Šubrt Adolf František:** (1849 – 1915) významná osobnost společenského života konce 19. století, politicky se angažoval za staročechy a po určitou dobu působil jako ředitel Národního divadla.

myšlenka vystavování byla neobyčejně populární. Přípravy na výstavu prošly řadou těžkostí a komplikací, které byly způsobeny politickou situací, ale svou roli zde sehrály i osobní napětí mezi významnými osobnostmi českého kulturního a společenského života.³⁸

Samotné přípravy výstavy se datují již do roku 1891. A již od této doby byly plně reflektovány turnovským muzeem. Již 9. září 1891 vydala Eliška Krásnohorská provolání „Čechoslované ...“, které apelovalo na mimopražské oblasti, aby soustřeďovaly památky na lidovou kulturu. Nejvíce ohlasů vzbudilo toto provolání především v pásmech jazykové hranice, kde se tehdy nacházela i oblast Turnova. Myšlenka národopisné výstavy, která měla představit český národ v jeho svébytnosti byla vyslovena již v roce 1891 a byla víceméně reakcí na velký úspěch České chalupy na Jubilejní zemské výstavě. Ještě v tomto roce vydal Adolf F. Šubrt provolání „List k přátelům českého národopisu“, kde vyzýval k uskutečnění velké národopisné výstavy a ke sběru vhodného výstavního materiálu. Plánovaný program Národopisné výstavy byl otištěn i v místním tisku, v Listech pojizerských ze dne 31. října 1891.

Především turnovské muzeum rychle reagovalo na tuto Šubrtovu výzvu a začalo se shromažďováním potřebných výstavních předmětů.³⁹ Poměrně pozdě až 15. prosince 1893 byl v Turnově ustanoven okresní výbor Národopisné výstavy československé, který zahrnoval nejen oblast Turnovska, ale také Českodubsko, tj. oblast Poještědí.⁴⁰ V únoru 1895 se konala místní národopisná výstava v prostorách domu Slávie, která představovala exponáty vybrané pro Národopisnou výstavu československou shromážděné okresním výborem Národopisné výstavy. V celostátním měřítku byla uspořádána jako jedna z posledních, ačkoli ve skutečnosti byla v Turnově vlastně již druhá v pořadí.⁴¹

³⁸ V pražské národopisné obci panovalo značné napětí mezi skupinou volně seskupenou okolo „České chalupy“ (která mezitím začala připravovat konkurenční selskou síň v Muzeu Království českého) a mezi sociologicky a antropologicky orientovanými autory Národopisné výstavy československé.

³⁹ Viz podrobněji v kapitole Sestry Proškovy a turnovské muzeum

⁴⁰ Šťovíček, J.: Národopisná výstava československá v horním Pojizeří, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá n.J. 1994.

⁴¹ Turnovské muzeum uspořádalo národopisnou výstavku již o 2 roky dříve. (Viz podrobněji v kapitole Sestry Proškovy a turnovské muzeum)

Turnovsko samotné se na Národopisné výstavě československé představilo stylizovaným pojizerským statkem, který navrhl architekt Jan Vejrych.⁴²

Po velkém ruchu okolo Národopisné výstavy společenský život na přelomu století poměrně utichá. Jednou z velkých událostí počátku 20. století se stala návštěva účastníků 5. všesokolského sletu v roce 1905. Český ráj a samotné město Turnov navštívily i zahraniční oddíly TJ Sokola, jako pařížský, berlínský nebo americký oddíl a Jihoslované, kteří ve třech proudech vyrazili na Hruboskalsko. V samotném Turnově se jim dostalo slavnostního přivítání, jehož součástí byla prohlídka šperkařské školy a pohoštění v místní nové sokolovně.

V letech těsně před 1. světovou válkou se obyvatelé města postupně seznamovali s novými technickými vymoženostmi, které postupně začínají pronikat i na venkov. V roce 1911 byl například na zahradě restaurace Petrohrad představen biograf, o rok později nedaleko města přistála vzducholod'. V květnu 1913 na tři tisíce diváků sledovalo exhibiční let Evžena Čiháka nad Daliměřickým cvičištem.

Výrazným zlomem ve vývoji oblasti se stalo samozřejmě vyhlášení války v roce 1914. I v Turnově byla 31.7. 1914 vyhlášena všeobecná mobilizace⁴³ a výrazně byl omezen společenský a kulturní život. Pro potřeby armády byla později zabrána i Sokolovna, kam byl umístěn vojenský lazaret. Proudili do něj zranění vojáci především z bojišť severní Itálie a Haliče. V roce 1915 do Turnova přišel transport 500 italských uprchlíků⁴⁴, kteří v Turnově pobýli až do konce války. Město využilo jejich pomoci při stavbě cesty na Vrchchůru a v roce 1917 jim umožnilo zřídit vyučování v polštině a italštině.⁴⁵

⁴² viz podrobněji v kapitole Sestry Proškovy a turnovské muzeum.

⁴³ V Turnově mobilizováno na 5 tisíc mužů. (Karpas, R.: Stalo se na Severu Čech 1900/2000, Liberec 2001.)

⁴⁴ Pocházeli z oblasti okolo Gardského jezera v Tyrolích a přišli s duchovním pastýřem donem Parisi Viatore, který byl charakterizován jako „sympatický hbitý stařík, za nímž uprchlíci chodili jako za bohem“ (Karpas, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s.25.)

⁴⁵ Vyučovalo se v prostorách dívčí školy ve Skálově sirotčinci V polské třídě učila paní Bronislava Šluzarowa a v italské Adrianna Conter. Hlasy pojizerské (Listy pojizerské) z 24.2. 1918, s.3.

Postupně se zhoršující situace v zásobování vyvolala ve dnech 25. až 26. června 1915 hladové demonstrace na náměstí, které musely být potlačeny četnictvem, což vyvolalo reakci až u českých poslanců v říšské radě.

V literatuře často zmiňovanou událostí je setkání čelních představitelů českých politických stran, které se konalo na konci srpna 1917 v prostorách místní sokolovny. Tohoto setkání se zúčastnil například Karel Kramář, Alois Rašín, Václav Klofáč nebo J. Stříbrný, kteří později zasedli i v československé vládě. Postupně tak i do Turnova začala pronikat myšlenka vzniku samostatného československého státu. Za odraz toho můžeme považovat vznik odboru „Českého srdce“ v lednu 1918, v jehož čele stanul starosta města Mag. Ph. Josef Radecký.⁴⁶ Ve válečném čase byl významným filantropickým centrem. Místní odbor si vytkl za cíl sbírat dary nejen pro pražské centrum, ale také hmotně podporovat místní potřebné. Z tohoto prostředí vznikl například impuls pro vznik vývařoven při školách pro potřebné děti.⁴⁷

Kulturní událostí, do které se zapojila řada obyvatel města byla výstava k příležitosti 50. výročí položení základního kamene Národního divadla. Výstava se uskutečnila v květnu 1918. Ve své době ji tak můžeme považovat za poměrně odvážnou politickou demonstraci. Hlavní podíl na přípravě výstavy měl profesor J. Jeřábek, který oslovil místní spolky a obyvatele, aby zapůjčily veškeré upomínky na tuto událost. Samotná výstava měla značný ohlas. Vystaveny byly například portréty Klicpery, B. Smetany, J.K.Tyla, obraz Národního divadla, dobové fotografie, atd.⁴⁸

Největší událostí roku 1918 bylo samozřejmě vyhlášení samostatnosti. 28. října 1918 proběhla na náměstí velká slavnost, spojená s hudbou a slavnostními projevy z balkonu radnice. 19. října 1918 se v kanceláři turnovského okresního zastupitelstva ve Skálově ulici čp. 84 konala ustavující schůze revolučního Národního výboru. Jeho předsedou byl zvolen říšský poslanec Josef Žďárský. Úředníci okresního hejtmanství v čele s J. Markem složili slib věrnosti nové Československé republice. K večeru téhož dne se

⁴⁶ Hlasy pojizerské (listy pojizerské) z 5. 1. 1918, s.1.

⁴⁷ SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 3 Kr-252

⁴⁸ Hlasy pojizerské 28.4. 1918, s.3. Hlasy pojizerské 2.6. 1918, s. 2.

konalo ještě slavnostní shromáždění na náměstí zakončené slavnostním průvodem.⁴⁹

Po roce 1918 nastala výrazná změna i v otázce náboženské konfese, která se razantně promítla i do života obyvatel Turnova. Vznikla nová Církev československá husitská, ke které se záhy začalo hlásit velké množství lidí. Její počátky jsou také těsně spjaty s Turnovem a jeho blízkým okolím. V roce 1919 vystoupili reformně smýšlející kněží v katolické církvi. Vznikli požadavek na zavedení češtiny jako liturgického jazyka, rehabilitaci Jana Husa a dobrovolnost kněžského celibátu. Nesplnění těchto podmínek katolickou církví vedlo k založení Církve československé husitské 8.ledna 1920. Jednu z největších základen měla v Turnově a blízkém okolí. 1. května 1920 se násilím neúspěšně pokusili stoupenci této církve zmocnit fary a kostela v Přepeřích. Úspěšnější byli v samotném Turnově, kde se jim podařilo zabrat chrám Narození Panny Marie. 15. srpna se konala na náměstí velká demonstrace na jejich podporu.

První bohoslužba Československé církve husitské se v Turnově uskutečnila 6. července a 17. července zde byla založena duchovní správa, jejímž vedením byl pověřen moravský farář Jaroslav Deutsch, který byl v říjnu 1920 vystřídán Janem Černým.⁵⁰

Počátek 20. let byl spojen v Turnově i s dalšími společenskými nepokoji. 14. prosince 1920 se na náměstí konal levicový mítink, kterého se zúčastnilo okolo 150 lidí.⁵¹ Byla zvolena „záborová komise“, která obsadila dvůr na Valdštejnsku. Postupně měly být zabrány i další zemědělské dvory, ale policie členy komise 15. prosince 1920 pozatýkala. Komisi na pomoc vyrazil bolševický pochod z Rovenska pod Troskami, který se ale rozprchl po zásahu policie. Ve dvorech Svijany, Nudvojovice, Kyselovsko, Valdštýnsko, Hořensko, Hrubá Skála, Loučky zemědělci stávkovali. 16. prosince 1920

⁴⁹ Karpas, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s.29.

⁵⁰ V roce 1921 vznikla jedna z nových diecézí – východočeská, která měla nejprve sídlo v Kutné Hoře, pak v Jenišovicích, v letech 1923 až 1925 sídlila v Turnově a posléze se přesunula do Hradce Králové. Do konce roku 1925 vznikly farní sbory v české Dubu, Vlastibořicích, Jenišovicích, Přepeřích, v Turnově a dalších místech. (Karpas, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s.36.)

⁵¹ Karpas, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s.35.

okresní politická správa požádala místní odbor TJ Sokol o poskytnutí sokolských stráží v případě nutnosti obrany⁵².

Výjimečnou a velmi očekávanou událostí byla také návštěva prezidenta Tomáše G. Masaryka ve dnech 16. a 17. září 1922. Prezident byl slavnostně uvítán čelními představiteli města a byl obdarován 12 dřevoryty Karla Vika.⁵³

V témže roce (11. září 1922) se v Turnově uskutečnilo slavnostní cvičení TJ Sokol, kde se představil místní dorost, žactvo a ženy. Slavnosti se zúčastnila i Renáta Tyršová.⁵⁴

V roce 1925 Turnov ožil velkou krajinou výstavou, kde se představilo 440 vystavovatelů a shlédlo ji neuvěřitelných 150 tisíc návštěvníků. Bylo zde prezentováno především hospodářství Turnovska představované lehkým průmyslem, potravinářstvím, zemědělstvím. Vystavovalo se v pro tyto účely postaveném průmyslovém pavilonu⁵⁵. Vedle budovy místní šperkařské školy byl postaven dřevěný středověký hrad, kde byl instalován obraz „Pobití Sasíků pod Hrubou Skálou“.⁵⁶ Výstavní výbor byl jmenován již v roce 1924. V čele přípravného výboru stanul ředitel odborné šperkařské školy Antonín Karč a jednatelem byl zvolen profesor téže školy Josef Herbst. Samotná výstava, která byla velice hojně navštívena, přispěla i ke zlepšení vzhledu města. Byly provedeny rozsáhlé zahradnické úpravy a město zrekonstruovalo hlavní ulice a znovu je vydláždilo.⁵⁷

Další významnou událostí především v dějinách místního výstavnictví bylo otevření první stálé expozice místního muzea v roce 1927 v domě továrníka Boháčka ve Skálově ulici. Jako první zde byly veřejnosti představeny expozice národopisu a umění.⁵⁸

⁵² Turnovští Sokolové byli mobilizováni ještě 24.10. 1921 v souvislosti s pokusem o monarchistický puč v Maďarsku. (Karpas, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s.36)

⁵³ Karpas, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s.36.

⁵⁴ Karpas, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s.37.

⁵⁵ Palác byl postaven podle návrhu architekta Karla Salače, byl 64 m dlouhý a 16m široký

⁵⁶ Obraz byl dříve vystaven na Národopisné výstavě československé, nakonec instalován v galerii muzea 1962.

⁵⁷ Haken, Miroslav: Tenkrát byl Turnov centrem kraje, Pojizerské listy a Český ráj, 28.6.1995, s.8

⁵⁸ Expozici národopisu uspořádala Marie Prošková, viz podrobněji v kapitole Sestry Proškovy a turnovské muzeum.

Také Turnovsko bylo na přelomu 20. a 30. let postiženo hospodářskou krizí, která zde zasáhla především brusiče drahých kamenů. Odborná šperkařská škola dokonce ani nepřijímala nové studenty.

V této době se výrazně měnila i architektonická podoba města. Vyrostla zde řada moderních domů, často postavených ve stylu funkcionalismu, jako byl obchodní dům Baťa nebo obchodní dům Hník. Postaveny byly také dvě nové budovy škol – gymnázia a dívčí školy. V roce 1931 byl za budovou sokolovny otevřen moderní sportovní stadion.

3.a.3. Významné osobnosti města

V poslední třetině 19. století a v prvních třech desetiletích 20. století na Turnovsku působila celá řada výrazných osobností kulturního, veřejného a vlasteneckého života. Sestry Proškovy se s řadou z nich úzce znaly a spolupracovaly. Z hlediska jejich etnografické práce se jedná především o dva čelní představitele turnovského muzea, o Jana Prouška⁵⁹ a Josefa Vítězslava Šimáka⁶⁰. Vedle nich to byl i jenišovický farář Jan Křtitel Hájek⁶¹, nebo starosta města J. Radecký.

Nepřehlédnutelnou osobností konce 19. století především v místním školství, ale i v kulturním a společenském města byl i otec J.V. Šimáka Josef, ředitel na obecné a měšťanské chlapecké škole. Do kulturního klimatu města například zasáhl i Alois Göbl (1841 – 1907), osobní přítel hudebního skladatele Antonína Dvořáka. Především jeho zásluhou se uskutečnily dva koncerty „Zpěváckého spolku“, kde zaznělo několik Dvořákových skladeb a kterých se zúčastnil i sám autor.

Z průmyslníků patřil k nejvýznamnějším František Šlechta (1855 – 1927) zakladatel firmy zabývající se broušením drahokamů a člen řady významných turnovských spolků. Věnoval se hojně i charitativní činnosti. Inicioval např. vznik tzv. „Šlechtova stolu pravdy“, který se staral o výživu chudé mládeže.

⁵⁹ Viz příloha Galerie osobností

⁶⁰ Viz příloha Galerie osobností

⁶¹ Viz příloha Galerie osobností

Výraznou postavou byl v Turnově i majitel provaznického závodu Matěj Kotátko (1858 – 1935), který v letech 1894 až 1935 stál v čele turnovského odboru TJ Sokol.

Postupně se do společenského života města začíná zapojovat stále více žen. Jejich veřejné působení bychom mohli rozdělit do několika sfér, které se u většiny z nich ovšem prolínaly. První skupinu tvořily ženy, které se rozhodly věnovat se umění. Jedná se konkrétně především o spisovatelku, recitátorku a herečku Abigail Horákovou⁶², a básnířku Marii Vítězslavu Ježkovou.⁶³ K Turnovsku měla po jistou dobu blízký vztah i významná malířka Zdenka Braunerová⁶⁴, která udržovala kontakty především s Janem Prouskem.⁶⁵ J. Prousek přizval Z. Braunerovou k účasti na jeho chystané výstavě českých malířek konané v létě 1911 v Turnově.⁶⁶

Další skupinu představovaly ženy věnující se charitě a péči o chudé a potřebné. V jejich čele stojí vychovatelka Františka Verichová, která se ovšem také věnovala literární činnosti a pod pseudonymem Fany Turnovská publikovala v časopise „Zlaté mládí“.⁶⁷ Péči o potřebné se věnovala i řada učitelek, které pomáhaly při Skálově Stolu pravdy, kde se vyvažovalo chudým dětem. Této filantropické činnosti se účastnily i místní učitelky v čele s ředitelkou dívčí obecné školy Annou Bayerovou.

Další skupinu představují ženy věnující se vědecké práci, kam bychom mohli zařadit sestry Proškovy. Jednalo se v této době o ženy, které ještě nemohly mít potřebné vzdělání potřebné pro kvalifikovanou vědeckou činnost, ale jejich práce již měla některé rysy práce odborné.

⁶² Viz příloha Galerie osobností

⁶³ Viz příloha Galerie osobností

⁶⁴ Viz příloha Galerie osobností

⁶⁵ J. Prouška si vážila především pro jeho etnografickou práci. (Viz podrobněji Lenderová, M.: Zdenka Braunerová, Mladá fronta 2000, s.114 – 119.)

⁶⁶ Tato výstava se konala na přelomu července a srpna 1911 v prostorách uměleckoprůmyslové školy. Z.Braunerová přivezla především. svoje lepty, Zákoutí ze staré Prahy, knižní grafiku a svoje sklo. Výstavu organizovalo Sdružení přátel umění. Zahájena byla 16. řervence a byla velice úspěšná. Vystaveny zde byly práce Amálie Mánesové, Marie Červinkové – Riegrové, Anny Boudové – Suchardové, Maryny Alšové, Boženy Jelínkové – Jiráskové, a řady dalších. Kontakt s pražským světem umělkyň zprostředkoval J.V.Šimák, který také sepsal katalog výstavy.

⁶⁷ Viz příloha Galerie osobností

3.b Sestry Proškovy a Turnovské muzeum

3.b.1 Vznik Turnovského muzea a první roky jeho činnosti

Sestry Proškovy svoji národopisnou činnost na Turnovsku spojily především s místním muzeem. Starší Eleonora s ním úzce spolupracovala již od jeho vzniku.

Muzeum v Turnově bylo založeno 14. května 1886, kdy městská rada na svém zasedání ustanovila první muzejní komitét, který měl na příště fungovat jako jeden z odborů městské správy. Městští zastupitelé při té příležitosti oslovili řadu veřejně činných osobností. Sběrem a shromažďováním předmětů byli pověřeni především František Čepelík, Josef Janků a Josef Žák. Vedle nich byl v této době vyzván ke spolupráci i akademický malíř Jan Prousek, jehož osobnost se v prvních letech muzea ukázala jako určující. Zda byla v této první vlně oslovena i Eleonora Prošková je nejasné, ale můžeme předpokládat, že tomu tak nebylo. Zřejmě se tomu tak stalo až o několik měsíců později, když byla ke spolupráci přizvána další skupina osobností.

Muzeum se již od počátku orientovalo v dnešním smyslu historicko - archeologicky a etnograficky. Již na jaře 1886 byl představen základní program činnosti muzea.⁶⁸ Svým obsahem se odvolával na muzejní tradici založenou již Františkem Palackým, který v muzeích viděl nejen místa, kde se shromažďují doklady minulosti a velikosti národa, ale jejich poslání sledoval i do budoucnosti, kdy měla působit na národ a vzdělávat jej.

Pro potřeby muzea se podařilo komitétu získat klenutou věžní místnost v prostorách městské radnice. Ještě v roce 1886 předložil Jan Prousek městské radě a muzejnímu výboru svou představu o tom, jak by mělo muzeum konkrétně vypadat a pracovat ve svém „Nástinu pořadu sbírek místního musea

⁶⁸ Program činnosti muzea: „Místní museaum není snůškou věcí nápadných, neobyčejných, vystavených pro planý obdiv, Účel jeho je vyšší. Jsouc ve svém docelení a dovršení přehledným obrazem minulosti města a okolí, má být občanskou téměř školou, aby patřic na památky z dob dávno minulých, oblibovalo si zvídati zprávy o svých praotcích a snažilo se v dobách útrap i blaha kráčet v jejich šlépějích, o zdar a oslavu rodné obce v každém ohledu usilujíc... Sebrati a budoucím pokolením zachrániti alespoň skrovné ty zbytky, jež posud se zachovaly jest úlohou jednak muzea Národního, jedna muzeí místních. Co má význam pro celou vlast, budiž bez rozpaků odevzdáno muzeu Národnímu, co jest důležité pro užší toliko okres, náleží do příslušného muzea místního. (Zpráva o činnosti musejního komitétu a stavu musea turnovského ke konci měsíce září 1890. Turnov 1890, s.4 - 5.)

v Turnově“.⁶⁹ I zde zdůrazňoval nejen sbírkotvornou, ale i vzdělávací funkci muzea.⁷⁰ Zvláštní pozornost měla být podle něj věnována dokumentaci historie a tradičního uspořádání oblasti. Expozici doporučoval rozdělit na dvě základní části. V první navrhol shrnout exponáty charakterizující jednotlivé historické epochy a ve druhé části památky z okolí Turnova, jako jsou obrazy lidových staveb, kroj, výšivky, nádobí nebo pracovní nářadí. Do budoucna po dostatečném rozšíření sbírek navrhol rozšířit muzeum ještě o sbírku přírodovědeckou a umělecko – průmyslovou a připojit k muzeu i archiv a knihovnu. Takováto sbírka by pak podle jeho slov představovala “ *...utěšený obraz jakés vyšší snahy občanů našeho města a důkaz pravé uvědomělé české inteligence.*“⁷¹

Již po několika měsících se projevuje poněkud nestálá umělecká povaha Jana Prouška, když se rozhoduje odejít z muzejního výboru a věnovat se naplno své vlastní umělecké dráze. Zachoval se jeho dopis z 29. srpna 1886, kde městské radě děkuje, že mu svěřila tuto velkou odpovědnost, ale že se rozhoduje pro svou vlastní uměleckou cestu.⁷² Své rozhodnutí zřejmě přehodnotil, když se do muzejní činnosti zapojila nová skupinka osobností. S muzejní radou začíná spolupracovat mladý J.V. Šimák, a zřejmě je oslovena i E. Prošková.⁷³ Již z počátku bylo ustanoveno, že v čele muzejní rady bude stát starosta města a další členové výboru budou voleni městským zastupitelstvem na dobu tří let. Každý rok odstoupí třetina výboru, přičemž členové mohou být znovu zvoleni. Ve výroční zprávě muzea jsou pak k září 1890 uváděni tyto členové muzejního komitétu: Isidor Hák (předseda),

⁶⁹ V prvních svoláních muzejní rady a v dopisech samotného Prouška je patrný silný vliv díla Klimenta Čermáka “O museích městských a okresních” (*Novotný R.R.*: „Jsout’ musea znakem ...“ Založení turnovského muzea (1886) v kontextu doby. In: Přelom 19. a 20. století – období vzniku městských muzeí a jejich vývoj ve 20. století. Sborník konference muzeí konané 6. – 7. října 2004 u příležitosti 100. výročí založení Muzea města Brna, Brno 2005 (elektronická podoba), s. 35 – 53 (text ve formátu pdf.)

⁷⁰ Podrobněji v: Maierová, Hana: První tři desetiletí v historii turnovského muzea, *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 5, Bystrá nad Jizerou 1997, s. 63 - 74.

⁷¹ Muzeum českého ráje (dále MČR) Turnov, Jan Proušek stará sign. P-JP 13, 1886.

⁷² V této době vystoupil i z TJ Sokol (MČR, pozůstalost Jana Prouška, dopis J. Prouška TJ Sokol)

⁷³ J.V.Šimák uvádí, že E. Prošková byla ve výboru muzea činná od r. 1886, ale neuvádí přesné datum. Vycházím tak ze soupisu korespondence muzea a několika dopisů J. Prouška. (Šimák, J.V.: Osmá zpráva muzea turnovského za l. 1907 – 1920, Turnov 1921.)

František Čepelík⁷⁴ (jednatel), Josef Žák⁷⁵, Josef Janků, Josef Vítězslav Šimák, Eleonora Prošková a Jan Prousek.

Muzeum v této době podnikalo již i aktivity směřované na veřejnost. 5. června 1887 se v prostorách místní radnice konala první muzejní výstava, kde bylo představeno tzv. národního vyšívání. Vystoupil zde také Jan Prousek s přednáškou o významu „národní“ vyšivky a ornamentu.⁷⁶ Ve své úvaze, která byla i otištěna v Listech pojizerských⁷⁷, vyzdvihl Prousek roli vyšivky z hlediska národního uvědomění a dále rozvinul své úvahy o tom, co to vlastně národ a národnost znamená.⁷⁸ Vystaveny zde byly nejen vyšivky z muzejních sbírek, ale i výpůjčky od soukromníků. Kromě jiných několik vyšivek zapůjčila i Eleonora Prošková nebo matka Jana Prouška Ludmila Proušková.⁷⁹ Na výstavě bylo představeno i několik vyšivek z Moravy, které zapůjčila Vlasta Havelková z olomouckého muzea zápůjčky poskytla i redaktorka Miloslava Procházková.⁸⁰ Vedle vlastních vyšivek, zde byla prezentována i literatura věnující se této problematice⁸¹. V záznamech dopisů muzea z doby okolo této výstavy nalezneme řadu poděkování dárcům národního vyšívání. Tento nárůst zájmu o národní vyšivku v turnovském muzeu zřejmě můžeme přičítat tomu, že vyšivky se staly jistou dobovou módou. V roce 1885 například uspořádalo Olomoucké muzeum výstavu národního vyšívání, jejíž část byla vystavena i o několik měsíců později na celorakouské výstavě vyšívání ve Vídni a v létě roku 1886 v Praze. Tyto aktivity představovaly velký impuls, který posílil všeobecný zájem a inspiroval umělce i pedagogy. Chladným nenechal tento zájem Jana Prouška ani Eleonoru Proškovou, jejíž jméno se

⁷⁴ **Čepelík František** (*1849) učitel na obecní chlapecké škole, jednatel turnovského odboru Umělecké Besedy a místního odboru Červeného kříže.

⁷⁵ **Žák Josef** (†1918): pocházel z turnovské patricijské rodiny, která podnikala v hrnčířství. Stejně jako jeho otec Mikuláš působil dlouhou dobu v městské správě. (Šimák J.V.: Osmá zpráva musea turnovského ta l. 1907 – 1920, Turnov 1921.)

⁷⁶ J. Prousek ve svém dopise městské radě, kde žádá o zapůjčení prostoru pro tuto výstavu, se prosek zmiňuje: „... Jelikož se předmětu tomuto v poslední době veliké pozornosti věnuje, a i v Turnově několik dám o praktické pokusy v oboru tom se pokusilo, ...“ (MČR, Pozůstalost Jana Prouška, 142/85.)

⁷⁷ Listy pojizerské z 23. června 1887 s.3.

⁷⁸ Listy pojizerské z 11.6. a 23. 6. 1887, s.3.

⁷⁹ MČR Turnov, Záznam dopisů 1886 – 1940.,

⁸⁰ M. Procházková byla redaktorkou olomouckého časopisu „Domáci hospodyně“ s přílohou „Náš kroj“, která vycházela v letech 1885 – 1888.

⁸¹ Např. Vlasta Havelková: O národním vyšívání, Berta Sojková: Vzory vyšívání lidu slovanského na Moravě.

v této chvíli poprvé objevuje v souvislosti s turnovským muzeem.⁸² Tento zájem o národní vyšívání plně koresponduje s rostoucí velkou oblibou národního vyšívání v Rakouské monarchii i v celé Evropě. V té době sloužila lidová materiální kultura nejen jako inspirace pro architekty a užité umění, ale velmi často byla využívána i pro vlastenecké a politické účely. Národní vyšívání je v této souvislosti chápáno jako jeden ze signifikantních znaků každého národa. Podle dobových představ se i v národní výšivce, stejně jako v zachovalém jazyku, odráží archaičnost, malebnost a specifický národní smysl pro estetiku.

K posunu k systematictější práci muzea dochází od konce roku 1890. Městská rada 6. listopadu 1890 schválila muzejní statut a jednacím řádem muzejního výboru.⁸³ Není jistě náhodou, že v této době do muzejní správy již oficiálně nastupuje Josef Vítězslav Šimák, který začíná vést pravidelné zápisy ze schůzí muzejního komitétu. Z nich se dovídáme, že městská rada se rozhodla v prosinci 1890 pravidelně vyčleňovat ze svého rozpočtu 150 zl. na činnost muzea. Členové muzejní rady si také rozebrali starost o jednotlivé muzejní referáty. V souladu s muzejním statutem byl tedy v roce 1890 předsedou muzejního výboru starosta města Isidor Hák, náměstkem předsedy a pokladníkem byl J. Janků, jednatelem F. Čepelík. Kroje a výšivky spravovala E. Prošková. J. V. Šimák vedl archiv, knihovnu a sbírku prehistorických památek a mezi zbývajícím členy muzejní rady Josefa Janků a Josefa Žáka bylo rozděleno vše ostatní. Kustod každého oddělení mohl volně disponovat ve prospěch svého referátu s poukázkami do výše 5 zl.

Eleonora Prošková je jmenována téměř na všech schůzích muzejního komitétu až do roku 1910. Její osobní přínos je z protokolů jednotlivých schůzí nepříliš zřejmý. Většinou mezi samými muži nedržela hlavní slovo na schůzích a její příspěvky se týkaly především praktické stránky péče o sbírky, jejich shromažďování atd. Z protokolů je patrné, že o sběr lidového textilu se starali všichni členové muzejního výboru, přičemž ovšem hlavní díl odpovědnosti spočíval na kurátorce textilní sbírky, tedy na E. Proškové.

⁸² Listy pojizerské z 11. června 1887, s.3.

⁸³ Viz příloha Muzejní statut a muzejní řád

Nejaktivněji na schůzích muzejní rady vystupuje mladý J.V. Šimák, který je také hlavním hybatelem činnosti muzea směrem k veřejnosti. Pravidelně udržoval kontakt s pražským prostředím i s okolními muzei.

V roce 1890 zástupci muzejního komitétu vydali prohlášení „Sbírejte a zachovávejte staré paměti a památky“, kde vyzvali občany města, aby věnovali svoji pozornost zajímavostem ve svém okolí a shromažďovali je a poskytovali muzeu.

Na konci roku 1890 odstupuje dočasně z muzejního komitétu Josef Janků a několik jeho funkcí přebírá člen městského zastupitelstva Josef Nejedlo.

3.b.2. Turnovské muzeum a velké výstavy 90. let 19. století

Pozornost této první generace pracovníků muzea se soustředila především na spolupráci s přípravným výborem Zemské jubilejní výstavy⁸⁴, zejména na projektu Česká chalupa. Známa je hlavně spolupráce Jana Prouška s architektem České chalupy Antonínem Wiehlem⁸⁵. Myšlenka představit české země i národopisnou expozicí byla v souvislosti s přípravou výstavy poměrně mladá, vnikla až na počátku roku 1891. Komitét, který byl k její přípravě ustanoven, byl nucen ve velmi krátkém čase získat potřebné exponáty a připravit kvalitní prezentaci. Předsedou tohoto výstavního komitétu se stal Alois Jirásek a jeho jednatelem archeolog Josef Ladislav Píč. Dalším významným členem byl F.A. Borovský, který měl úzké vazby na centrální výstavní výbor a udržoval i skrze J.V. Šimáka kontakty i s Turnovskem. Dále ve výboru působil mladý Čeněk Zíbrt a Josef Vítězslav Šimák. Nemalou roli sehráli i další členové jako A. Wiehl, J. Koula, J. Zeyer nebo L. Jeřábek. Neopomenutelné byly i dámy z Výboru pro šíření národního vyšívání Marie Riegrová, J. Náprstková, Renáta Tyršová a řada dalších. U původní myšlenky představit český národ v projektu České chalupy stál také Jan Proušek, který byl ovšem časem výborem odsunut do pozadí, což osobně těžce nesl. Nakonec se v přípravách angažoval především v oblasti lidového nábytku z Českého

⁸⁴ Turnovsko na Zemské jubilejní výstavě viz kapitola sociální a kulturní charakteristika Turnovska

⁸⁵ Viz např.: Maierová, H.: První tři desetiletí v historii turnovského musea, Z Českého ráje a Podkrkonoší 5, Bystrá nad Jizerou 1992, s. 63 – 74.

ráje. Celé léto byl v plné práci a část nákladů hradil i sám, jak připomněl J.V. Šimák.⁸⁶

Turnovská muzejní správa se usnesla, že obešle projekt České chalupy na své schůzi 8. února 1891. Již o měsíc později byl městské radě předložen ke schválení přesný soupis exponátů určených pro výstavu. Muzeum zaslalo do Prahy na 130 položek a exponáty byly pojištěny v celkové hodnotě 1 330 zl.⁸⁷ Velkou část z nich tvořily lidové výšivky spravované Eleonorou Proškovou, které si přijel vybrat osobně referent výstavy a člen kroužku České chalupy F.A. Borovský.⁸⁸ Na celkové úpravě interiéru České chalupy se podílel především J.V. Šimák, který byl členem výstavního výboru pro lidové umění.

Až do konce roku 1891 muzeum žilo především Jubilejní výstavou a Českou chalupou. Jen vzdáleně do turnovského prostředí pronikaly ohlasy sporů, které vznikly mezi již antropologicky orientovanou skupinou etnografických badatelů připravujících národopisnou výstavu a kroužkem České chalupy. Turnovské muzeum se v této chvíli zachovalo podobně jako většina dalších, ignorovalo roztržku mezi pražskými etnografy a poskytovalo dokumenty oběma stranám. Zřejmě díky těsným kontaktům J.V. Šimáka a J. Prouska s pražským centrem byl muzejní odbor ještě v prosinci 1891 osloven výborem pro uspořádání selské síně v Muzeu království českého s žádostí, zdali by muzeum bylo ochotno podpořit vznikající Selskou síň, budovanou několika autory české chalupy, archeologem J.L. Píčem, architektem J. Koulou a Renátou Tyršovou. Muzeum spolupráci při budování Selské síně přislíbilo a rozhodlo se poskytnout krojové součásti na turnovskou figurínu. Úkol obstarat a připravit potřebný materiál samozřejmě připadl na kurátorku sbírky výšivek a krojů, tedy na Eleonoru Proškovou.⁸⁹ Ta se také díky tomu účastnila v létě 1892 sběrů v okolí města, kde se jí podařilo shromáždit požadované kousky.⁹⁰

⁸⁶ Štěpánová, I.: Renáta Tyršová, Praha – Litomyšl 2005, s.196.

⁸⁷ MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis ze 5. dubna 1891.

⁸⁸ MČR Turnov, Zápisy o schůzích 1890 – 1932, zápis ze 30. března 1891.

S F.A. Borovským se J.V.Šimák udržoval dlouho kontakt. (Šťoviček, J.: J.V. Šimák a počátky české etnografie, J.V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době, Semily 1996, s. 41.)

⁸⁹ V zápisech z jednání musejní rady ze dne 29.4. 1892 se uvádí, že košilka se zapůjčí, vyšívaná zástěrka a šněrovačka není, vínek a čepeček bude opatřen při sběru v létě

⁹⁰ Selská síň byla otevřena v roce 1893.

Ke konci roku 1892 je datována také výroční zpráva o činnosti muzejního komitétu. Ta uvádí i podrobnější popis personálních změn ve výboru v uplynulých dvou letech. Na předsednickém postu zůstává starosta města Isidor Hák, náměstkem je nejprve Josef Janků, který je od roku 1890 vystřídán Josefem Nejedlem. Jednatel komitétu je František Čepelík, kterého po dobu nemoci nějakou dobu zastupoval J.V. Šimák. F. Čepelík je dále i kurátorem sbírky fotografií, rukopisů a dalšího. Pokladníkem muzea je zpočátku J. Janků, kterého i v této funkci vystřídal J. Nejedlo. Eleonora Prošková zde působila ve funkci kurátorky sbírky lidového umění. I nadále v muzejním komitétu působí Jan Prousek a J. V. Šimák.

V roce 1893 z muzejního výboru odchází dočasně Jan Prousek, aniž by přerušil blízké vztahy s výborem muzea, a velkou část jeho povinností přejímá J.V. Šimák.

Čtyři roky, které od sebe dělily obě velké výstavy, byly v turnovském muzeu poznamenány horlivou přípravou na prezentaci kraje na Národopisné výstavě československé. Ještě v listopadu 1892 vznesl na schůzi muzejní rady J.V. Šimák návrh, aby muzeum uspořádalo „retrospektivní“ výstavu o Velikonocích 1893. Jeho návrh byl s nadšením přijat. Již v lednu 1893 byly osloveny především dámy Zpěváckého spolku⁹¹ aby na výstavu přispěly svými vlastnoručními výtvary. Při této příležitosti J.V. Šimák inicioval i soupis lidových památek, který hodlal využít i pro chystanou Národopisnou výstavu československou⁹². Vlastní uspořádání této místní retrospektivní výstavy doprovázel typický problém muzea těchto počátečních let, a to nedostatečné a nevhodné muzejní prostory. Pro nedostatek místa nebylo dlouho jasné do jaké míry zde budou například představeny lidové výšivky. Před samotným uskutečněním výstavy se muzejní výbor rozhodl shlédnout místní národopisnou výstavu, která byla pořádána v Kněžmostě. Rozhodli se zřejmě konfrontovat své vlastní představy o chystané výstavě v Turnově. V tomto momentě si můžeme všimnout zajímavé příhody, která ilustruje postoj turnovského muzea k okolním regionálním muzeím a ukazuje i způsob jakým byly občas doplňovány muzejní sbírky. Turnovská delegace mezi

⁹¹ Zpěvácký spolek viz kapitola Účast sester Proškových ve spolcích.

⁹² Turnovské muzeum tedy spolupracovalo jak s výborem Národopisné výstavy československé tak na přípravě selské síně v Národním museu, což byly do jisté míry konkurenční podniky.

vystavovanými předměty odhalila několik, které pocházely z Frýdštejna, vesnice nedaleko od Turnova. Muzejní výbor se obrátil na frýdštejnského lesního Zajíce o vysvětlení, proč předměty neposkytl turnovskému muzeu, ale zaslal je na výstavu do Kněžmosta. Pan lesní osobně slíbil J.V. Šimákovi, že po skončení kněžmostské výstavy předměty poskytne muzeu v Turnově.⁹³

Turnovská retrospektivní výstava se uskutečnila 2. až 10. dubna 1893 v prostorách turnovské radnice. V literatuře je označována jako národopisná výstava a v porovnání s ostatními městy byla uskutečněna jako jedna z prvních, ačkoli ji sami její tvůrci označovali jako muzejní a retrospektivní. Pro nedostatek výstavních prostor byla představena třetina muzejních sbírek, což autoři reflektovali veskrze negativně, ale z dnešního hlediska je to až přes příliš. Výstava nebyla navštívena v takovém rozsahu, jak si muzejní komitét představoval, ale mezi tisícovkou návštěvníků, kteří byli i z okolních měst jako z Mladé Boleslavi, Mnichova Hradiště nebo Liberce, se objevilo i několik významných osobností. Výstavu navštívil například zástupce výkonného výboru Národopisné výstavy československé dr. Emanuel Kovář. Mezi vystavovanými předměty byly nejpočetněji zastoupeny výšivky a rytiny. Vystavované výšivky, tedy ta část, za kterou odpovídala E.Prošková, měly obvyklou dobovou skladbu. Vedle autentických lidových výšivek tu byly i vlastní práce obou sester Proškových, inspirované tradičními lidovými motivy. Nechyběly zde práce ani turnovských dam, kterým vzdal za hojnou podporu velký dík muzejní komitét. Nešlo tedy výhradně o prezentaci autentické lidové tvorby, ale spíš o představení lidového ornamentu. Odráží se zde i dobová volná představa o tom, co je považováno za národní.

Vedle toho zde byly představeny městské historické památky jako například pečetidla nebo mince a památky po významných rodácích. Plánována byla i rozsáhlá prezentace lidového nábytku, která se ovšem kvůli nedostatku výstavních prostor neuskutečnila.⁹⁴ Samotná výstava byla poměrně finančně úspěšná. Její čistý výnos činil 54.28 a ½ zl.⁹⁵

Ještě před touto výstavou byly na zasedání muzejního komitétu vzneseny tři zajímavé impulsy k dalšímu rozvoji činnosti muzea. V únoru 1893

⁹³ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 13.4. 1893.

⁹⁴ Viz blíže Šťovíček, J.: Národopisná výstava československá a horní Pojizeří, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 66.

⁹⁵ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 13.4. 1893.

byl založen nový muzejní etnografický odbor. Za jeho kurátora byl určen učitel Karel Jäger⁹⁶. Tento nový muzejní odbor se měl starat o věci národopisného charakteru ve sbírkách muzea, které svým charakterem nespádaly pod žádný dosavadní resort. Bylo tak zřejmě plánováno rozšíření etnografické práce muzea o oblasti lidové kultury, které dosavadní členové svoji prací nepodchycovali.

V březnu 1893 se muzejní komitét usnesl, že založí další etnografický muzejní odbor, který se svým charakterem lišil od předchozího z února 1893. Byl určen především pro sběr reálií v terénu. Vznik tohoto odboru můžeme považovat za pokus turnovského muzea o založení vlastního odboru pro Národopisnou výstavu československou. Měl se skládat z několika členů spadajících do muzejní správy a externích spolupracovníků, kteří se měli zabývat sběrem materiálu v jednotlivých oblastech Turnovska. Tento odbor měl tedy de facto zaštiťovat terénní sběry pro muzeum a být v těsném kontaktu s co nejširší veřejností. Muzeum vydalo ústy J.V. Šimáka výzvu, aby se k tomuto odboru přihlásili dobrovolníci, ale ve výsledku se tento záměr setkal s mizivou odezvou. Muzejní komitét se tedy tohoto plánu vzdal a přenechal terénní sběry pro Národopisnou výstavu okresnímu výstavnímu výboru Národopisné výstavy Československé. K ustanovení tohoto okresního výboru Národopisné výstavy československé došlo na schůzi 15. prosince 1893 v Turnově. Bylo zde zvoleno jeho představenstvo v čele s okresním starostou Josefem Bernardem. Dalšími členy odboru byli J. Baudys jako zástupce Turnova, dále Josef Brunclík, A. Bičík, MUDr. V. Laufberger nebo A. Jeremiáš. Za turnovské muzeum zde působili F. Čepelík, J. Nejedlo a E. Prošková s J.V. Šimákem. Dále bylo pro sběr v Turnově jmenováno 21 jednatelů, jejichž přesná náplň činnosti byla specifikována na další schůzi konané 29. prosince 1893.⁹⁷

V souvislosti s vyslovením požadavku vzniku širokého muzejního etnografického odboru je zajímavá i reflexe iniciativy českodubského okresu, kde byla na 19.3.1893 svolána ustavující schůze okresního odboru pro Národopisnou výstavu československou. Tuto skutečnost muzejní komitét

⁹⁶ Jäger Karel (†9.10. 1907) učitel na obecné chlapecké škole a Odborné školy a městský zástupitel

⁹⁷ Šťovíček, J.: Národopisná výstava československá a horní Pojizeří, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 68.

v Turnově vzal na vědomí a usnesl se, že se s pořadatelem domluví a případně naváže spolupráci. Spolupráce se nakonec neuskutečnila v tomto rozsahu, ale ke spojení Turnovska a Českodubska došlo pod hlavičkou vytvoření okresního výboru Národopisné výstavy československé, který zahrnoval tzv. Poještědí – tedy Turnovsko a Českodubsko.

Muzeum po celou tuto dobu pracovalo především na sběrech a přípravě jednotlivých exponátů pro Národopisnou výstavu. Eleonora Prošková v této souvislosti vybírala především předměty vztahující se k lidovému oděvu a výšivce. K náplni její práce zde patřily i sběry materiálu přímo v terénu. V zápisech ze schůzí muzejního komitétu se dochovala konkrétní zmínka o tomto jejím působení. Na příklad 12. března 1893 se na muzeum obrátila sl. Beranová z Letařovic, která ještě spolu s dalšími ženami sesbírala výšivky a krojové součásti a žádala jejich přezkoumání. Muzeum za ní hned 13. března vyslalo delegaci složenou právě z Eleonory Proškové a kustoda národopisného oddělení Karla Jägra a Josefa Žáka. Se slečnou Beranovou se sešli v Letařovicích v hostinci pana Adama.⁹⁸

Muzejní výbor podnikal sběry materiálu především v blízkém okolí Turnova, ale v muzejních sbírkách se objevují i předměty ze vzdálenějších oblastí především u Mnichovohradištska, Železnobrodka nebo i z Podkrkonoší. Jednotlivé předměty byly do sbírek získávány v největší míře buďto darem nebo koupí a řada jich pochází i z přímých terénních sběrů jednotlivých členů výboru. Muzeum pořádalo tzv. „exkurze“, které zahrnovaly právě i práci v terénu hlavně v letních měsících a to nejčastěji v době před významnou prezentací kraje. Snažili se sbírky doplňovat systematicky podle toho, co právě scházelo, aby byly vytvořeny větší tematické celky.

V listopadu 1893 byly zaslány z turnovského muzea první předměty určené pro Národopisnou výstavu československou. Eleonora Prošková za svůj referát měla mimo jiné na starosti získat ucelený oděv na turnovskou figurínu, což se jí podařilo v srpnu 1894.⁹⁹

Vedle příprav Národopisné výstavy československé v těchto letech muzeum opět zápasilo s nedostatečnými muzejními prostory a také se objevilo

⁹⁸ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 12.5. 1893.

⁹⁹ Viz Šťovíček, J.: Národopisná výstava československá a horní Pojizeří, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 69. (Je zde otištěna fotografie turnovského kroje, který byl představen na Národopisné výstavě československé)

několik roztržek s vedením města.¹⁰⁰ Jednalo se například o tom, že by město poskytlo muzeu prostor ve Skálově sirotčinci, což se komitétu nelíbilo. Město zde určilo jednu místnost, která byla ovšem záhy pronajata Eleonoře Proškové a jejím sestřím.¹⁰¹ Sestry zde v této době začínají bydlet. Muzeum dostalo přislíbenou jinou prostorou, kterou chtělo používat hlavně jako shromaždiště věcí pro Národopisnou výstavu československou.¹⁰²

V letech 1893 až 1894 muzejní komitét prochází i personálními změnami. V listopadu 1893 vystupuje K.Jäger, který se zřejmě ve své práci neosvědčil podle představ muzejního výboru. Jeho referát zčásti přejímá J.V. Šimák.¹⁰³ V září 1894 odchází Josef Žák¹⁰⁴ a novým členem muzejního výboru se stává učitel Karel Kitzberger, který se později věnuje především národopisnému oddělení a postupem času úzce spolupracuje s oběma sestrami, nejprve s Eleonorou a později i s Marií. Z těchto personálních změn do jisté míry vyplývá, že v osobě K. Kitzberger muzeum získalo právě takového zapáleného a fundovaného spolupracovníka, kterým nebyl K. Jäger.

Otázka muzejních prostor byla pro tuto dobu definitivně vyřešena na počátku roku 1895. Muzeum využívalo tři místnosti v prostorách místní radnice a vystupovalo pod oficiálním názvem „Místní museum a archiv“. Město i nadále muzeu poskytovalo roční rentu 150 zl. a z městské pokladny byly vedle toho hrazeny i provozní náklady muzea jako nákup skříní nebo krabic.¹⁰⁵

Před vlastním vystoupením na Národopisné výstavě československé v Praze představil místní výstavní odbor, ve kterém působili i někteří členové turnovského muzea včetně E. Proškové, shromážděné předměty na okresní národopisné výstavě. Konala v prostorách domu Slávie ve dnech 2. až 10. února 1895. Ve velké míře zde byly vystaveny krojové součásti s bohatou výšivkou, malovaný nábytek, lidové plastiky nebo obrázky na skle. Dále se zde objevily třeba ručně psané modlitební knížky, léčitelské příručky a nechyběly zde ani kresby Jana Prouška nebo fotografie lidových a umělecko-

¹⁰⁰ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 14.9. 1894. – bez vědomí musejní správy byly vystěhovány musejní sbírky

¹⁰¹ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 30.7. 1893.

¹⁰² MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 23.5. 1893.

¹⁰³ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 3.11. 1893.

¹⁰⁴ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 14.9. 1894.

¹⁰⁵ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 2.1. 1895.

historických staveb Jana Šimona. Za venkovské soukromé sběratele se zde představil svou početnou sbírkou především jenišovický farář Jan K. Hájek¹⁰⁶, pozdější člen muzejního komitétu.

Měsíc po zahájení Národopisné výstavy československé, v červnu 1895, se sešel muzejní komitét a jistě s úlevou konstatoval, že všechny předměty určené pro Národopisnou výstavu československou byly do Prahy v pořádku zaslány. Musela se ovšem vyřešit i otázka co bude s věcmi muzea, které by požadovalo budoucí Národopisné muzeum do svých sbírek. Nakonec bylo rozhodnuto, že předměty darované konkrétně turnovskému muzeu nebudou přenechány pro Národopisné muzeum.¹⁰⁷

Turnovsko se na Národopisné výstavě československé představilo stylizovaným pojizerským statkem, který navrhl architekt Jan Vejrych. Statek se nacházel na návsi výstavní dědiny vedle baráčnické rychty. Při návrhu statku vycházel architekt především ze stavení v Přepeřích a Příšovicích a objevily se zde i motivy z Dlaskova statku v Dolánkách u Turnova. Architekt byl při zpracování návrhu v těsném kontaktu s Janem Prouskem, z jehož kreseb vycházel. Pojizerský statek představoval idealizovanou usedlost bohatšího sedláka ze středního Pojizeří. Směrem na náves směřovalo bohaté průčelí se zdobenou lomenicí. Do dvora vedla profilovaná pavláčka. Dvůr byl uzavřen zděnou bránou.

Na instalaci předmětů v interiérech usedlosti se podílel J.V.Šimák, který o této expozici napsal podrobnou studii do Světozoru. Kromě vlastního statku se Turnovsko představilo ještě v levém křídle ústředního Národopisného paláce v krajinském oddělení. Hlavní slovo zde držely výšivky, rytiny, obrazy, grafiky, archeologické artefakty a cechovní a církevní památky.¹⁰⁸ Dále se Turnov představil v oddělení věnovaném výšivkám, kde byly vystaveny především vínky, plachetky, zástěrky a šněrovačky vyšívané barevně a bíle vyšité loktušky a pleny z Lomnice, Mnichova Hradiště, Sobotky. Pozornost vzbudila koutnice z Bělé.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Šťoviček, J.: Národopisná výstava československá a horní Pojizeří, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 68.

¹⁰⁷ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 13.6. 1894.

¹⁰⁸ Fotografie této turnovské výstavy je otištěna v Národopisná Výstava československá 1895, Praha 1895, s. 253.

¹⁰⁹ Národopisná výstava československá 1895, Praha 1895, s. 314.

Turnovské muzeum poskytlo na Národopisnou výstavu československou celkem 405 inventárních čísel, z čehož 243 čísel představovaly výšivky a krojové součásti ze sbírek spravovaných E. Proškovou. Nejpočetnější kolekcí mezi nimi představoval soubor 75 kusů holubinek. Dále zde bylo 30 vínků, 24 kusů šátků a další krojové části. Jednotlivé exponáty Prošková pro výstavu osobně připravovala a doprovodila podrobnými popisy, ze kterých lze vyčíst její vysokou fundovanost v oboru.¹¹⁰ Zasláné předměty doplnila přesnými údaji o jejich původu jako místo a doba vzniku, materiálové složení a funkce, kterou ten který předmět měl v době svého praktického užívání. Prezentované textilie pocházely především přímo z Turnova a blízkého okolí. Ojediněle se zde ovšem objevily i věci z okolí Železného Brodu nebo Vysokého nad Jizerou.

Tento soubor muzea byl doplněn na výstavě i předměty, které shromáždil okresní výbor Národopisné výstavy československé. Ten na výstavu zaslal celkem 227 položek. I zde převažovaly hlavně lidové textilie. Z celkového počtu jich bylo 115 položek. Oproti souboru muzea se předměty zasláné výborem Národopisné výstavy československé neorientovaly jen na Turnovsko, ale zahrnovaly i oblast Českodubská. Na přípravě těchto předmětů pro výstavu se zřejmě nepodílela osobně E. Prošková, protože jejich popisy jsou velice strohé a neurčité, tedy zcela jiného charakteru, než ty které jsou doložitelné z muzea.¹¹¹

Po skončení Národopisné výstavy československé se turnovské muzeum vrátilo ke své každodenní obvyklé činnosti. Vyřizovalo navrácení zapůjčených předmětů na výstavu a případnou jejich ztrátu.¹¹²

Zásadním problémem muzea 90. let 19. století a první desetiletí 20. století byly nedostatečné prostory. Muzeum nemohlo dostatečně rozšiřovat své sbírky a ani je nemohlo trvale představit veřejnosti. Orientovalo se tak hlavně na prezentaci sbírek při krátkodobých výstavách konaných hlavně v letních prázdninových výstavách v prostorách místních škol.

¹¹⁰ Šťovíček, J.: Národopisná výstava československá a horní Pojizeří, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 78. např.: „*Holubinka z Turnovska, bílá, prolamovaná, ornament květinový, s ptákem, bez krajky, konec XVII. Stol.*“

¹¹¹ Šťovíček, J.: Národopisná výstava československá a horní Pojizeří, Z Českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá nad Jizerou 1994, s. 78.

¹¹² „*O sádrovém odlitku zvonu hruštického dovoluujeme si podotknouti, že neopatrností sluhů našich byl úplně rozbit a patrně také neznámo kam zahozen.*“ (AM 27, 1277/81 – dopis z 27.12.1895, Soupis exponátů zasílaných z výstavy do muzea v Turnově.)

V roce 1894 přichází na pouhé dva roky nový člen muzejní správy František Holinka. Po jeho odchodu v roce 1896 došlo k dalším personálním změnám, když se kurátorem sbírek mincí, medailí, pečetí a o něco později archeologické sbírky stal Karel Zap.¹¹³

29.prosince 1898 byl znovu zvolen do muzejního komitétu Jan Prousek, který usiloval o založení výtvarného odboru muzea, a poprvé také jenišovický farář Jan Křtitel Hájek, který byl známým propagátorem myšlenky národní emancipace a velkým milovníkem lidové architektury a především výšivek.

Další personální změna se odehrála v roce 1899 na postu předsedy muzejního komitétu, kdy po Isidoru Hákovvi nastupuje na jeho místo nový starosta města Ph.Mg J. Radecký.

3.b.3 Turnovské muzeum do vzniku samostatného Československa

Ve dnech 30.června až 20 srpna 1900 se konala první krajinská výstava v Turnově připravovaná ještě i Janem Prouskem. Předsevzala si představit místní kraj a svým obsahem se odvolávala ještě na velké výstavy 90. let 19. století. Podobné krajinské výstavy měly značný význam v kulturně ekonomickém životě kraje. Prezentovaly se zde nové zemědělské pracovní postupy a nástroje, aby se vzbudil zájem širších vrstev společnosti o technické novinky, ale také aby si návštěvník uvědomil historické a kulturní souvislosti daných řemesel a činností. I proto na této turnovské výstavě zásadní roli mezi vystavovateli hráli brusiči kamene.

V prvním desetiletí 20. století se muzejní výbor věnuje především sbírkotvorné činnosti. V zápisech z muzejních schůzí je několik zmínek o archeologických průzkumech v okolí Turnova. Například 30. října 1908 se uskutečnila archeologická expedice do jeskyň pod Záborkem, které se zúčastnila i E. Prošková.

Výstavní činnost muzeum od Národopisné výstavy československé značně omezilo. Vystavovány byly přechodně většinou jen národopisné sbírky a to v prostorách Skálova sirotčince. K významným výstavním počínům muzea v prvním desetiletí 20. století patří především účast na výstavě lidového umění

¹¹³ **Zap Karel** (1853 – 1907) syn majitele ryteckého závodu v Praze. V roce 1888 byl povolán na odbornou školu v Turnově, pro niž sepsal učebnici heraldiky a několik dalších studií. (Šimák J.V.: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920, Turnov 1921.)

v Plzni v roce 1901. Na konec roku 1902 byla naplánována „Mezinárodní výstava oděvů a oděvních doplňků“ v Petrohradě, kam turnovské muzeum zapůjčilo několik exponátů.¹¹⁴

Muzeum i nadále spolupracovalo s pražským centrem a to především v oblasti zápůjček muzejních exponátů. V roce 1906 například zapůjčilo 20 výšivek pro Společnost národopisného muzea.¹¹⁵

V roce 1907 dochází k roztržce mezi Janem Prouskem a městským zastupitelstvem. J. Prousek nabídl městu k odkoupení svůj dům „U Českého Granátu“ na náměstí s tím, že plánoval, že by tak muzeum a jeho sbírka obrazů, kterou shromažďoval pro jím plánovanou uměleckou síň získaly potřebné prostory. Město jeho nabídku odmítlo a stárnoucího umělce se to velice osobně dotklo. Považoval to dokonce za osobní mstu a dokonce začal uvažovat o svém odchodu z města¹¹⁶. V Turnově nakonec zůstal, ale definitivně odešel z muzejního komitétu. V jeho funkci ho dočasně nahrazuje známá turnovská básnička Marie Vítězslava Ježková. Od doby založení muzea se tak ve výkonném výboru poprvé i jiná žena než Eleonora Prošková, která ve stejném roce odchází do penze, aniž by se vzdala své práce v muzejním výboru.

Na sklonku života ještě Eleonora pomáhá při přípravě předmětů na výstavu Národopisného muzea o Turnovsku, která se konala v říjnu 1910 v Praze.¹¹⁷

Jméno Eleonory Proškové se objevuje na muzejních schůzích až do sklonku roku 1910, kdy Eleonora Prošková 5. prosince umírá. O několik dní později se konal na místním hřbitově u chrámu Narození Panny Marie pohřeb. Zúčastnila se řada jejích spolupracovníků a přátel a žákyně měšťanské dívčí školy pod vedením učitelky Marie Procházkové zapěly několik písní. Muzejní výbor ještě k uctění památky zesnulé Eleonory věnoval finanční obnos na podporu pro chudé žákyně Obecné a měšťanské dívčí školy.¹¹⁸

V lednu 1911 se konala schůze muzea, které se již E. Prošková nezúčastnila. „*Dr. Šimák na prvním místě uvádí na paměť smutnou zprávu, že*

¹¹⁴ viz podrobněji in Štěpánová, I.: Renáta Tyršová, Praha – Litomyšl 2005, s. 233 – 240.

¹¹⁵ AM 33, 1279/81, Dopis z 16.11. 1906.

¹¹⁶ Cogan, M.: Východiska tvorby malíře Jana Prouska, Z Českého ráje a Podkrkonoší – 3, Bystrá nad Jizerou 1990, s.51.

¹¹⁷ AM 60, 1290/81 žádost Národopisného muzea z 28.10. 1910.

¹¹⁸ SOKA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy, inv.č.2, KR – 251.

*v prosinci r. 1910 zemřela sl. Eleonora Prošková, jež od počátku musea s opravdovou láskou starala se o výšivky a oddíl národopisný. U příští zpráve muzejní budíž o ní napsán nekrolog a přidána podobizna. Předměty její péči svěřené uvolila se zatím opatrovati její sestra sl. Marie Prošková, zůstávajíc na dosavadním místě.*¹¹⁹

Necelý rok po Eleonořině smrti se Janu Prouskovi částečně splnil sen o založení Umělecké síně, když se mu podařilo instalovat své umělecké výtvarné sbírky v kreslárně turnovské reálky. Tento jeho projekt měl ovšem krátkého trvání. Po necelém roce byl malíř nakonec nucen z existenčních důvodů začít svoje výtvarné sbírky rozprodávat. Nastával tak hořký konec života jedné z výrazných osobností Turnovska přelomu 19. a 20. století, jak později několikrát vzpomenu J.V. Šimák.

Eleonora se tak nedožila výrazného posunu v práci Turnovského muzea, ke kterému dochází postupně od roku 1912. Tehdy se poprvé objevuje požadavek změnit dosavadní legislativní postavení muzea a změnit ho z odboru městské správy na Muzejní spolek. Tuto změnu prosazoval především J.V. Šimák, který si představoval, že takový spolek měl spojovat zájmy jednotlivých osobností kraje veřejně činných. Z Šimákovy iniciativy byla na 9. dubna 1912 svolána schůze všech zájemců o osvětovou činnost, na které bylo projednáno konkrétní znění stanov muzejního spolku.¹²⁰ Již v této době navazuje užší kontakty s muzeem mladší ze sester Marie Prošková, která se účastnila zasedání muzejního kuratoria v prosinci 1912 a poděkovala za projevy soustrasti ke smrti své starší sestry.¹²¹

Činnost „Muzejního spolku pro Turnov a okolí“ se ovšem nepodařilo ještě v roce 1912 zrealizovat a tak bylo v roce 1913 zvoleno užší kuratorium muzejního spolku, aby získalo širší členskou základnu a zpracovalo návrh organizační struktury spolku. Ustavující valná hromada se sešla až na velikonoční pondělí v dubnu 1914. Účastnili se jí 3 členové zakladatelé starosta Ph. Mg. J. Radský, jenišovický farář Jan K. Hájek a Ladislav Pícek a tři zástupní členové přispívající K. Kitzberger, Konrád a J.V. Šimák.¹²² V témže roce se členkou spolku stala i Marie Prošková. Spolek převzal

¹¹⁹ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané v lednu 1911.

¹²⁰ Šimák, J.V.: Turnovské muzeum jaké jest a jaké by mělo být, Turnov, 1914.

¹²¹ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 29.12- 1912

¹²² MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané dubnu 1914

od městské samosprávy správu sbírek, ale než se aktivní činnost stačila plně rozeběhnout přišla 1. světová válka, která jeho aktivity zbrzdila. I přesto se během války členové muzejního výboru scházeli na víceméně pravidelných schůzkách a pečovali o sbírky. Marie Prošková se těchto schůzek pravidelně účastnila od konce září 1914.¹²³

2. července 1914 umírá Jan Prousek, který až do své smrti udržoval s muzeem a především s J.V. Šimákem blízké kontakty. J.V. Šimák musel řešit ve jménu muzea i poměrně složitou situaci s Prouskovou pozůstalostí. Hlavně s jeho uměleckými sbírkami, které byly po Prouskově smrti z velké většiny rozprodány v dražbě, ačkoli je Jan Prousek před svou smrtí ústně přislíbil muzeu.¹²⁴

V létě téhož roku vypukla 1. světová válka, která zpomalila slibně se rozvíjející práci muzea. Pozornost jednotlivých členů muzejního spolku byla obrácena k zcela jiným starostem.

Muzeum se alespoň částečně podílelo na výstavní činnosti, kterou inicioval především J.V. Šimák. Například v roce 1917 zapůjčilo kresby Jana Prouška na jeho výstavu pořádanou J.V. Šimákem v Praze.¹²⁵

Během války v muzejním spolku aktivně působili: J. Boháček, P.J. Hájek, J. Jeřábek, K. Kitzberger, Dr. I. Konrád, J. Matoušek, Jos. Nejedlo, M. Prošková, J.V. Šimák, J. Žák.¹²⁶

3.b.4. Turnovské muzeum po roce 1918

Činnost muzejního spolku se plně rozvinula až po roce 1918, kdy evidovalo 6 973 muzejních předmětů.¹²⁷ Členové spolku byli rozděleni do tří základních oborů. Archeologicko – historického v jehož čele stál J.V. Šimák, umělecko – průmyslového v čele s profesorem reálky V.Hodíkem a přírodovědeckého oboru v čele s ředitelem místní reálky Janem Matouškem. Záhy se Muzejní spolek stal také členem Svazu československých muzeí a členem Numizmatické společnosti.¹²⁸

¹²³MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 29.9.1914

¹²⁴Cogan, M.: Východiska tvorby malíře Jana Prouška, Z Českého ráje a Podkrkonoší – 3, Bystrá nad Jizerou 1990, s.51 – 52.

¹²⁵MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 1917

¹²⁶MČR Turnov, AM 79, 1297/81 soupis z 9.4. 1917

¹²⁷Maierová, H.: Turnovské muzeum jubuluje, OJKT květen 1996, s. 3 – 11.

¹²⁸Maierová, H.: Turnovské muzeum jubuluje, OJKT květen 1996, s. 3 – 11.

Zápisy ze schůzí muzejní rady nám umožňují nahlédnout do všední práce, kterou Marie Prošková pro muzeum v této době vykonávala. Po své sestře převzala sbírku lidového textilu, který nejen pořádala, ale také jistě systematizovala a doplňovala. Vyhledávala ještě žijící informátory a od nich předměty zakupovala nebo překreslovala. Starala se také o pořádek v prostorách Skálova sirotčince, kde byly textilní sbírky umístěny.¹²⁹

V těchto záznamech se nám také dochoval příběh, který dokresluje i těžkosti, se kterými se pracovníci, zde konkrétně Marie Prošková, museli potýkat. Na schůzi muzejního kuratoria v červenci 1920 oznamuje Marie Prošková, že zapůjčila Otýlii Holubové černý vínek, který dotyčná ztratila. Muzejní kuratorium se rozhodlo, že vínek má vrátit, nebo zaplatit 5 tisíc Kč. O. Holubová ani po urgencích vínek nevrátila ani nezaplatila dotyčnou sumu a nabídla Marii výměnou jiný vínek a dvě šněrovačky, které ovšem Marie shledala bezcennými a odmítla je přijmout. O. Holubová se nakonec provdala do Nymburka a muzeum od ní dotyčný vínek nebo obnos nemohlo získat.¹³⁰

Na červenec 1921 byla naplánovaná „Výstava lidového umění a rázovitého průmyslu turnovského“. Výstava byla muzeem plánována již o rok dříve, ale z nedostatku času na přípravu se uskutečnila až o letních prázdninách 1921. Již v roce 1920 byla Marie Prošková pověřena přípravou výšivek. Samotná výstava se konala v prostorách chlapecké školy. Tyto provizorní výstavní prostory zřejmě dojednala Marie Prošková, protože na schůzi muzejní rady v dubnu 1920 tlumočila souhlas školní rady, aby se výstava v těchto místech uskutečnila.¹³¹ Výstava sklídila u veřejnosti značný ohlas. Navštívilo ji na 2 300 návštěvníků.¹³² Kromě výšivek se zde představila i odborná šperkařská škola, řemeslná výroba a byla zde zřízena i umělecká síň Jana Prouška.¹³³

Rok 1921 byl významný pro muzeum i tím, že začal vycházet vlastivědný sborník „Od Ještěda k Troskám“ vydávaný učitelskými jednotami za odborné redakce učitele Jana Poláka. Jedním z hlavních spolupracovníků

¹²⁹ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 4.8.1921

¹³⁰ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 26.7.1920

¹³¹ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 23.6.1921

¹³² Maierová, H.: Turnovské muzeum jubluje, OJKT květen 1996, s. 3 – 11.

¹³³ MČR Turnov, AM 81, 1299/81 pozvánka na výstavu

tohoto sborníku se stal J.V. Šimák.¹³⁴ V prvním čísle tohoto sborníku vychází také popis turnovského kroje¹³⁵, který podle zápisků své sestry Eleonory k tisku připravila Marie Prošková. Jedná se tak o jedno z prvních odborných zachycení lidového oděvu na Turnovsku ještě v době jeho běžného užití.

Pracovníci muzea rozvíjejí svoji práci i na poli etnografie, která se postupně ustanovuje jako samostatný vědecký obor a sami členové muzejního spolku si začínají uvědomovat potřebu profesionalizace tohoto odvětví. V roce 1924 se například J.V. Šimák a J. K. Hájek účastní v Praze sjezdu národopisných pracovníků a zřejmě z popudu nových národopisných impulsů tohoto sjezdu se nedlouhou poté začíná na schůzi muzejního výboru projednávat potřeba získání folkloristy pro potřeby muzea. Muzeum by tak mohlo svoji odbornou práci rozšířit i tímto, do této doby v Turnově opomíjeným, směrem.¹³⁶ Zdejší etnografové, kteří až do této doby svoji pozornost směřovali především na hmotnou lidovou kulturu, tak poprvé obrací svoji pozornost, alespoň v náznaku, na oblast slovesné lidové kultury. K praktickému vyústění ovšem v této době ještě nedošlo, folklorista do muzea nepřichází.

V roce 1924 Marie Prošková končí svoji dráhu učitelky a odchází do penze, aniž přerušuje svoji spolupráci s muzeem. Svoji pozornost v této době zaměřuje především na přípravu Všeobecné krajinské výstavy, která je plánována na rok 1925 a Marie je spolu s Karlem Kitzbergerem jmenována za muzeum do jejího přípravného výboru. Rok 1924 byl dále pro pracovníky muzea spojen s přípravou archeologického výzkumu zříceniny hradu Drábovna.

Rok 1924 byl také pro muzeum významný v tom, že se také poprvé objevuje možnost získat pro muzeum stálé odpovídající prostorové zázemí. Turnovský továrník Boháček na schůzi muzejního výboru 15. března 1924 poprvé vyslovuje příslib, že muzeu poskytne svůj dům ve Skálově ulici.¹³⁷

¹³⁴ Karpas, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s. 37.

¹³⁵ Viz příloha Popis lidového kroje podle E. Proškové

¹³⁶ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 15.3.1924

¹³⁷ MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 17.4.1924, Po velkém úspěchu krajinské výstavy v roce 1925 uvolnil potřebám muzea nejprve 1. patro, kam byly přestěhovány národopisné a výtvarné sbírka.

„Všeobecná krajinská výstava v Turnově“¹³⁸ konaná v létě 1925 si vytkla za cíl představit zemědělskou, průmyslovou a kulturní úroveň kraje. Muzejní spolek se zapojil do činnosti výstavního výtvarného odboru. Muzejní sbírky vystaveny ve 13 místnostech školy na náměstí. Podle plánu J.V.Šimáka byla muzejní expozice rozdělena do částí: 1) historie kraje 2) lidové umění 3) výtvarné umění v minulosti a přítomnosti 4) školství 5) literární obraz kraje 6) hudba 7) zpěv 8) divadlo. Samotná muzejní prezentace měla u veřejnosti velký ohlas. Po dlouhé době byly opět vystaveny sbírky a Muzejní spolek se rozrostl na 200 členů.¹³⁹

Následující rok 1926 byl pro muzeum ve znamení čekání na uvolnění slíbených prostor, což značně zpomalovalo muzejní práci. Byl uskutečněn archeologický výzkum ve Svijanském Újezdu a vydáván sborník *Od Ještěda k Troskám*. Nemalý ohlas sklídila i přednáška J.V. Šimáka o Antonínu Markovi a jeho cestách po Německu a Rusku. Výtah z ní byl otištěn také v *Pojizerských listech*.¹⁴⁰

V roce 1927 vzniklo především z iniciativy Karla Vika „Turnovské dílo“. Jednalo se o sdružení místních výtvarníků, které nespojoval stejný výtvarný styl nebo názor, ale především láska k Českému ráji a působnost zde. O založení podobného seskupení usiloval již Jan Prousek o několik desetiletí dříve a Turnovské dílo se na jeho odkaz samo odvolávalo. V době vzniku čítalo na 30 stálých členů a 60 přátel a zabývalo se především pořádáním přednášek o výtvarném umění a výtvarných výstav. V roce 1931 se Turnovské dílo stalo výtvarným odborem muzea a do muzejního výboru za ně zasedl Karel Vik a prof. Josef Varcl.¹⁴¹

Rok 1927 byl ovšem pro muzeum významný především zpřístupněním první stálé muzejní expozice v domě továrníka Boháčka ve Skálově ulici. Slavnostní otevření se konalo 12. června a zúčastnilo se ho na dvě stovky hostů. Nejprve pronesl projev starosta JUDr. V. Šolc, kterého následoval prof. J.V. Šimák, který byl v tomto roce jedním ze dvou posledních žijících příslušníků zakladatelské generace muzejních pracovníků. Ve svém projevu vzpomněl počátky muzea „... většina tehdejších rodáků našich s trpným

¹³⁸ Viz kapitola Sociální a kulturní charakteristika Turnovska

¹³⁹ Maierová, H.: Turnovské muzeum jubiluje, *Od Ještěda k Troskám*, květen 1996, s. 3 – 11.

¹⁴⁰ *Hlasy pojizerské* z 29.4. s. 2 – 3.

¹⁴¹ Maierová, H.: Turnovské muzeum jubiluje, *Od Ještěda k Troskám*, květen 1996, s. 3 – 11.

*povýšených úsměchem jako na skupinu sice neškodných pošetilců, neřku – li, tichých bláznů.*¹⁴² Šimák dále vyzdvihl význam především dvou zakládajících členů, Jana Prouška a Eleonory Proškové. Po Šimákovi vystoupil ještě s projevem továrník Boháček.

V prvním patře budovy byly instalovány nejprve sbírky národopisné a výtvarné. Autory národopisné expozice byli Karel Kitzberger a především Marie Prošková, která se do budoucna starala o praktické zázemí této sbírky. Zpřístupňovala zájemcům expozice a podávala jim odborný výklad. V létě bylo muzeum otevřeno každou neděli od 9 do 12 hodin a případným zájemcům se otevíralo i mimo tuto dobu.¹⁴³ Průměrná návštěvnost expozic se v prvních letech po vytvoření stálých expozic pohybovala okolo 300 návštěvníků ročně.¹⁴⁴

Od roku 1927 muzeum i nadále pokračuje ve svých badatelských aktivitách. Jsou prováděny především archeologické a národopisné průzkumy. Pokračuje se hlavně v soupisu roubených staveb a je pořizována i jejich fotodokumentace. Marie Prošková má na starost otevřené expozice národopisu a pravidelně se účastní schůzí muzejního výboru. „*Až do poslední chvíle byla dobrým duchem našeho muzea*“, jak o ní později prohlásil J.V. Šimák.¹⁴⁵ Až v únoru 1932 svoji účast na muzejní schůzi pro nemoc omlouvá a na schůzi 29. března 1932 je již oznámeno její úmrtí. Zemřela o 6 dní předtím 24. března 1932. Její ostatky byly „*zvláštní shodou okolností*“ zpopelněny v Liberci téhož dne jako se konala schůze.¹⁴⁶ Urna s jejím popelem pak byla pohřbena do společného hrobu k její starší sestře Eleonoře na Mariánském hřbitově.

Po Mariině smrti muzeum pokračovalo dál ve své práci. Připojeno k němu bylo Zemědělské muzeum zřízené okresním zastupitelstvem. V polovině 30. let byl založen přírodně technický odbor muzea a začalo systematické budování sbírky mineralogie a kamenářské technologie. V roce 1935 byly rozšířeny muzejní expozice na 20 místností.

¹⁴² Dokončení projevu v Hlasech pojizerských z 1.7.1927 s. 1 -2.

¹⁴³ Hlasy pojizerské z 17.6. 1927, s. 1-2.

¹⁴⁴ Maierová, H.: Turnovské muzeum jubiluje, OJKT květen 1996, s. 3 – 11.

¹⁴⁵ MČR Turnov, Zápis o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 29.3. 1932

¹⁴⁶ MČR Turnov, Zápis o schůzích I. 1892 – 1932, zápis ze schůze konané 29.3. 1932

Sestry Eleonora a Marie Proškovy ztělesňují svým muzejním působením první dvě generace muzejní a etnografické práce na Turnovsku. Obě v muzeu působily jako samostatné tvůrčí osobnosti zabývající se zpracováním problematiky lidového oděvu na Turnovsku a prací se sbírkami lidového textilu. V jejich práci můžeme vysledovat proces postupné profesionalizace národopisné práce v muzeích od prvotního laického zápalu poloviny 19. století až k postupné profesionalizaci etnografické práce na počátku 20. století. Jestliže se Eleonora soustředila především na sběr dokladů lidové kultury v terénu a jeho shromažďování do ucelených sbírek, tak Marie si již uvědomovala potřebu písemné fixace těchto poznatků. Obě sestry se snažily zasadit tento obor i do širších souvislostí celkové etnografické práce muzea a zapojily se tak do práce v oboru, který byl ve své době považován za nosný v ohledu vlastivědném, kulturním, ale jistě i do značné míry politickém.

3.c. Učitelká praxe sester Proškových

3.c.1. Tradice školství v Turnově

Tradice školství byla v Turnově dlouhá a bohatá a určilo ji několik výrazných osobností, kterým se podařilo udržet český profil místních škol až do vzniku samostatného československého státu. Tato skutečnost byla významná především proto, že Turnov se nacházel v těsné blízkosti česko-německé jazykové hranice a školství bylo v 19. a v první polovině 20. století chápáno jako jeden z možných prostředků, jak posílit „národního ducha“ v těchto problematických oblastech.

Nepřetržitá tradice školství se v samotném městě datuje již od přelomu 16. a 17. století, kdy zde působila partikulární škola řízená pražskou univerzitou. Situace se v oblasti školství zproblematizovala až v pobělohorské době, kdy ve městě vzniklo několik pokoutních škol. Na přelomu 17. a 18. století zde tak působily nakonec dvě školy a to partikulární škola, která sídlila v domě vedle děkanství, a pokoutní škola u městské brány, která byla zrušena při tereziánských reformách.

Jedinečnou roli v tradici místního školství sehrál od 40. let 19. století horlivý vlastenec P. Antonín Marek, který byl v roce 1842 jmenován okresním školním dozorcem a ovlivnil svojí osvětovou činností dvě generace místních učitelů.¹⁴⁷ Od roku 1844 na libuňské faře organizoval pravidelné schůzky učitelů a seznamoval je zde s pravidly české mluvnice, počty, dějepisem, přírodopisem i pedagogikou. Zasadil se mezi vyučujícími i o slovanskou vzájemnost, např. vyučoval učitele azbuku. Přednášel i o nových zásadách polního hospodářství a tím tak zprostředkovaně rozšiřoval nové moderní způsoby hospodaření na venkově. Podle tohoto libuňského vzoru pořádal obdobné schůzky i v dalších městech v Sobotce, Mnichově Hradišti nebo v Turnově. Konaly se pravidelně až do roku 1858, kdy se A. Marek zřekl svojí funkce školního dozorce.¹⁴⁸ Jeho vliv byl značný a přispěl tak k formování učitelského stavu, který sehrál nemalou roli v procesu národní emancipace na Turnovsku. Řada učitelů pod vlivem P. Marka vystupovala jako horliví

¹⁴⁷ V této době školu navštěvovalo 555 žáků a jako učitelé zde působili Jan Bauer a Josef Koucký. (Lendnerová, M.: Turnovská měšťanská škola v letech 1772 – 1870, Z Českého ráje a Podkrkonoší 4, Bystrá nad Jizerou 1991, s. 19 – 31.)

¹⁴⁸ Většina jeho přednášek z těchto schůzek byla v roce 1866 otištěna v časopise „Naše škola“.

vlastenci. Dokladem toho je i skutečnost, že se v roce 1847 někteří přihlásili k Matici české.

Na počátku školního roku 1850/51¹⁴⁹ byla místní turnovská škola rozšířena o jednu třídu, což ji umožnilo v roce 1853 reorganizovat na tzv. farní hlavní školu, která měla mít 4 třídy. Touto přeměnou došlo i k přehodnocení vyučovací osnovy, která byla nastavena tak, aby ve 4. ročníku mohla být vyučovacím jazykem němčina. Tato skutečnost vyvolala vlnu nevole a ozval se proti ní i penzionovaný A. Marek.

Od 50. let 19. století se stále více projevuje postupná industrializace města. Z obecného pohledu je to pozitivní fakt, přináší s sebou ovšem i nové sociální problémy, například dětskou práci, která narušuje výuku i na městské škole. Na druhé straně ale začíná vedle farní hlavní školy působit i tzv. tovární škola, která byla ekonomicky závislá na místních podnikatelích. Nastoupit na ní směli absolventi alespoň dvou tříd farní školy a vyučovali zde městští učitelé. Vyučovalo se pětkrát týdně jednu hodinu.

Městská škola i v této době neustále zápasila s nedostatkem financí a velkým zlomem pro ni byl i požár v roce 1863, kdy její budova zcela shořela¹⁵⁰. Město se posléze rozhodlo pro stavbu nové budovy na tzv. Babyloně.¹⁵¹, která byla slavnostně otevřena 28.9. 1867. Vyučování zde nadále probíhalo ve 4 ročnících, přičemž od 2. ročníku se třídy dělily na chlapecké a dívčí. Již o rok později škola prošla novou reorganizací, když byla změněna na tzv. řádnou školu hlavní. V úzkém vztahu k ní byla pak i tzv. průmyslová škola pokračovací, která vznikla v témže roce. Městu se podařilo plně prosadit do farní školy jako vyučovací jazyk češtinu. Němčina se vyučovala v mimořádných hodinách ve 3. a 4. třídě

3.c.2. Školství v Turnově na přelomu 19. a 20. století

Obecné a měšťánské školy od 70. let 19. století jsou spravovány Místním okresním školním výborem Turnov. Tento školní okres se územně shodoval se soudním okresem, který v roce 1889 čítal 40 753 obyvatel, z čehož

¹⁴⁹ Nastoupilo sem 591 žáků, které učili dva učitelé a 3 podučitelé. (Lendnerová, M.: Turnovská měšťánská škola v letech 1772 – 1870, Z Českého ráje a Podkrkonoší 4, Bystrá nad Jizerou 1991, s. 19 – 31.)

¹⁵⁰ Od roku 1845 škola sídlila v čp.81.

¹⁵¹ Babylon se říká rohu náměstí a Markovy ulice. V současné době v budově sídlí LŠU.

bylo 7 386 dětí školou povinných. V okrese se nacházely dvě měšťanské školy (dívčí a chlapecká v Turnově) a 45 obecných škol. Na měšťankách působilo celkem deset učitelů, na obecných školách 107 učitelů a celkem 31 industriálních učitelek.¹⁵²

V letech 1867 - 1885 působila v Turnově obecná a měšťanská škola, která měla chlapecké i dívčí třídy. Nacházela se na rohu náměstí a Markovy ulice, kde byla v roce 1867 otevřena její nová budova. V roce 1885 se od této školy oddělila Obecná a měšťanská škola dívčí, která převzala dívky z dosavadní školy. Sídli v budově místního tzv. „Skálova“ sirotčince a od roku 1902 disponovala ještě několika místnostmi v budově chlapecké školy. První ředitelkou dívčích škol se stala Anna Bayerová a do školy přestoupily i obě sestry Proškovy.

Významná byla dále c.k. Odborná škola v Turnově, kde se vyučovalo broušení drahých kamenů, rytí do drahokamů a zlatnictví. Tato škola byla založena v roce 1869 především z iniciativy Františka Marka a vyučovala na ní řada předních odborníků v oboru jako byli Karel Zap nebo Alfréd Bergman.

Ve školním roce 1872/73 začala ve městě dále působit průmyslová škola pokračovací se třemi třídami.

V Turnově se nacházela také Německá soukromá škola obce izraelitské v Jizerní ulici, kterou v roce 1897 navštěvovalo 20 žáků.¹⁵³ Tato škola ve městě působila jako jediná s němčinou jako hlavním vyučovacím jazykem.

Během 1. světové války, konkrétně na konci roku 1917, byly v Turnově na čas zřízeny i školní třídy pro polské a italské válečné uprchlíky. Tyto třídy sídlily v budově dívčí školy a měly značnou podporu starosty Radského a ředitelky dívčích škol Bayerové.¹⁵⁴

K výrazným změnám v celkové organizaci školství došlo po vzniku samostatného Československa v roce 1918. Náklady na školství vzal do svých rukou přímo stát a zlepšily se i platové podmínky učitelstva, které bylo postaveno na roveň státním úředníkům. V otázce společenského postavení

¹⁵² SokA Semily, archivní pomůcka Navrátil, I.: Okresní školní výbor Turnov, s. 6.

¹⁵³ Kudrnáč, V.: Úplný adresář průmyslového města Turnova, Turnov 1897.

¹⁵⁴ V polské třídě učila paní Bronislava Šluzarowa a v italské Adrianna Conter (Hlasy pojizerské z 24.2. 1918, s.3.)

učitelek došlo také k výrazné změně, když byl v roce 1919 zrušen jejich povinný celibát.¹⁵⁵

V Turnově pak k roku 1921 působila celá řada školních ústavů jak na úrovni základního tak středního školství. Základního vzdělání bylo možno dosáhnout na Obecné chlapecké škole, která měla 5 tříd a 2 pobočky. V roce 1921 ji navštěvovalo 345 žáků a působili zde tito učitelé: Fr. Doubek, Fr. Roštejnský, K. Kitzberger, A. Hübner, V. Víza, Matějů a A. Knob.¹⁵⁶

Dívčím se základního vzdělání dostalo na Obecné dívčí škole, která také měla všech pět tříd a v roce 1921 ji navštěvovalo 322 žákyň. Jako řídící učitelka zde působila Marie Procházková, výuka jednotlivých předmětů byla rozdělena mezi učitelky Marii Proškovou, J. Janouškovou, J. Feyertagovou, M. Vodsed'álkovou, O. Svobodovou, Fr. Jankovou, A. Ceeovou, J. Svobodovou a A. Jaegrovou.¹⁵⁷

Vyšší vzdělání poskytovalo Státní reálné gymnázium založené v roce 1908 se sídlem v domě č.p. 5 na náměstí.¹⁵⁸ Ve školním roce 1921/22 ho navštěvovalo 281 chlapců a 92 dívek. Dále zde působila Měšťanská škola chlapecká navštěvovaná kromě chlapců i 21 dívkami a Měšťanská škola dívčí, kde od roku 1896 probíhala i výuka volného kreslení a o dva roky později se zde vedle němčiny začala učit i francouzština.¹⁵⁹

Vedle těchto škol zde nadále působí Odborná škola šperkařská, Jednoroční škola obchodního grémia a Všeobecná trojtřídní živnostenská škola.¹⁶⁰ K 1. září 1919 byla také otevřena Hospodyňská a kuchařská škola.¹⁶¹

3.c.3. Učitelské dráhy sester Proškových

Působení sester Proškových v Turnově je od počátku spojeno především s jejich učitelskou dráhou. Starší Eleonora do Turnova přišla již v roce 1872, v necelých 28 letech a to v souvislosti s uvolněním místa

¹⁵⁵ Kapras, R.: Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001, s.32.

¹⁵⁶ Kudrnáč, V.: Úplný adresář města Turnova, Turnov 1921.

¹⁵⁷ Kudrnáč, V.: Úplný adresář města Turnova, Turnov 1921.

¹⁵⁸ V letech 1929 – 1930 byla postavena dnešní budova na Výšince. Během 2. světové války budova gymnázia sloužila jako lazaret pro německé vojáky. (www.gytu.cz)

¹⁵⁹ V roce 1932 byla dostavěna dnešní budova dívčí školy v ulici 28. října. Do této doby výuka probíhala v budově Skálova sirotčince.

¹⁶⁰ Tato škola měla tři základní obory: pro živnost oděvní, pro živnost potravní a zásobovací a obor pro učednice ženské živnosti oděvnícké a modisty

¹⁶¹ Hlasy pojizerské z 2.3.1919, s.5.

industriální učitelky na místní obecné škole. Mladší Marie pak na místní Obecné škole působí od roku 1882. Obě tak postupně přišly do města, které se stalo jejich domovem až do konce života.

Vlastní učitelské působení sester bylo ovlivněno především tzv. Hasnerovou školskou reformou z konce 60. let 19. století. Změny, které vyvolala, se týkaly jak učitelstva, tak žactva. Povinná školní docházka byla rozšířena na 8 let, velký důraz byl kladen na interkonfesijní ráz škol a především na státní dozor na školách. Nejvyšší dohled byl ponechán na ministerstvu vyučování. V každé zemi monarchie byla dále zřízena zemská školní rada, pod kterou spadala okresní školní rada. Nejnižším stupněm státního dozoru nad jednotlivými školami pak byly místní školní rady pro každou školní obec. Hlavní díl péče o školu náležel každé jednotlivé obci. Hasnerova reforma dále přesně určila studijní programy obecných i měšťanských škol, jakož i přesně stanovila podmínky k tomu, jak se stát učitelem.

Vlastní pedagogickou dráhu Eleonora Prošková začala ještě v Praze. Nejprve působila jako výpomocná učitelka na farní škole U Nejsvětější Trojice, kde byly oddělené třídy pro dívčí vyučování¹⁶². Zde působí pravděpodobně od roku 1862, kdy získala způsobilost pro výuku ručních prací na obecných školách.¹⁶³ Po té nastoupila na soukromý ústav sl. Peškové v Praze, kde působila do roku 1867. Její další učitelské působení před nástupem v Turnově je, ze zatím dostupných pramenů, nepostižitelné. Můžeme jen předpokládat, že nadále působí v Praze na některé z obecných škol nebo soukromých ústavů.

Do Turnova přichází Eleonora v roce 1872, když přijímá místo industriální učitelky na obecné škole. O tři roky později, 15. července 1875, získává potřebné vysvědčení, aby ruční práce mohla vyučovat dívky i na měšťanské škole. Dochoval se i doklad z roku 1879, že osobně měla zájem na dalším sebevzdělávání a chtěla dosáhnout kvalifikace potřebné pro

¹⁶² Šafránek.: J.: Školy české II., Praha 1913, s.200.

¹⁶³ Potřebné zkoušky složila 2. srpna 1862. (SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 2 Kr-8)

tzv. literární učitelku.¹⁶⁴ Zkouškám se zřejmě nakonec nepodrobila, protože nadále vystupuje jako industriální učitelka. Nakonec zřejmě nezískala potřebnou podporu svých nadřízených. Proč tomu tak bylo bychom mohli odhadovat z celkové situace, ve které se školství v této době nacházelo, ze situace v Turnově a také z osobnosti samotné Eleonory. Začala vyučovat v době, kdy ženy ve školství jako literární učitelky ještě nemohly působit. Sama tedy nemohla ještě v mládí navštěvovat potřebný učitelský ústav jako její sestra Marie o desetiletí později a tak ani nemohla mít stejně kvalitní vzdělání jako její mladší kolegyně. V 70. letech byl již ve školství v Turnově zřejmě potřebný počet učitelek, které absolvovaly dostatečnou kvalifikaci na učitelských ústavech.

Ačkoli nadřízení nepodpořili E. Proškovou v rozšíření její aprobace, přece jen ocenili její pilnou a vzornou práci ve školství, když jí roku 1881 okresní školní rada vyslovila pochvalné uznání.

V roce 1882 přichází do Turnova mladší ze sester Marie, která byla 12. září jmenována podučitelkou technického oboru na Obecné škole. O půl roku později, 24. ledna 1884, byla jmenována definitivní učitelkou.¹⁶⁵

Když se v roce 1885 od původní školy odloučila obecná a měšťanská škola dívčí přestoupily do ní obě sestry Proškovy. Eleonora jako učitelka ručních prací na měšťanské škole a Marie jako podučitelka technického oboru na obecné škole.

Eleonora vyučovala ruční práce v 1. až 3. třídě měšťanské školy. Během 22 let, které na této škole strávila, působila pod čtyřmi řediteli. První ředitelkou se na dívčí měšťanské škole stala Karolina Merganzová, která na svém postu vytrvala plných deset let a v roce 1895 byla vystřídána Bohumilem Ždímalem, který odešel v roce 1904. Další tři roky hlavní osobou školy byl Václav Rýva, který předal svůj post Anně Bayerové v roce 1907, kdy také Eleonora Prošková odešla do penze.

K povinnostem vyučujících na dívčích školách patřila nejen samotná výuka, ale podílely se také na veřejné prezentaci práce dívek ve škole. Například 13. července 1897 dívčí školy pořádaly výstavu ručních prací žákyň,

¹⁶⁴ Soka Semily, Okresní školní výbor Turnov, kr. 12, inv.č. 55, sign 3/15, č. 1-17., žádost řídícího učitele Jana Kauckého, aby školní výbor podpořil E. Proškovou při potřebných zkouškách.

¹⁶⁵ Soka Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 1 Kr-250.

sešitů a výkresů a byly velice potěšeny, že výstavka sklídila značný úspěch.¹⁶⁶ Několikrát byl také učitelkám svěřen dozor na sokolských cvičeních.

Zřejmě především z iniciativy Eleonory Proškové obeslala škola v roce 1904 krajinskou výstavu v Hořicích ručními pracemi svých žákyň. Eleonora pro své žáčky, stejně jako jiné industriální učitelky, sestavovala vyšívací vzorníky ve stylu svérázu.

Marie Prošková na Obecné škole dívčí působí do školního roku 1893/94, kdy nastupuje na Obecnou školu v Rovensku pod Troskami. Působí zde do počátku školního roku 1905/06, kdy se vrací na obecnou školu zpět do Turnova.

Dochované školní kroniky dívčích škol nás seznamují nejen se školní prací obou sester, ale například také s jejich zdravotním stavem. Ten nebyl především u Eleonory v pozdějším věku dobrý. V necelých 51 letech, na počátku roku 1895, onemocněla oční chorobou, pro kterou musela být od ledna do července zastupována ve výuce. V této době je jinak Eleonora velice vytížená prací pro muzeum a přípravný výbor Národopisné výstavy československé, kde práci v této době nepřerušila. Další půlroční zdravotní dovolenou nastupuje Eleonora v roce 1900 a na půl roku je zastupována ze zdravotních důvodů i o pět let později.¹⁶⁷

V této době se vrací z Rovenska mladší Marie. V srpnu 1905 nahrazuje učitele Josefa Hejduka a ve školním roce 1905/06 se stává třídní učitelkou 4. třídy obecné školy a začíná vyučovat tělocvik a němčinu. Později na krátkou dobu převzala i výuku ručních prací.¹⁶⁸

Mezitím se zhoršuje zdravotní stav Eleonory. V roce 1906 znovu onemocněla, tentokrát vážným katarom průdušek a musela podstoupit náročnou operaci. Její zdravotní obtíže jí nakonec zabránily znovu nastoupit do školy. 13. října 1906 si proto podává Eleonora žádost na odchod na odpočinek. V té době je jí 62 let. Penze jí byla přiznána až k 1. 12. 1907. Dostala výslužné 840 K a k tomu ještě podporu ve stáří 100 K.¹⁶⁹

Eleonora Prošková pedagogicky nepůsobila jen na měšťánské dívčí škole, ale je uváděna i mezi soukromými učiteli, kteří působili v Turnově.

¹⁶⁶ SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 1 Kr-250.

¹⁶⁷ SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 1 Kr-250.

¹⁶⁸ Ve školním roce 1908/09 (SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 2 Kr-251.)

¹⁶⁹ SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 2 Kr-251.

V. Kudrnáč ve svém Adresáři města Turnova¹⁷⁰ uvádí, že dávala soukromé hodiny „*umělého šití a vyšívání*“ ve svém bydlišti ve Skálově sirotčinci.

Po odchodu Eleonory do penze Marie pokračuje ve své učitelské dráze. Vyučovala i nadále především tělocvik a byla třídní učitelkou obecné školy. Dívčí škola mezitím otevřela několik praktických kurzů pro dívky, které ukončily „měšťanku“. V roce 1910 byl například zřízen při dívčích školách kurz pro vyučování vaření a umělého žehlení.¹⁷¹

Komplikovaná situace nastala ve školství po vypuknutí 1. světové války. Prakticky celou válku se místní školy musely vypořádávat se stále se zhoršující hospodářskou a sociální situací v celém kraji. Řada žáků byla následky války postižena. Velká část živitelů rodin byla odvedena do války a rodiny se potýkaly s nedostatkem prostředků, což se nejednou projevilo i na školní docházce. Učitelky byly nuceny vypomáhat strádajícím dětem například vyvařováním polévek. Dále bylo také vybráno 6 učitelek dívčích škol, mezi nimi i Marie Prošková, aby v roce 1915 nahradily odvedené úředníky berního úřadu při vyplácení podpor potřebným.¹⁷²

I přes řadu nových nároků a povinností učitelský sbor ještě reagoval na výzvy jednotlivých charitativních organizací k pomoci potřebným. Na popud dámského odboru Červeného kříže například v roce 1917 pořádalo učitelstvo pro zraněné vojáky v místním lazaretu zábavná odpoledne s pohoštěním bílou kávou a cigaretami. Účastnili se i předčítání a promítání světelných obrazů pro zraněné vojáky. Dále dívčí školy reagovaly i na výzvu turnovského výboru Českého srdce, který se rozhodl shromážďovat podporu pro potřebné v Turnově. 11. ledna 1918 se konala první porada a 28. dubna 1918 se konala schůze důvěrníků. Do užšího výboru byla za dívčí školy zvolena ředitelka A. Bayerová a učitelky Zedníková, Janková, Svobodová. Tento výbor vznesl požadavek, aby při školách byly zřízeny vývařovny pro děti. Pravidelného vyvařování se nakonec dívčí školy musely vzdát, protože

¹⁷⁰ Kudrnáč, V.: Adresář města Turnova, Turnov 1892, s. 77.

¹⁷¹ Soka Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 2 Kr-251.

¹⁷² Dalšími byly: Janoušková, Procházková, Feyertagová, Vodsed'álková, Zedníková, Horáková (Soka Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 3 Kr-252.)

samy bojovaly s nedostatkem otopu. Učitelkám se podařilo nashromáždit alespoň nějaké potraviny, které byly odevzdány Českému srdci.¹⁷³

Na sklonku války v roce 1918 se žačky dívčích škol zúčastnily oslav 50. výročí položení základního kamene Národního divadla. V Turnově se v té době uskutečnila tématická výstava¹⁷⁴ a žačky dívčích škol se aktivně účastnily Smetanova hudebního večera.

Po roce 1918 dochází k výrazným změnám ve školské správě. Tím, že učitelé jsou postaveni na stejnou platovou úroveň se státními úředníky se lepší jejich finanční ohodnocení a nemalou změnou hlavně pro dámskou část učitelstva je také zrušení povinného celibátu učitelek. Tyto změny ještě zasáhly alespoň na čas Marii Proškovou, která nadále pokračuje ve výuce na obecné dívčí škole až do roku 1924. Na odpočinek odchází v 66 letech 31. srpna 1924.¹⁷⁵

V souvislosti s učitelským působením sester se také otevírá otázka, koho vyučovaly, jaký měly vliv na své svěřenkyně a jakou osobní angažovaností v této sféře své činnosti disponovaly. Když projdeme seznamy žákyň měšťanské školy v Turnově, tak tam nalezneme dívky ze všech společenských vrstev turnovské společnosti. Dcerou starosty města počínaje a dcerami místních drobných živnostníků konče. Během svého působení na ještě spojené obecné a měšťanské škole se mohly sestry na chodbách budovy školy setkávat s malým Josefem Pekařem nebo J.V. Šimákem.

V otázce samotného školního působení musíme plně rozlišit osobnosti obou sester. Eleonořino působení na mladou generaci muselo být určeno především jejím osobním charismatem a z velké části i předmětem, který vyučovala. Ruční práce jistě nebyly tím hlavním, čím se žákyně na škole zabývaly. Eleonora ovšem dokázala skloubit svou učitelskou dráhu s vlasteneckými zájmy, které přenášela i na své svěřenkyně. Zapojila je například do vyšívání mešních rouch ve stylu národního svérázu podle vzorníků, které sama sestavovala. Spolu s dívkami několik let pravidelně po odpoledních roucha vyšívala. I touto cestou je tak seznamovala s krásami lidové ornamentiky a národní tradice. Eleonoře se tak podařilo skloubit svoji

¹⁷³ Jednou z prvních obcí, které přispěly byla Vyskeř. (SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 3 Kr-252.)

¹⁷⁴ viz kapitola Sociální a kulturní charakteristika Turnova

¹⁷⁵ Horák, J.: Za Marií Proškovou, Od Ještěda k Troskám, r. 10, Turnov 1932, s. 177 – 178.

dráhu učitelky a etnografky mnohem více než Marii, což bylo samozřejmě dáno předměty, kterým dívky vyučovaly. Marie si zase na druhou stranu zřejmě mnohem více uvědomovala potřebu kvalitního vzdělání mládeže a také nutnost vzdělávat dívky, aby byly schopny samostatné výdělečné činnosti. Můžeme tak usuzovat z její angažovanosti v Osvětovém svazu a ve výboru podporující matky a kojence. Dokázala tak vidět i jiné než národní souvislosti ve vztahu k vzdělávání. Jako učitelka dívčí obecné školy Marie vystupuje méně aktivně než ostatní její kolegyně a to i ve filantropickém působení učitelek. Například se neúčastnila charitativních akcí Šlechtova stolu pravdy, kde byly činné téměř všechny její ostatní kolegyně. Svoji osobní angažovanost tak soustředila především na svoji mimoškolní činnost.

3.d. Účast sester Proškových ve spolcích

3.d.1. Spolkový život v Turnově

Od 60. let 19. století až do počátku století následujícího byl v Turnově poměrně čilý spolkový život. Většina místních elit byla činná ve více spolcích najednou. Často se jednalo o spolky se značně odlišnou náplní činnosti. Týká se to nejen osobností činných v městské správě, ale i místního učitelstva a duchovenstva. Např. Josef Šimák, ředitel místní chlapecké školy a otec známého historika J.V. Šimáka, působil v představenstvu Rybářského spolku a zároveň Zpěváckého spolku.

Rozvoj spolkového života byl umožněn v Turnově, jako i jinde, novými spolčovacími zákony z počátku 60. let 19. století. Již tehdy zde vznikají významné spolky, které značně obohatily život města. Několik z nich se odvolávalo ještě na tradice z doby předbřeznové jako třeba „Vondráčkova chasa“, která se scházela v hostinci „U českého lva“ a podílela se hlavně na přípravě zábavných programů pro mládež. O něco mladší byl „Spolek mládenecký“¹⁷⁶, který pořádal národní slavnosti a průvody. Mezi velice aktivní spolky patřil především „Zpěvácký spolek“¹⁷⁷, založený v roce 1862. Ve stejném roce byl založen i místní odbor „TJ Sokola“¹⁷⁸, jako jeden z prvních po Praze. Velkou akcí pořádanou sokolskou jednotou, na níž město dlouhou vzpomínalo, bylo hostování amerického Sokola v roce 1887.¹⁷⁹ Již v 90. letech byla místní jednota rozdělena do několika odborů, včetně stavebního, který se podílel na stavbě sokolovny slavnostně otevřené v roce 1897. V roce 1900 byl založen i turnovský dámský odbor Sokola.

V roce 1860 byl oficiálně povolen „Spolek divadelních ochotníků“, který se odvolával na tradici ještě z doby před rokem 1848. V roce 1874 byla otevřena nová budova divadla, kde se turnovské veřejnosti představily známé

¹⁷⁶ „Vondráčkova chasa“ vznikla již v roce 1833 a na konci 19. století sdružovala na stovku členů. „Spolek mládenecký“ byl založen již v roce 1845 a v roce 1897 měl 40 členů (Kudrnáč, V.: Úplný adresář Turnova, Turnov 1897, s. 174.)

¹⁷⁷ viz níže

¹⁷⁸ Prvním starostou byl zvolen František Votrubech, mlynář z Trávnice. Tento spolek se neorientoval pouze na tělovýchovu, ale pořádal i společenské akce (plesy, šibřinky) a uspořádal i několik divadelních představení. (viz podrobněji ?:130 let Sokola Turnov, Pojizerské listy a Český ráj, 30.9. 1992, s.8.)

¹⁷⁹ Zásluhy přípravě této návštěvy jsou připisovány Janu Prouskovi.

herecké osobnosti své doby jako Budil, Vojan nebo Otýlie Sklenářová – Malá.¹⁸⁰

Významný byl i Spolek pro okrášlování města a okolí Turnova, který vznikl v roce 1881. Soustředil se zejména na oblast rozvoje turistického ruchu. Zvláštní postavení v něm zaujímal Václav Kudrnáč a jeho nakladatelství, kde vycházela řada map a turistických průvodců. Spolek se staral tedy i o turistickou propagaci Turnovska. Tato činnost byla ještě rozšířena v roce 1892 vznikem turnovské pobočky Klubu českých turistů.

V roce 1882 byla v Turnově zřízena pobočka Ústřední matice školské a o deset let později i turnovský dámský odbor Národní jednoty severočeské.

Působila zde celá řada dalších spolků nejrůznějšího zaměření. Do roku 1900 bychom napočítali ve městě 41 činných spolků a řada dalších vznikla ještě po roce 1918. Byla mezi nimi i seskupení, která organizovaly hlavně ženy, nebo kde byly ženy silně zastoupeny. V první řadě se jednalo o Katolický spolek paní v Turnově, jehož členkou byla i Eleonora Prošková. Dalším ryze ženským spolkem byl Dámský odbor Národní jednoty Severočeské“ v Turnově a od roku 1900 zde působil i dámský odbor TJ Sokola. Řada žen byla aktivní i ve Zpěváckém spolku, Spolku divadelních ochotníků ,Okrášlovacím spolku, Šlechtově stolu pravdy.

K novému rozvoji spolkového života došlo po vzniku samostatného Československa v roce 1918. K roku 1923 bychom v Turnově napočítali téměř devět desítek nejrůznějších spolků a sdružení. Řada z nich navazovala na předválečnou tradici, jako například Zpěvácký spolek, Čtenářská beseda nebo Katolický spolek paní k uctění Srdce Pána Ježíše. Dále vznikla řada nových spolků jako například Spolek ku ochraně zvířat pro Turnov a okolí, Místní jednota československé obce legionářské nebo Československá ochrana matek a kojenců v Turnově.

3.d.2. Účast sester Proškových ve spolcích

Vedle svého školního působení a spolupráce s muzeem byly setry Proškovy členkami i několika místních spolků.

¹⁸⁰ Cogan,M, Jakoubě,B.: Turnov, Český ráj, Turnov 2001, s. 41 – 46.

Starší Eleonora byla v první řadě členkou „*Katolického spolku paní v Turnově k uctění Srdce Pána Ježíše a svátosti oltářní*“. Tento spolek vznikl v roce 1890 a již o dva roky později sdružoval 130 členek. Jeho protektorkou byla jmenována hraběnka Augusta Desfours – Walderode.¹⁸¹ Ředitelem byl děkan P. Josef Svoboda¹⁸², který působil i jako biskupský notář. Na předsednickém postu působila Marie Laufbergová¹⁸³, kterou zastupovala Marie Radská.¹⁸⁴ Jako pokladní zde působila známá turnovská vychovatelka Fany Werichová.¹⁸⁵ Eleonora v tomto spolku působila na postu jednatelky a za svoji pilnou práci v katolické náboženské obci byla odměněna v roce 1900 pochvalným uznáním od P. Josefa Svobody a o dva roky později i pochvalou od biskupské konzistoře.¹⁸⁶

Tento spolek můžeme považovat za odraz výrazného náboženského fenoménu 2. poloviny 19. století, kterým byla právě všeobecná obliba kultu nejsvětějšího srdce Páně.¹⁸⁷

Dalším spolkem, ve kterém byla Eleonora činná, byla „*Národní severočeská jednota*“. Jednota vznikla v roce 1885 a její činnost byla zastavena až v roce 1939. Zaměřovala se hlavně na podporu české menšiny v jazykově smíšených oblastech severních Čech. Ze svých sbírek jednota podporovala především nižší české školství nebo poskytovala finanční půjčky českým podnikatelům živnostníkům. Vedle toho organizovala na příklad vánoční nadílky a přednášky. V roce 1905 Národní jednota severočeská čítala již okolo

¹⁸¹ **DesFours – Walderode Augustina** (1855 – 1933) manželka hraběte Theodora DesFours – Walderode majitele Hrubého Rohozce, roz. Hr. Coudenhove. (Novák, F.: Genealogický přehled a popis rodu Des Fours, Od Ještěda Troskám 1+2, r. VI, Turnov 1999, s. 47.)

¹⁸² **P. J. Svoboda** (1834 – 1905) založil v Turnově klášter milosrdných sester sv. Kříže a působil ještě v dalších náboženských spolcích v Turnově. Byl prorektorem Bratrstva lásky k Bohu a bližnímu a jednatelem místního odboru Krasoumné jednoty pro Čechy. (Kudrnáč, V.: Úplný adresář Turnova, Turnov 1897.)

¹⁸³ Pocházela z rodiny MUDr. Viléma Laufberga (1818 – 1898) dlouholetého předsedy Zpěváckého spolku

¹⁸⁴ Manželka Ph. Mgr. Josefa Radského (1864 – 1932) majitele lékárny a starosty města v letech 1899 – 1919

¹⁸⁵ viz výše

¹⁸⁶ Náplní činnosti tohoto spolku byla především podpora náboženského života v Turnově. V tomto smyslu spolek organizoval řadu církevních programů a aktivit. Na příklad od pátku 5. června 1891 do neděle 7. června uspořádal spolek 3 denní pobožnosti, které se konaly v kostele sv. Mikuláše. Jako kazatel byl pozván P. František Kalina z Vídně. Jeho účast zajistila hraběnka Des Fours – Walderode. (Pojizerské listy z 30.5. 1891, s. 5.)

¹⁸⁷ Pro ctitele byl ústředním měsícem červen – měsíc Božského Srdce. Centrem byla úcta k obrazu Srdce Páně (viz podrobněji in: Kubíčková, J.: „Hleďme častěji za den na obraz Božského Srdce Páně.“ Brněnská diecéze a kult Nejsvětějšího Srdce, in: Bůh a bohové, Praha 2003, s. 107 – 122.)

50 tisíc členů, spravovala na 500 českých knihoven a vznikla i řada místních odborů¹⁸⁸.

V roce 1892 vznikl dámský odbor Národní jednoty severočeské v Turnově,¹⁸⁹ kde E. Prošková pracovala ve výkonném výboru na postu místopředsdkyně.¹⁹⁰ V čele turnovského dámského odboru v této době stála Božena Tábořská a jeho jednatelkou byla básnířka a klavíristka Marie Vítězslava Ježková. V turnovském odboru bylo organizováno 130 členek.¹⁹¹ Stopy působnosti turnovského odboru jsou zatím zjistitelné především z tehdejšího tisku. V Listech pojizerských se objevují zmínky o několika hudebních večírcích a charitativních sbírkách, které turnovský dámský odbor uspořádal. Například dámský odbor přispěl na stavbu pomníku Karolíny Světlé.

Marie Prošková se nám z dostupných pramenů jeví také jako velice aktivní žena. Na žebříčku mimoškolních aktivit obecné dívčí školy je uváděna mezi svými kolegyněmi dokonce na prvním místě. V první řadě byla dlouholetou členkou „*Zpěváckého spolku*“, jehož tradice se datuje do počátku 60. let 19. století a dnes na jeho činnost navazuje Pěvecký sbor Antonín Dvořák.

Dále byla Marie aktivní v „*Osvětovém sboru pro okres turnovský*“, kde působila na postu místopředsdkyně. Osvětový svaz vznikl na počátku 20. století. Vytkl si za cíl podporovat vzdělávací a kulturní snažení. Chtěl především šířit vzdělání v národě včetně politické vzdělanosti. Zakládal proto knihovny, vydával a rozšiřoval kvalitní knihy a časopisy, pořádal přednášky nebo besídky pro děti a mládež a soustředil se na podporu vzdělávacích spolků

¹⁸⁸ Ústřední výbor Národní jednoty severočeské: České besedě Liberecké při otevření Národního domu v Liberci, Liberec 1905, s.54 – 55.

V roce 1888 byla rozdělena na tyto okrsky: Bakov (23 členů), Bratříkov (44 členů), Držkov (dívčí odbor 31 členů), Jehlanec (99 členů), Hamry (32 členů, dívčí odbor 24 členů), Huntířov, Dolní Kalva (78 členů), Železný Brod (71 členů), Turnov, Jilemnice, Semily (Listy pojizerské z 3.6. 1888)

¹⁸⁹ Agenda turnovského dámského odboru je v současné době uložena v SokA v Semilech a není uspořádána.

¹⁹⁰ Šimák, J.V.: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920, Turnov 1921.

¹⁹¹ Kudrnáč, V.: Úplný adresář Turnova, Turnov 1897.

vůbec. Oficiálně byl založen 1906¹⁹² a v jeho čele stanul Jaromír Čelakovský.¹⁹³

Marie působila také ve výboru „*Československé ochrany matek a kojenců v Turnově*“, kde zřejmě mohla plně uplatnit svoji aprobaci vychovatelky mateřských škol.

Obě sestry sympatizovaly i s dalším spolkem a to s „*Ústřední maticí školskou*“, která byla založena v roce 1880 z podnětu Spolku učitelských jednot v Čechách, a její činnost byla ukončena až k roku 1948. Eleonora Prošková je společně se svoji sestrou Marií uváděna, že matici finančně podpořily.¹⁹⁴ V Turnově od roku 1882 působil i místní odbor Ústřední matice školské a v roce 1892 sdružoval 130 členů¹⁹⁵. V jeho čele stál JUDr Jaroslav Svoboda a v letech 1882 až 1897 odvedl turnovský odbor na ústředí 10 tisíc zl.¹⁹⁶

V souvislosti s angažovaností sester v jednotlivých spolcích se nám představují jejich osobnosti v novém světle. Eleonora zde vystupuje jako katolička působící na významném postu Spolku katolických paní a současně jako horlivá česká vlastenka aktivní v Národní severočeské jednotě. Vystává tak otázka, zda se tyto její dvě stránky logicky vylučovaly, nebo byly v její situaci očekávatelné a nezbytné. Jednalo se v otázce náboženství o její osobní přesvědčení, nebo o tlak okolí a doby na neprovdanou ženu pohybující se ve svém mimoškolním působení především v mužském prostředí? Vždyť ve výboru muzea byla dlouho jedinou ženou! Domnívám se, že plné pravdy bychom se zřejmě dobrali propojením všech těchto eventualit. V otázce náboženské příslušnosti a angažovanosti jistě výraznou roli sehrálo osobní přesvědčení Eleonory Proškové a nepochybně i její výchova v dětství, ačkoli jistý společenský tlak nemůžeme vyloučit.¹⁹⁷ V neposlední řadě se na tom jistě

¹⁹² Štěpánová, I.: Renáta Tyršová, Praha – Litomyšl 2005, s. 254.

¹⁹³ Čelakovský Jaromír (1846 – 1914): mladší syn F.L. Čelakovského a Bohuslavy Rajské, profesor právních dějin na právnické fakultě Karlovy univerzity a archivář hlavního města Prahy. Byl jmenován čestným občanem Turnova, který několikrát navštívil a udržoval zde kontakty především s M.V. Ježkovou. (Čelakovský, Jaromír: Moje zápisky 1871 – 1914, Praha 2004, s. 17 – 50.)

¹⁹⁴ Např. V roce 1887, 1891. (Listy pojizerské)

¹⁹⁵ Kudrnáč, v.: Adresář města Turnova, Turnov 1892.

¹⁹⁶ Kudrnáč, v.: Adresář města Turnova, Turnov 1897.

¹⁹⁷ Hluboká zbožnost ještě v této době považována za atribut řádné ženy, která má svoji zbožností působit na rodinu a okolí. Okolo poloviny 19. století dochází až k jistě

podepsalo, ač oficiálně interkonfesijní přesto víceméně katolické, směřování rakouského školství. V době, kdy vzniká Spolek katolických paní, tedy v roce 1890, již ovšem osobní konfese celkově ve společnosti ztrácela postupně na významu, ač hrála důležitější roli než dnes. V představenstvu spolku navíc působily společensky významné ženy Turnova. Například manželka budoucího starosty, známá vychovatelka a místní děkan. Tento spolek můžeme pak považovat za až do jisté míry elitní a pro E. Proškovou bylo jistě vyznamenáním a zřejmě i otázkou prestiže podílet se na jeho činnosti. Nesmíme také zapomínat, že Eleonora vyrostla ještě v době, kdy se na učitelky okolí dívalo částečně „skrz prsty“ a ony musely často až přehnaně dokazovat svoji bezúhonnost, třeba právě skrze svoji angažovanost v církvi.

Další zajímavá souvislost vyvstává spolu se skutečností, že ve 2. polovině 19. století se útoky proti náboženství a hlavně katolicizmu staly poměrně běžné i mezi společenskou a politickou elitou. Část katolíků se aktivizovala a chtěla dokázat, že náboženství má své místo i v moderní industriální společnosti. Postoj k náboženským otázkám a vztah k církvi a katolicizmu se tak staly jednou z příčin české politické diferenciaci. Řada politických stran na český katolicismus útočila jako na nositele praktik klerikalismu.¹⁹⁸ Veřejná účast Eleonory v katolickém spolku nám tedy zřejmě odkrývá i její politické uvažování.

Marie oproti své sestře nevystupuje na veřejnosti tak nábožensky aktivně jako Eleonora, ačkoli i ona sama byla vyznáním katolička. U Marie bychom mohli rozlišit dvě období, které se liší podle její angažovanosti jak v oblasti vzdělávání tak filantropie. Do vypuknutí první světové války se angažuje především ve školství, ve Zpěváckém spolku a částečně již v muzejní práci. Již během války se začíná pak angažovat stále více na poli osvěty a všeobecného vzdělávání, a po roce 1918 začíná rozvíjet plně i svoji filantropickou práci. Z toho můžeme usuzovat, že negativní zážitky z válečných let Marii přivedly k výraznější aktivitě v pomoci potřebným skrze

„feminizaci“ katolické církve ve spojitosti s přijetím dogmatu o neposkvrněném početí v roce 1854. Díky tomuto společenskému tlaku se ženy často snažily dostat povinností, které na ně kladla aktivní víra. Jednalo se především o aktivní účast na jednotlivých svátostech. (viz podrobněji in: Lenderová, M.: Bůh a víra na stránkách dívčích a ženských deníků 19. století, in Bůh a bohové, Praha 2003, s. 72 - 82.)

¹⁹⁸ Marek. P.: Náboženství v období politické diferenciaci české společnosti ve druhé polovině 19. století, in. Bůh a bohové, Praha 2003, s. 192 – 202.

svoji podporu matek a kojenců. V této její činnosti tak již můžeme vystopovat prvky jistého ryze ženského emancipačního smýšlení, když si uvědomuje tíživé společenské postavení žen, na které se tento spolek obracel se svojí pomocí. V tomto ohledu můžeme vysledovat i jistý pokrok v celkovém uvažování tehdejších vlasteneckých generací, které do válečných let směřovaly svoji činnost k podpoře národního vědomí a nyní si již začínají plně uvědomovat i důležitost sociálních problémů českého národa.

4. Národopisná práce sester Proškových

4.a. Dobové stereotypy v zájmu o lidový oděv

Hlavní přínos Eleonory a Marie Proškových ke studiu lidové kultury spočívá především v jejich zájmu o lidový oděv a výšivku na Turnovsku. Problematiku lidového oděvu a textilu bychom mohli zařadit mezi typické oblasti zájmu vlastenecky aktivních dam ve druhé polovině 19. století.

V české obrozenecké společnosti na „kroj“ jako na jeden z hlavních atributů národní osobitosti upozornil již ve 30. letech 19. století Ján Kollár. Do širšího povědomí se toto téma dostává ovšem až o desetiletí později, kdy se objevují první popisy lidového oděvu u obrozenecky laděných autorů jako je Božena Němcová, nebo jako objekt výtvarného zpracování, na příklad u Josefa Mánesa. Zájem pak poprvé kulminuje v revolučním roce 1848 konstruováním umělých měšťanských „národních krojů“ a podobné potřeby manifestace vlastenectví prostřednictvím národních krojů se znovu objevují od 60. let 19. století. Lidový oděv v této době ve své původní funkci postupně zaniká a začíná se používat k jiným účelům, než původně sloužil. Nejednou sehrává kraj až roli kostýmů a je zdůrazňována zejména jeho symbolická a efektní stránka. K jistému probuzení širšího zájmu o „národní“ oděv přispěly i „slovanské merendy“, které se v Praze pravidelně pořádaly již od 40. let 19. století. Lidová ornamentika se objevuje i na módních modelech nebo večerních garderobách v posledních desetiletích 19. století.

Zásadní zlom v pojmání kroje nastává v roce 1848, kdy české národní hnutí vystupuje s vlastním politickým programem. Národní oděv tehdy získává až statut symbolu politické orientace a ustavuje se i termín „český“ nebo „slovanský národní kraj“. Tehdy se již také začíná ustalovat používaná terminologie v tomto oboru.¹⁹⁹ Oděv je již chápán jako jeden z hlavních etnodiferenciálních prvků a vyvstává i potřeba tvorby celonárodního kroje, kterým by se vnějškově národnostně odlišili i příslušníci vyšší společnosti. V mimopražském prostředí to byly především dvě oblasti, kde se myšlenka takto široce koncipovaného národního kroje ujala. Jedná se především o střední Čechy a Podkrkonoší, hlavně Turnovsko a Jičínsko.²⁰⁰

¹⁹⁹ Štěpánová, I.: Lidový oděv na Benešovsku, Praha 1984, s. 9 – 11.

²⁰⁰ Moravcová, M.: Národní oděv roku 1848, Praha 1986.

Velký rozmach zájmu o lidový kroj a výšivku nastal v 80. a 90. letech 19. století, kdy se lidový textil stal jedním ze stěžejních exponátů na četných výstavách jak regionálních tak zemských. Tyto výstavy iniciovaly četné terénní sběry v řadě koutů Čech a Moravy a vytvořily tak základ pro sbírky nejednoho muzea v českých zemích. Důležitá byla i ta skutečnost, že se tradiční oděv i na venkově začíná postupně odkládat a stává se tak sběratelům lépe dostupný. Tímto způsobem byly vytvořeny základní etnografické sbírky pro Zemskou jubilejní výstavu, Národopisnou výstavu československou, Selskou síň v Národním muzeu nebo ve výsledku i sbírky Národopisného muzea.

V 90. letech 19. století krystalizují dvě skupiny často ještě laických badatelů a sběratelů. Okolo projektu České chalupy na Zemské jubilejní výstavě se shromáždila skupinka osobností, které svoji pozornost soustředily hlavně na věci efektní a malebné. Jejich záměrem nebylo podat realistický popisný obraz této problematiky, což v dané době ani nebylo možné, ale snažili se i touto cestou představit český národ jako kulturní a umělecky schopné společenství, které může plně konkurovat svým německým sousedům. Jistým protipólem této skupinky České chalupy byli organizátoři Národopisné výstavy československé, kteří si vytyčili úkol charakterizovat český národ již v modernějším pojetí. Jejich cílem bylo na Národopisné výstavě československé zachytit český národ ze sociologického, demografického či dokonce antropologického hlediska. Výsledná výstava se sice nesla v jistě jiném duchu, než jak si předsevzali, ale to nic nemění na jejich již hlubším pohledu na danou problematiku.²⁰¹

4.b. Zájem sester Proškových o lidový oděv

Eleonora Prošková začínala jako jedna z mnoha laických sběratelek lidového textilu na českém venkově. Zde také spočívá její hlavní přínos tomuto oboru. Jako industriální učitelka měla k lidové kultuře, zejména k textilu, velice blízko. Zájem o národní kroj a výšivku prochází celým jejím životem i veřejným působením.

Kořeny zájmu musí pramenit v době jejího mládí, kdy vyrůstala v 60. letech 19. století v Praze. Tato doba a místo byly plné inspirace. Otevřela

²⁰¹ Viz kapitola Sestry Proškovy a turnovské muzeum

se otázka česko – rakouského vyrovnání, byl vydán volnější spolkový zákon a česká společnost se opět razantněji obrátila ke svým „národním“ hodnotám, mezi které byl řazen i národní oděv. Konaly se masové demonstrace češství při nejrůznějších příležitostech, jako bylo třeba položení základního kamene Národního divadla.

Konkrétní činnost Eleonory Proškové v oboru etnografie se projevovala ve dvou směrech. Nejprve je to hlavně její práce vztahující se k popisům výšivek a kroje a jeho přesné podchycení ve stavu z 80.– 90. let 19. století na Turnovsku a v blízkém okolí. Za druhé je to její působení organizátorské a sběratelské v souvislosti s turnovskými institucemi, především s muzeem, nebo s okresním odborem Národopisné výstavy československé.

Postupem doby se Eleonora vypracovala na uznávanou znalkyni v oboru lidové výšivky a lidového kroje a její věhlas překročil i hranice regionu.²⁰² Přispělo k tomu především to, že se Eleonora téměř od počátku zapojila do pořádání turnovského muzea, kdy ji byl svěřen resort lidových výšivek a krojů. Sama prováděla poměrně rozsáhlý sběr materiálu v terénu, do kterého zapojila i své žákyně, již od 80. let. Ve své době sbírka textilu, kterou nashromáždila, patřila k největším ve venkovských muzeích. V roce 1892 čítala 165 kusů výšivek a 124 dalších krojových součástí. O 3 roky později před Národopisnou výstavou československou již čítala 450 položek.²⁰³ E.Prošková osobně provedla i podrobný soupis této textilní sbírky, který ještě nebyl dosud dostatečně vyhodnocen. Každému předmětu přiřazovala evidenční kartu, kde uváděla základní data o původu předmětu, lokalitě nálezů, stáří atd. což v této době nebylo ještě v muzeu ani zdaleka pravidlem. Byl to i z muzeologického hlediska velmi moderní přístup. Tyto její podrobné popisy jednotlivých předmětů byly pozitivně oceňovány i na Národopisné výstavě československé.

Sbírku textilu v turnovském muzeu sama udržovala, jednotlivé kusy sama prala i žehlila.²⁰⁴

²⁰² Šťovíček, J.: J.V. Šimák a počátky české etnografie, in J.V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době, Semily 1996, s. 40.

²⁰³ Šťovíček, J.: Národopisná výstava československá v horním Pojizeří, Z českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá nad Jizerou 1994.

²⁰⁴ ? : Vzpomínky na ě sl. El. Proškovou, Listy pojizerské ze 25. 12. 1910, s. 3 – 4.

V rámci muzea se účastnila i terénních sběrů a to jak pro vlastní turnovskou muzejní sbírku tak i pro potřeby Národopisné výstavy československé nebo výboru pro zřízení Selské síně. Ze zápisů schůzí muzejního komitétu jsou doloženy například její sběry v Tatobitech a Lestkově v červenci 1892, nebo její cesta za slečnou Beranovou do Letařovic v březnu 1893.

Do těchto terénních sběrů zapojovala i své studentky a žáčky, která se snažila seznámit s oděvní českou tradicí.²⁰⁵ Jelikož opravdu znala originály a rozuměla jim, učila dívky vyšívát v citlivém svérázovém stylu. Výšivkami začek měšťanské dívčí školy, inspirovanými lidovou tradicí, obeslala i krajinskou výstavu v Hořicích na počátku 20. století.²⁰⁶

V rámci své práce v muzeu se E. Prošková věnovala nejen shromažďování muzejního materiálu, ale také jeho prezentacím. Například krátce po založení muzea, roku 1887, se účastnila pořádání výstavy lidové výšivky.²⁰⁷ Byly zde vystaveny i její vlastní ukázky kultivovaného svérázově pojatého vyšívání. Především z její iniciativy byla na místní národopisné výstavě konané v roce 1893 v turnovské radnici představena výstava svérázových výšivek zhotovených podle soudobé módy turnovskými dámami spolu s apelem k úctě a ochraně lidových památek.

Její vlastnoruční práce se objevily i na retrospektivní muzejní a národopisné výstavě v Turnově v roce 1893.

Hranice svého národopisného zájmu nepřekročila ani při spolupráci na Národopisné výstavě československé.²⁰⁸ Na samotnou výstavu vedle své práce v rámci muzea věnovala i vlastnoručně vyšitou kopii fěrtochu a košilky s krejzlem a rukávy,²⁰⁹ které vyhotovila plně v souladu s turnovskou tradicí.

E. Prošková, jako ostatní industriální učitelky, sama sestavovala vzory pro vyšívání. Tuto její práci ji ulehčila především skutečnost, že důvěrně znala originály a také to že byla v kontaktu s Prahou. Zde měly industriální učitelky možnost hledat inspiraci studijní školní sbírkou pražských dívčích škol, která

²⁰⁵ Podle slov J.V. Šimáka: „... vštěpovala lásku k národnímu vkusu... (Šimák, J.V.: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920, Turnov 1921.)

²⁰⁶ Soka Semily, Kronika měšťanské a obecné školy dívčí, inv.č. 2 Kr – 251.

²⁰⁷ viz výše

²⁰⁸ 15. 12. 1893 byla E. Prošková jmenována členkou okresního výboru Národopisné výstavy, který měl dohlédnout nad sběry v Pojizeří a Podkrkonoší.

²⁰⁹ ? :Vzpomínky na ě sl. El. Proškovou, Pojizerské listy ze 25. 12. 1910, s. 3 – 4.

byla pořízena právě k tomuto účelu. Tyto dovednosti pak uplatnila nejen při své výuce, ale také například při výšivkách pro Katolický spolek paní v Turnově. Spolu se svým kolegou z muzejního výboru Karlem Kitzbergerem sestavovala vzory pro výšivky na mešních rouchách. S žačkami je po odpoledních vyšívala několik let.²¹⁰

Když se podíváme na kontakty, které E. Prošková udržovala z hlediska svého národopisného zájmu narazíme na několik zajímavých jmen. V souvislosti s výstavou národního vyšívaní z roku 1887 jsou zaznamenány její kontakty s olomouckými dámami Miloslavou Procházkovou a Vlastou Havelkovou, které poskytly exponáty na turnovskou muzejní výstavu. Důležitá je i její spolupráce s Janem Prouskem v rámci muzea, který na výše jmenované výstavě pronesl i přednášku o národním vyšívaní. Bez významu není určitě ani těsná spolupráce s J.V. Šimákem, který jí nejednou umožnil kontakt s osobnostmi z pražského centra. Například se Eleonora obrátila o odbornou radu na Renátu Tyršovou. Potřebovala poradit v otázce výzdoby mešních rouch, která zhotovovala v rámci Spolku katolických paní „...*Důstojný P. Hájek laskavě ukázal nám casuli svou, u Vás pracovanou. Dámy jsou nadšeny krásou a nabídly se ku práci tak rozkošné hned. Dostalo se mi úlohy obstarati vše k tomu potřebné. S důvěrou obracím se tudíž k Vám, velectěná paní, byste mi ráčila býti radou, jak si počínati mám. Jak s výhodou a neporušením přenést vzor na látku, by se nepošpinila ...*“²¹¹

Sám Šimák se o Eleonoře několikrát zmiňuje ve své osobní korespondenci vedené právě například s Renátou Tyršovou²¹² a vzpomíná na to, že jej E. Prošková přivedla k zájmu o lidový oděv a textil.²¹³

Bohužel se nedochovala osobní korespondence E. Proškové ani její jiná pozůstalost, tak že vystopovat její další kontakty je velice problematické.

Výsledky své celoživotní etnografické práce sama Eleonora nikdy celkově nepublikovala, což reflektovala negativně až bolestně,²¹⁴ jak později

²¹⁰ Vzpomínky na ř. sl. El. Proškovou, Pojizerské listy ze 25. 12. 1910, s. 3 – 4.

²¹¹ Štěpánová, I.: Renáta Tyršová, Paseka, Praha – Litomyšl 2005, s. 151.

²¹² J.V. Šimák Renátě Tyršové píše z Turnova dopisy, které jí mají informovat a také pobavit. Pro selskou síň se rozhodl vyhotovit panenku v turnovském kroji, kde bude využívat rady a pomoci EP (Štěpánová, I.: Renáta Tyršová, Paseka, Praha – Litomyšl 2005, s. 199.)

²¹³ Šimák, J.V.: Z rodinné kroniky, Od Ještěda k Troskám 8, 1929 – 1930, s. 216.

Ještě během studií J.V.Šimák uveřejnil svoji studii K původu národního ornamentu, In: Rozpravy Společnosti přátel starožitností, 1892, s. 93.

²¹⁴ Šimák, J.V.: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920, Turnov 1921.

vzpomínal J.V. Šimák, při příležitosti desátého výročí jejího úmrtí v 8. muzejní zprávě. Proč nikdy nedošlo k tomu, aby své poznatky sama veřejně publikovala, můžeme pouze vyvozovat. Po utichnutí náročných příprav na velké výstavy 90. let 19. století se muzeum soustředilo především na vydávání Šimákových „Dějin města Turnova“. Byl kvůli nim zřízen i vydavatelský fond a představovalo to ve výsledku velkou zátěž na muzejní rozpočet. Muzeu tak v této době zřejmě již nezbývaly finanční prostředky na jinou publikační činnost. V letech 1908 až 1921 dokonce tiskem nevycházely ani pravidelné výroční zprávy o muzejní činnosti. Bez zajímavosti nezůstává ani ta skutečnost, že kromě J.V.Šimáka, a v prvních letech činnosti muzea i Jana Prouška, žádný jiný členů muzejního výboru veřejně nepublikoval výsledky své etnografické práce. Jejich publikační činnost za muzeum tak byla zřejmě považována za dostačující. Bylo by možné namítnout, že autorka, která měla přímé i nepřímé vazby na pražské etnografické centrum a byla skutečně uznávanou odbornicí v místním lidovém textilu, se mohla pokusit o příspěvek do Českého lidu nebo jiného specializovaného časopisu s širší působností. Pro ni to však zřejmě nepřicházelo v úvahu. Neodvážila se překročit regionální hranici ani svým etnografickým zájmem, ani na publikační úrovni. Možná i proto, že byla skutečně skromná a byla žena.

Samotný popis lidového kroje na Turnovsku zachycený Eleonorou, k tisku připravila až v roce 1921 její sestra Marie a vyšel v prvním ročníku sborníku „Od Ještěda k Troskám“ v roce 1922.²¹⁵ Sama E. Prošková se tak vlastně nepodílela na publikování vlastní etnografické práce. Vystává nám zde tak otázka jak se vlastně možné, že se na její práci nezapomnělo a jak z její práce tedy mohli vycházet i pozdější autoři. Ve 20. století z její práce těžili například D. Stránská, B. Šotková nebo P. Krejčí. Jestliže si sama E. Prošková nepřipouštěla potřebu odborně publikovat, nebo se toho z různých důvodů neodvážila, pak si důležitost a význam její práce plně uvědomoval její blízký spolupracovník J.V. Šimák, který byl publikačně nejaktivnějším členem

²¹⁵ Charakteristika turnovského kroje Eleonory Proškové je samozřejmě silně dobově ovlivněná. Projevuje se to např. v tom jak podrobně si všímá výšivky vínků a ostatních ozdobných prvků. I přesto je ovšem její popis na svoji dobu fundovaný. Snaží se částečně zachytit historický vývoj alespoň u některých krojových součástí, například u sukní, nebo způsobu úpravy ženské hlavy. Všimá si také sociálních diferencí a někde uvádí i přesné lokace a jména svých informátorů.

muzea. On také stál také v roce 1922 u zrodu vlastivědného sborníku „Od Ještěda k Troskám“ a hned v prvním čísle vydal výše zmiňovaný článek upravený Marií Proškovou, čerpající z Eleonořiných poznámek. Tento článek byl tak ostatními etnografy hojně využíván, protože ve své době představuje nepopiratelnou kvalitu. Sám Šimák i po Eleonořině smrti mezi veřejností odbornou i laickou upozorňoval na její záslužnou sběratelskou práci²¹⁶ a jistě se tak zasloužil o to, že Eleonořina práce byla veřejností pozitivně reflektována.²¹⁷

Také etnografická práce Marie Proškové je spojena téměř výlučně s turnovským muzeem. Její blízká spolupráce s touto institucí se datuje od smrti Eleonory v roce 1910, kdy na muzejní schůzi Marie vyslovuje příslib, že bude v práci své sestry pokračovat. Tato událost nám umožňuje nahlédnout do toho, jak byla jistě nejen okolím, ale i samotnou Marií chápána sestřina etnografická práce. Marie byla považována za přímou nástupkyni Eleonory a muzejní kuratorium předpokládalo se, že jí adekvátně zastoupí a bude nadále pracovat v jejím duchu. Její osobní zájem o lidový textil byl zřejmě členům muzejního výboru znám již od dob Eleonory. Obe sestry spolu žily v jedné domácnosti a Marie zřejmě již dříve neveřejně s Eleonorou spolupracovala a pomáhala jí. Osobně neměla zřejmě k dané problematice o mnoho dále než starší sestra a navíc měla jedinečnou možnost nahlédnout do praktických prací spojených se sběrem materiálu a jeho zpracováním. Její příchod byl pro muzeum výhodný i v další oblasti. Můžeme předpokládat, že jako místní učitelka a členka československé ochrany matek a kojenců, byla po Turnově všeobecně známou osobností, ke které zvláště ženy chovaly důvěru. Měla tak jistě ulehčenou cestu při terénních sběrech materiálu a při propagaci muzejní práce.

V pramenech se první zmínka o Mariině zájmu o problematiku lidového textilu objevuje v souvislosti s muzejní výstavou z roku 1893, kdy zde byly vystaveny vlastnoruční svěrázové výšivky obou sester. I z této poznámky můžeme vyvozovat, že tím, kdo Marii představil krásu a jedinečnost

²¹⁶ Viz například Šimákův projev při otevření první stálé expozice turnovského muzea otištěný v Listech pojizerských ze 17. června 1927.

²¹⁷ V archivu Muzea Českého ráje se např. dochoval dopis z 9. 1. 1940 zaslaný Muzeem odborných škol pro ženská povolání, kde se doslova píše: „...o pilné sběratelské činnosti slečny El. Proškové mnoho jsme slyšely...“ (MČR AM 94, 1306/81)

problematiky lidového textilu byla právě její sestra Eleonora, i když samozřejmě nemůžeme vyloučit i vliv doby a prostředí.

Marie tak v muzeu po roce 1910 přejímá správu sbírek lidového textilu, které doplňuje a pečuje o ně. Jak již bylo řečeno výše připravuje k tisku popis turnovského kroje.

Stejně jako ostatní členové muzea se Marie věnuje také sběrům materiálu v terénu a kompletacím muzejních sbírek. Je doloženo, že ostatní členové muzejního výboru plně respektovali její odborný úsudek a ponechávali ji volnou ruku při ohodnocování sběrů.²¹⁸

Marie se podílí také na prezentacích lidového textilu na muzejních výstavách. Turnovsko z hlediska „národní“ tradice představuje na Krajině výstavě v roce 1925. Mariin přínos jak muzeu tak etnografii je pak především v tom, od roku 1926 připravovala trvalou expozici lidového textilu v Turnově. Byla slavnostně otevřena v červnu 1927 v domě továrníka Boháčka ve Skálově ulici. Její uspořádání bylo ještě silně dobově podmíněno. Ještě se uznávala zásada, že se má představit, co možná nejvíce dostupných exponátů. To však nebránilo tomu, aby zde byly víceméně systematicky vystaveny všechny základní krojové součásti a odlišeno bylo alespoň již sváteční oblečení od všedního. Marie Prošková pak v této expozici působila až do konce života jako průvodkyně a zůstala jí zde povinnost zpřístupňovat expozici návštěvníkům. Že padla volba právě na ní je zcela logické. Jako učitelka měla velkou zkušenost s přednesem informací a vystaveným sbírkám nejvíce rozuměla.

Při pohledu na etnografickou práci sester Proškových můžeme vidět jistý vývoj, který plně koresponduje s vývojem etnografie jako takové. Od prvotního osobního zápalu až k postupné institucionalizaci etnografické práce v muzeích a její postupné plné profesionalizaci spojené s odbornou publikační činností. Zkráceně bychom mohli říci, že co začala Eleonora Prošková již v 80. letech 19. století, to její mladší sestra Marie dokončila o 50 let později a připravila půdu již pro plnou profesionalizaci části etnografické práce na Turnovsku. Sestrám Proškovým se v muzeu podařilo vytvořit rozsáhlou

²¹⁸ Viz příběh se slečnou O. Holubovou in. Sestry Prošky a turnovské muzeum

sbírku etnografického materiálu, která již mohla být východiskem pro plně odbornou etnografickou práci.

Starší Eleonora, jejíž práci můžeme považovat v tomto regionu za zakladatelskou, pořádá a kompletuje sbírky a také poprvé zakouší, co obnáší jejich prezentace. Mladší Marie se pak vydává ve šlépějích své sestry a do jisté míry její etnografické dílo dokončuje a plně se již podřizuje práci v rámci instituce a také se osobně střetává s potřebou odborné publikace.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se pokusila nastínit život a práci sester Eleonory a Marie Proškových, učitelek a etnografických badatelek.

Starší Eleonora byla jednou z určujících osob prvních let existence turnovského muzea, byla tvůrkyní muzejních sbírek lidového textilu a především velkou znalkyní problematiky turnovského kroje. Mladší Marie na její etnografickou práci plynule a na úrovni navázala a dala jí již skrze publikační činnost náznak vědecké fundovanosti.

Životní dráhy sester nebyly na svoji dobu nijak výjimečné, ba právě naopak. Pocházely ze zřejmě nepříliš bohaté pražské měšťanské rodiny. Prošly vzděláním, které jim bylo v dané době a ekonomických a společenských podmínkách dostupné. Obě se v mladém věku rozhodly pro učitelskou dráhu, které byly věrné až do svého penzionování. Protože však každá z nich byla příslušnicí jiné generace, odrazil se jejich věkový odstup i na možnostech vzdělání, kterého mohly dosáhnout.

Eleonora zahájila svoji pedagogickou kariéru ještě v Praze, ale záhy, v roce 1872, přichází do Turnova, kde nejprve na obecné a později na měšťanské škole téměř 40 let vyučovala ruční práce. Zapojila se do kulturního a společenského života Turnovska, kde, jako ve většině českých měst, byla v tomto směru určující vlastenecká orientace, zaměřující se na propagaci myšlenky češství. Spolupracovala s muzeem, které se od svého vzniku profilovalo rovněž vlastenecky a vlastivědně a stala se funkcionářkou dámského odboru Národní severočeské jednoty v Turnově, což je další významná pročeská aktivita. V tomto směru je také zajímavé působení Eleonory Proškové v náboženském Spolku katolických paní. Na základě dochovaných svědectví lze usoudit, že jí upřímné náboženské smýšlení bylo vlastní a práce ve spolku byla jednou z jejích prestižních společenských aktivit. Určitě nepředstavovala žádné osobní dilema ve vztahu k ženské emancipaci. I z toho lze odvodit, že tato emancipace v Eleonořině podání nebyla nikterak radikální.

Pro potřeby muzea se Eleonoře Proškové podařilo soustředit na svoji dobu značně obsáhlou sbírku lidového textilu. Do těchto svých sběrů jak osobních tak pro muzeum zapojila i své žákyně. Věhlas o jejích znalostech

lidového textilu překročil hranice jak regionu tak svojí doby, ačkoli sama nikdy nic nepublikovala, což je druhý z paradoxů jejího života. Odborná veřejnost ji přesto znala a dá se předpokládat, že se tak stalo zásluhou jejích spolupracovníků z okruhu turnovského muzea, především J.V. Šimáka a malíře J. Prouška.

Mladší ze sester, Marie, již mohla absolvovat odbornější vzdělání a stala se literární učitelkou. Do Turnova přichází deset let po své sestře, v roce 1882, a začíná působit na obecné škole. Zapojuje se záhy i do dalších společenských veřejných aktivit a to nejprve na kulturním poli v rámci Zpěváckého spolku. Do oboru etnografie ve větší míře zasáhla až po smrti své starší sestry. Stává se členkou Muzejního spolku, publikuje Eleonořiny etnografické zápisky a především v roce 1927 připravuje první stálou muzejní expozici lidového textilu. Na poli této problematiky se tak také postupně vypracovává v uznávanou znalkyni. Přesto v rámci etnologie zůstává v Eleonořině stínu. Odborné kruhy, pokud ji vůbec znají, ji vnímají především jako editorku prací její starší sestry. I to je jistý paradox.

Na životních osudech těchto dvou žen jsem se snažila poukázat na skutečnost, že ženy v procesu národní a sociální emancipace sehrály nemalou roli a že jejich vliv byl patrný i na venkovských městech, kde se zaběhlé společenské konvence narušovaly obtížněji a později než ve větších centrech.

Sestry Proškovy si jako ženy své doby dokázaly vytvořit svůj vlastní prostor, jak veřejně vyjádřit vlastní postoje a to jak do jisté míry politické tak náboženské a to převážně v době, kdy u nás ženy teprve bojovaly za volební právo. Osobně přitom obě zůstávaly ještě dcerami své doby a výrazně nevybočily ze zajetých společenských stereotypů.

Jejich životní dráhy tak můžeme považovat snad již za ukázkou jistého uvolňování poměrů v české společnosti, kdy se ženy postupně mohou stávat i veřejnými činiteli.

V souvislosti s jejich veřejnou činností se nabízí i otázka vlastní angažovanosti sester Proškových v otázce ženské emancipace. Jelikož se nedochovala jejich pozůstalost tak opět mohu pouze dedukovat. Především zde od sebe musíme plně oddělit osobnosti obou sester. Eleonora většinu svého života prožila ve druhé polovině 19. století a generačně ji minuly razantnější

ženské emancipační proudy, které se obracely k politickým právům a sociálním otázkám. Určitě ji pak nemůžeme považovat za horlivou bojovnici za ženská práva. Z dostupných pramenů se jí spíše jako klidná řadová pracovnice, která v tomto směru žádným způsobem nevybočovala z předem daných možností.

U mladší Marie pak již od mládí můžeme vysledovat jistý radikálnější přístup k této otázce. Již to, že svá vyšší studia začala ve škole při Ženském výrobním spolku a měla tak možnost blíže se seznámit s prostředím pražských emancipačních aktivistek, jí staví do jiné životní situace než Eleonoru. Tyto její filantropické a sociální postoje vrcholí po 1. světové válce. Skrze její angažovanost v Československé ochraně matek a kojenců a Osvětovém svazu se mi jeví jako žena uvědomující si tíživost především ekonomické a sociální situace neplnohodnotně vzdělaných žen plně závislých mužských živitelích.

Ve své práci jsem samozřejmě akceptovala především etnografickou práci obou sester. Zejména v životě Eleonory hrála jedinečnou roli a E. Prošková se skrze ní seberealizovala. K zájmu o lidový oděv přivedla i svojí mladší sestru, která ji po roce 1910 dokázala zcela zastoupit.

Snažila jsem se ovšem zachytit osobnosti sester v co možná nejširším hledisku s poukazy na dobu, kdy žily a která osudy Eleonory i Marie do velké míry ovlivňovala a určovala.

Použité prameny a literatura

Dobové prameny a literatura

- Čelakovský, J.:* Moje zápisky 1871 – 1914, Praha 2004.
- Drtina, F.:* Dívčí školství u nás a jinde, Praha 1906.
- Hlasy pojizerské 1886 - 1932
- Horák: Josef: Za Marií Proškovou, OJKT r. 10, Turnov 1932, s. 177 – 178.
- Kudrnáč, V.: Úplný adresář Turnova, Turnov 1892.
- Kudrnáč, V.: Úplný adresář Turnova, Turnov 1897.
- Kudrnáč, V.: Úplný adresář Turnova, Turnov 1921.
- Listy pojizerské 1886 - 1932
- Muzeum Českého Ráje (dále MČR) Turnov, AM 27, 1277/81 – dopis z 27.12.1895, Soupis exponátů zasílaných z výstavy do muzea v Turnově
- MČR Turnov, AM 33, 1279/81, Dopis z 16.11. 1906
- MČR Turnov, AM 60, 1290/81 žádost Národního muzea z 28.10. 1910
- MČR Turnov, AM 79, 1297/81 soupis z 9.4. 1917
- MČR Turnov, AM 81, 1299/81 pozvánka na výstavu
- MČR Turnov, Zápisy o schůzích I. 1892 – 1932
- MČR Turnov, AM 94, 1306/81
- Národopisná výstava československá 1895, Praha 1895.
- Prousek, J.:* Nástin působení a vlivu Umělecké besedy na venkov a přehled jejího členstva na Turnovsku 1868 – 1901, Turnov.
- Prousek, J.:* Dřevěné stavby starobyly roubené v severovýchodních Čechách, Praha 1895.
- Radostná studánka: vlastivědný sborník okresu Turnovského, ročník 1., leden 1940, č. 5, s. 80.
- Radostná studánka: vlastivědný sborník okresu Turnovského, ročník 1., prosinec 1939, č. 4.
- Státní okresní archiv (dále SokA) Semily, archivní pomůcka Navrátil, I.: Okresní školní výbor Turnov, s. 6.
- SokA Semily, Okresní školní výbor Turnov, kr. 12, inv.č. 55, sign 3/15, č. 1-17.
- SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 1 Kr-250

- SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 2 Kr-251
SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 3 Kr-252
SokA Semily, ObMŠ Turnov, kronika školy inv.č. 4 Kr-253
Šimák, J.V.: Z rodinné kroniky, Od Ještěda k Troskám 8, 1929 – 1930.
Šimák, J.V.: Rozpravy Společnosti přátel starožitností, 1892, s. 93.
Šimák, J.V.: Osmá zpráva musea turnovského za l. 1907 – 1920, Turnov 1921.
Šimák, J.V.: Zpráva o činnosti musejního komitétu a stavu musea Turnovského
ku konci měsíce září 1890, Turnov 1890.
Šimák, J.V.: Museum jaké jest a jaké by mělo být, Turnov 1914.

Použitá literatura

- Augusta, P., Honzák, F.: Sto let jubilejní, Praha 1991.
Brabencová, J.: Pražské ženy v procesu vývoje dívčího vzdělávání ve
2. polovině 19. století, Documenta pragensia XIII – Žena v dějinách Prahy,
Praha 1996, s. 203 – 211.
Brouček, S.: Mýtus českého národa, aneb Národopisná výstava československá,
Praha 1996.
Burešová, J.: Proměny společenského postavení českých žen v první polovině
20. století, Olomouc 2001.
Cogan, M.: Východiska tvorby malíře Jana Prouška, Z Českého ráje
a Podkrkonoší – 3, Bystrá nad Jizerou 1990, s. 42 -52.
Cogan, M, Jakoubě, B.: Turnov, Český ráj, Turnov 2001.
Efnerová, M.: České země v letech 1848 - 1918, Praha 1998.
Haken, M.: Tenkrát byl Turnov centrem kraje, Pojizerské listy a Český ráj,
28.6.1995, s.8.
Horská, P.: Naše prababičky feministky, Praha 1999.
Hrdinová, E.: Kdo byla Abigail Horáková, Od Ještěda k Troskám, leden 1996,
ročník 3, číslo 1, s. 9 – 16.
Jakouběová, V.: Vznik a vývoj národopisné sbírky Okresního muzea Českého
ráje v Turnově, Z Českého ráje a Podkrkonoší 10, Bystrá nad Jizerou 1997,
s.131-138.
Jakouběvová, V.: Okresní muzeum Českého ráje na prahu významného výročí,
Od Ještěda k Troskám leden 1996, s. 2 - 3.

- Jakouběová, V.:* Krajina dotvořená lidovou architekturou, Od Ještěda k Troskám 3+4, r. VII, Turnov 2000, s. 89 – 93.
- Karpas, R.:* Stalo se na severu Čech 1900/2000, Liberec 2001.
- Kordová, E.:* Odkaz libuňského jemnostpána, Pojizerské listy, č. 27, září 1995.
- Krejčí, P.:* Pojizerské a podještědské písně a tance, Severočeské nakladatelství 1963, s.168 – 172.
- Kubíčková, J.:* „Hled'me častěji za den na obraz Božského Srdce Páně.“ Brněnská diecéze a kult Nejsvětějšího Srdce, in: Bůh a bohové, Praha 2003, s. 107 – 122.
- Láník, J. Vlk, J.:* Dějiny Prahy II, Paseka 1998.
- Lenderová, M.:* K hříchu a modlitbě, Praha 1999.
- Lenderová, M.:* Zdenka Braunerová, Mladá Fronta 2000, s.114 – 119.
- Lenderová, M.:* Bůh a víra na stránkách dívčích a ženských deníků 19. století, in Bůh a bohové, Praha 2003, s. 72 - 82.
- Lenderová, M.:* Turnovská měšťanská škola v letech 1772 – 1870, Z Českého ráje a Podkrkonoší 4, Bystrá nad Jizerou 1991, s. 19 – 31.
- Maierová, H.:* Dubnová výročí nezapomenutelných, Pojizerské listy duben 1996
- Maierová, H.:* Turnovské muzeum jubuluje, Od Ještěda k Troskám, květen 1996, s. 3 – 11.
- Maierová, H.:* Městem našich předků, Pojizerské listy z 14.4.1993, s.12.
- Maierová, H.:* Před 110 lety se zrodil Pojizerský týdeník, Pojizerské listy.
- Maierová, H.:* Příspěvek k vědomí dějinné kontinuity ..., Pojizerské listy z 31.5.1995, s.8.
- Maierová, H.:* Jan Prousek Rodnému kraji, Od Ještěda k Troskám únor 1998, s. 13 -19.
- Maierová, H.:* Jan Prousek, Od Ještěda k Troskám - mimořádné číslo 1996, s. 13 - 16.
- Marek, P.:* Náboženství v období politické diferenciacie české společnosti ve druhé polovině 19. století, in.Bůh a bohové, Praha 2003, s. 192 – 202.
- Moravcová, M.:* Národní oděv roku 1848, Praha 1986.
- Neudorfová, M.:* České ženy v 19. století, Praha 1999.
- Novák, F.:* Genealogický přehled a popis rodu Des Fours – Walderode, Od Ještěda k Troskám 1+2, r. VI, Turnov 1999, s.47.

- Novotný R.R.*: „Jsouť musea znakem pokročilosti a uvědomělosti každé obce“
Založení turnovského musea (1886) v kontextu doby. In: Přelom 19. a 20. století – období vzniku městských muzeí a jejich vývoj ve 20. století. Sborník konference muzeí konané 6. – 7. října 2004 u příležitosti 100. výročí založení Muzea města Brna, Brno 2005 (elektronická podoba), s. 35 – 53 (text ve formátu pdf.)
- Petrušková, J.*: Nový turnovský pantheon, Turnov 2003.
- Pišl, M.*: Turnov srdce Českého ráje, Omikron - NV, s.r.o 1996.
- Pokorný, J.*: Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století, Praha 2003.
- Pražák, A.*: Česká spisovatelka v XIX. století, in Česká žena v dějinách národa, Praha 1940, s. 138 - 181.
- Procházka, L.*: Kresby lidové architektury J.K.Hájka v Okresním archivu v Semilech, Z Českého ráje a Podkrkonoší 10, Bystrá nad Jizerou 1997, s.163 - 166.
- Putna, M.C.*: Religiozita v 19. století: zbožnost bezbožných, in Bůh a bohové, Praha 2003, s. 9 – 16.
- Scheybal, J.V.*: Sto let dokumentace lidového stavitelství v horním Pojizeří, Pojizerské listy z 27.1.1993.
- Scheybal, J.V.*: Národopisné dílo Jana Prouška, Od Ještědu k Troskám ,únor 1997,s. 5 - 18.
- Sochorová, L.*: Ženy ve světle symbolické komunikace a izolace pozdního osvícenství,in. Komunikace a izolace v české kultuře 19. století, Praha 2000, s. 227 - 233.
- Safránek. J.*: Školy české II.,Praha 1913.
- Šotková, B.*: Československé lidové kroje v barevné fotografii, Praha 1956.
- Šotková, B.*: Turnovský kroj, Praha 1941.
- Štěpánová, I.*: Lidový oděv na Benešovsku, Praha 1984.
- Štěpánová, I.*: Renáta Tyršová, Paseka, Praha – Litomyšl 2005.
- Štvoříček, J.*: J.V. Šimák a počátky české etnografie, in J.V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době, Semily 1996.
- Štvoříček, J.*: Národopisná výstava československá v horním Pojizeří, Z českého ráje a Podkrkonoší 7, Bystrá nad Jizerou 1994.
- Tradice a současnost, Almanach ke 100 letému výročí národopisné výstavy československé1895.

Vařeka, J.: Stoleté výročí České chalupy na Všeobecné výstavě zemské v Praze 1891, Český lid, 1991, č.4.

Vošahlíková, Pavla: Česká žena v politice a veřejné činnosti na přelomu 19. a 20. století, Documenta pragensia XIII – žena v dějinách Prahy, Praha 1996, s.291 – 299.

www.2ZS – TURNOV.CZ/HISTORIE.HTM – historie dívčí školy je velmi dlouhá

www.gytu.cz

Přílohy

Příloha č. 1:

Galerie osobností

Braunerová, Zdenka (1858 – 1934) známá česká malířka, která si velice oblíbila Český ráj a udržovala kontakty s Janem Prouskem a Josefem Vítězslavem Šimákem. Několikrát na letním bytě pobývala v Přepěřích a Příšovicích. V roce 1911 poskytla Janu Prouskovi své kresby na jeho výstavu českých malířek konanou v Turnově. Dalších výstav se Braunerová v Českém ráji neúčastnila, ač ji například v květnu 1925 oslovil Karel Vík pro potřeby Krajinové výstavy.²¹⁹

Hájek Jan Křtitel (1863 – 1937) působil nejprve jako kaplan a později jako farář v Jenišovicích. Od roku 1886 spolupracoval s turnovským muzeem a od 90. let 19. století byl členem muzejního představenstva. V roce 1914 se stal zakládajícím členem Muzejního spolku.²²⁰ J.K. Hájek byl velkým milovníkem a propagátorem lidových výšivek. V roce 1911 se podílel na specializovaném čísle časopisu „Náš směr“ věnovanému lidovému ornamentu. Zajímal se také o lidovou architekturu, kterou dokumentoval jak kresebně tak fotograficky. Udržoval kontakty s Renátou Tyršovou, která pro něj zařizovala výšivku mešních rouch ve stylu svérázu v Průmyslové škole.²²¹

Horáková Abigail (1871 – 1926) vlastním jménem Hedvika Černovická, byla herečkou a především literární a dramatickou autorkou. K jejím nejznámějším dílům patří například „Libuňský jemnostpán“. Její osobní život byl poznamenán řadou tragických událostí, které se datují již od doby jejího mládí. V roce 1888, v 17 letech se ve zlém rozešla s rodiči, když odjela z rodného Turnova s Budilovou hereckou společností a začala svojí dráhu herečky. Postupně prošla ještě dalšími 6 hereckými společnostmi. V Muškově herecké společnosti se seznámila se svým manželem Josefem Horákem. V roce 1899 se usazuje s manželem a dětmi v Praze, kde se bezúspěšně pokouší

²¹⁹ Lenderová, M.: Zdenka Braunerová, Mladá Fronta 2000, s.114 – 119.

²²⁰ viz Procházka, L.: Kresby lidové architektury J.K. Hájka v okresním archivu v Semilech, Z Českého ráje a Podkrkonoší 10, Bystrá nad Jizerou 1997, s. 163 -166.

²²¹ Štěpánová, I.: Renáta Tyršová, Praha – Litomyšl 2005, s. 175.

založit vlastní stálou recitační síň. Záhy jí umírá dcera Eva. V této době začíná Abigail literárně tvořit. Píše divadelní hry a povídky. Její hra "Páni" je dokonce v lednu 1908 uvedena v Národním divadle. V roce 1916 se vrací zpět do Turnova, kde se jí nepodaří znovu obnovit dobré vztahy se sourozenci. V roce 1923 jí postihne další osobní katastrofa, když se v Jizeře utopí její syn Pepánek a ona sama je postižena mrtvicí. Umírá o tři roky později a je pohřbena na Mariánském hřbitově.²²²

Ježková Marie Vítězlava (1872 – 1951) působila jako učitelka hudby a klavíristka. Byla členkou několika pražských spolků pro pěstování komorní hudby a zpěvu a také Zpěváckého spolku v Turnově. Krátce působila i v turnovském muzejním výboru. Byla také blízkou přítelkyní manželky J.V. Šimáka Ludmily. Známa byla především jako básnířka, která ve svých lyrických básních opěvovala krásy Českého ráje. Její básně vyšly ve dvou sbírkách: „Na struně nejtišší“ (1923) a „Preludia“ (1936). Své verše uveřejňovala i v časopisech a některé z nich zhudebnil J.B. Foerster. V jejím domě čp. 304 v dnešní Dvořákově ulici se pravidelně scházela řada osobností kulturního života v Turnově, jako J.V. Šimák, Abigail Horáková nebo Jan Prousek. Několikrát ji zde navštívila i Zdenka Braunerová nebo J.B. Foerster.²²³

Prousek Jan (1852 – 1914) byl jednou z výrazných osobností společenského a kulturního života na Turnovsku na přelomu 19. a 20. století. Je považován za jednoho ze zakladatelů národopisné dokumentární kresby. Jan Prousek se narodil 12. února roku 1852 ve Svijanech u Turnova. V roce 1875 se spolu s matkou přestěhoval do Turnova, kde Ludmila Prousková provozovala pohostinství v domě „U českého granátu“.²²⁴ Jan v této době navštěvoval reálku v Praze, kterou dokončil v roce 1877. Ve stejném roce nastoupil na výtvarnou akademii. Později pokračoval ve studiích ve Vídni, Mnichově a Karlstadtu. Již během svých studijních let navázal kontakty s předními

²²² Viz podrobněji Hrdinová, E.: Kdo byla Abigail Horáková, Od Ještěda k Troskám, ročník III., č. 1., leden 1996, s. 9 – 16.

²²³ Viz podrobněji Horáček, J.: Za souzvuk všelidský, Od Ještěda k Troskám, ročník II., č. 1., duben 1995, s. 14 – 16.

²²⁴ Dům stál na náměstí, dnes Náměstí Českého ráje

českými umělci a politiky. Je doložena jeho korespondence např. s Karolínou Světlou, Eliškou Krásnohorskou, Terézou Novákovou nebo Renatou Tyršovou. Na výtvarné akademii v Praze udržoval především kontakty s architektem Františkem Schmoranzem²²⁵. Spolu s ním záhy zareagoval na výzvu Umělecké besedy z roku 1880, která vyzývala výtvarníky ke studiu a zachycování lidových staveb. Sám Prousek se k tomuto zásadnímu impulsu na svoji tvorbu přiznává v předmluvě své knihy „Dřevěné stavby starobyly roubené a nábytek v severovýchodních Čechách“.²²⁶ Po studiích se Prousek vrací za svoji matkou do Turnova. Začíná se ve své výtvarné tvorbě věnovat lidové architektuře a nábytku v Pojizeří a Podještědí. Již z této doby se dochovaly jeho kresby a malby celých staveb, ozdobných detailů jako lomenic, řezeb sloupků, oken atd. Jeho kresby se postupně objevují jako ilustrace odborných článků v časopisech. (Kalendář paní a dívek českých, atd.) Jeho kresby českých chalup a hradů jsou např. i v Sedláčkových Hradech a zámcích. Vlastní umělecké snažení plně podřídil etnografické práci. Pro své kresby si vybíral stavby, které byly zajímavé výtvarně i architektonicky. Svě vlastní umělecké snažení popsal jako: „*snahu znázorniti obrazem typ českého statku a vyjádřiti jím rázovitost i malebnost zároveň, aby aspoň na plátně souladně se pojilo vše v uzavřený celek samostatné umělecké formy.*“²²⁷ Hned po svém usazení v Turnově se zapojil do kulturně-společenského života města. Navázal spolupráci s místními vlasteneckými nadšenci jako byl fotograf Jan Šimon, jenišovický farář Jan Křtitel Hájek a tehdy ještě velice mladý studenta J.V.Šimák. Začal spolupracovat i s místními spolky jako například s TJ Sokol nebo Spolek českých turistů. Vytvářel pro ně ozdobné diplomy a propagační materiály. Z jeho dalších důležitých společenských aktivit je třeba jmenovat ještě iniciaci založení místního muzea v květnu 1886. Jan Prousek se také zapojil i do přípravy Jubilejní zemské výstavy uspořádané v roce 1891. Jeho jméno je spojováno především s projektem České chalupy, který ve svém výsledku sklídl u návštěvníků velký úspěch a stal se i jedním z hlavních impulsů k Národopisné výstavě. Na samotné výstavě, která se konala

²²⁵ František Schmoranz se nechal inspirovat lidovou architekturou při přestavbě zámečku v Kuněticích barona Drascheho.

²²⁶ Prousek, J.: Dřevěné stavby starobyly roubené v severovýchodních Čechách, Praha 1895.

²²⁷ Prousek, J.: Dřevěné stavby starobyly roubené v severovýchodních Čechách, Praha 1895, s. 8.

na pražském výstavišti, Jan Prousek inicioval a prakticky se podílel na stavbě Turnovského statku. Za tento projekt byl nakonec odměněn čestným diplomem a vznikající Národopisné museum od odkoupilo obraz „Statek z české vesnice z Pojizeří“. Mezitím, v roce 1893 Jan Prosek odešel z muzejního výboru a soustředil se hlavně na svoji vlastní vlasteneckou a výtvarnou činnost. Pořádal výstavy jak vlastivědné tak i výtvarné. Spolupracoval s muzeem v Mladé Boleslavi, Hořicích, Národním i Národopisným muzeem v Praze. Jan Prousek stál i u první krajinové výstavy v Turnově která se konala ve dnech 30. června až 20. srpna 1900. Prousek svou pozornost věnoval nejen spolupráci s turnovským muzeem, ale také výtvarnému životu v kraji, který byl v této době spojen jeho prostřednictvím s muzeem a odbornou šperkařskou školou. Položil alespoň teoretické základy výtvarného sdružení, ze kterého se po jeho smrti vyvinulo Turnovské dílo.²²⁸ Prousek se také jako výtvarník účastnil organizování výstav. Nejstarší výstavní akce tohoto výtvarného oddělení dobové prameny datují do roku 1909, kdy se mezi 22. srpnem a 12. zářím konala výstava díla malíře J. Dědiny. Další výstavou, kterou organizoval především Prousek a jeho přátelé, je výstava ze srpna 1910 „Umělci Turnovska“. Vystavoval zde Jan Prousek, nebo třeba Karel Vik. Ústředním obrazem výstavy se stal portrét Antonína Marka od Petra Mužáka. V roce 1911 již v prostorách reálky byla pořádána „Výstava českých malířek“. Objevila se zde výtvarná díla od Zdenky Braunerové, Amálie Mánesové nebo Marie Riegrové – Červinkové a dalších. V osobním životě ovšem na přelomu 19. a 20. století prožíval Jan Prousek jedno z nejhorších období. Roku 1907 mu zemřela matka, která mu vedla domácnost a na kterou byl velice těsně vázán. Postupně zkrachovala i jeho hospoda „U českého granátu“ a Prousek byl živ jen z prodeje svých obrazů. Z jeho finančních potíží mu nedokázali pomoci ani jeho blízcí přátelé z muzea, např. J.V.Šimák. Roku 1910 musel nakonec prodat i dům „U českého granátu“. Jan Prousek zemřel 2. června 1914 a jeho věřitelé si rozebrali prakticky celou pozůstalost. Jeho dílo se podařilo alespoň částečně zkompletovat až 20 let po jeho smrti v roce 1934, kdy se konala jeho výstava v prostorách muzea.

²²⁸ Turnovské dílo oficiálně vzniklo v roce 1927 a v jeho čele stanul Karel Vik. Personálně bylo úzce propojeno s muzeem, kam se také organizačně v roce 1931 začlenilo. Jeho členy byli umělci jako Karel Kinský, J.Varcl, Drahoňovský.

Šimák Josef Vítězslav (1870 – 1941) byl známý historik a první profesor vlastivědy na Univerzitě Karlově v Praze. Je jednou ze zakladatelských osobností turnovského muzea. J.V. Šimák se narodil 15. srpna 1870 v rodině známého turnovského učitele Josefa Šimáka (1842 – 1914)²²⁹. Po absolvování mladoboleslavského gymnázia vystudoval historii na filozofické fakultě Karlovy univerzity, kde mezi jeho spolužáky a blízké přátele patřil mimo jiné Josef Pekař, nebo Josef Šusta. V roce 1894 získal doktorát a o 20 let později se habilitoval jako docent. Svoji kariéru začal jako učitel na Malé Straně v Praze a v Pardubicích a nakonec opět v Praze, kde působil jako profesor na vyšší dívčí škole. Až v roce 1921 byl jmenován řádným profesorem historické vlastivědy na Karlově univerzitě. V Praze se také seznámil se svou budoucí chotí Ludmilou, dcerou malíře Karla Liebschera. Již jako student začal spolupracovat s výborem turnovského muzea, do nějž byl zvolen ve svých 19 letech v roce 1889. Postupem doby se jeho osobnost projevila jako určující v aktivitách muzea až do jeho smrti v roce 1941. Jeho činnost lze rozdělit na několik oblastí a to na činnost popularizační, metodologickou a vlastní historickou²³⁰. Jeho historická práce má velice široký záběr od etnografických článků počínaje až k onomastickým studiím. V rámci zájmu o regionální historii jsou významná především jeho díla: Příběhy města Turnova nad Jizerou, Listář k dějinám školství na Turnovsku nebo Kniha o Housce.

Werichová Františka (Fany Turnovská) (1852 – 1910) známá turnovská ošetřovatelka a filantropka. Od roku 1884 působila v turnovském sirotčinci, kde s dětmi secvičovala vlastní vánoční hry v letech 1885 – 1895. Publikovala v časopise Zlaté mládí.

²²⁹ Petrušková, J.: Nový turnovský panteon, Turnov 2003, s.26.

²³⁰ J.M.: prof. Josef V. Šimák (1870 – 1941), Pojizerské listy z 27. 11. 1991, s. 5.

Příloha č. 2

Statut musejní schválený městskou radou dne 6 list. 1890

1. Účelem turnovského musea založeného r. 1886, jest sbírat i před zkázou chrániti historicky, národopisně i jinak důležité předměty týkající se předkem a hlavně města Turnova a okolní krajiny. Mimo to sbírá museum i všeliké jiné věci umělecké, archeologické i jinak památné, zejména české.
2. Sbírky musejní rozmnožují se předměty darovanými a koupenými. Na rozmnožování a udržování sbírek vykáže obec museu každoročně přiměřený příspěvek.
3. Sbírky musejní jsou majetkem obce turnovské a nesmějí býti ani prodány ani darovány ani vyměněny, leč v případech v následujícím odstavci vytyčených.
4. Věci, které mají důležitost a význam pro celý národ český mohou býti darovány Museu Království Českého, se svolením obecního zastupitelstva po návrhu správy musejní.
Duplikáty a předměty nepotřebné, které nemají důležitosti místní mohou býti vyměněny se svolením městské rady.
5. Pro sbírky musejní vykáže obec místnosti v každém ohledu bezpečné pokud možná v radnici.
6. Předseda musejní správy je starosta města Turnova. Ostatních 6 členů volí obecní zastupitelstvo po návrhu městské rady.
7. Členové musejní správy volí se na 3 léta. Každý rok odstupuje a nahrazuje se třetina. První a druhý rok odstupují dle abecedního pořádku dále pak vždy po tříletém působení. Odstoupení mohou opětně býti zvoleni.
8. Předsedovi přísluší právo ustanoviti některého člena mus. Správy svým náměstkem. Jednatele a pokladníka volí každého roku členové správy.
9. Správa musejní řídí se domácím řádem, schváleným od obecního zastupitelstva.
10. Sbírky musejní jsou přístupny obecnstvu v dobách jež ustanoví musejní správa.
11. Sbírek musejních lze užívati toliko v místnosti musejní se svolením a pod dozorem správy, jinam věci odnáseti nikterak se nedovoluje.
12. Správa musejní předloží městské radě na konci každého roku výkaz o své činnosti, jakož i účet z přijatých a vydaných.

13. Měnění ustanovení tohoto řádu náleží obecnímu zastupitelstvu po návrhu musejní správy.

Jednací řád, schválený 6. list. 1890

1. Předseda zastupuje museum navenek, svolává členy správy musejní a řídí schůze
2. Toto právo může přenést na svého náměstka, buď v jednotlivých případech nebo na určitou dobu.
3. Jednatel činí zápisky o schůzích, obstarává dopisování a předkládá městské radě výroční zprávu o stavu musea.
4. Pokladník účtuje příjmy a vydává u věcech musejních a předkládá výroční účet městské radě.
5. Ostatní členové správy jsou kustody: opatrují sbírky jim přikázané a starají se o rozmnožování jejich.
6. Také náměstku předsedovu, jednatele a pokladníku může býti přiděleno kustodství některého oboru.
7. Kustodové vedou inventář svého oboru a jsou za sbírky jim přikázané odpovědni.
8. Členové mus. Správy mají zpravidla měsíčně alespoň jednu schůzi. Také se scházejí, když toho předseda potřebu uzná, aneb když třeba jen 2 členové správy za to požádají.
9. Schůze je platna, jsou – li mimo předsedu nebo jeho náměstka aspoň tři členové přítomni.
10. Listiny podpisuje předseda nebo jeho náměstek. Je-li jednatel předsedovým náměstkem, tedy pokladník.

Příloha č. 3

Popis turnovského kroje podle E. Proškové

Eleonora Prošková

Lidový kroj na Turnovsku

Kroj turnovský, jak se dalo po velikém pátrání zjistiti, byl dosti malebný. Již nenajde se pamětníka, jak nosili se praprababičky a prapradědové, ale dal se z jednotlivých částí sestaviti celý kroj na Turnovsku obvyklý.*)

Kroj ženský. Kroj byl všední a sváteční. Na Boleslavsku nosil se kroj bohatý, zlatem vyšívaný. Na Turnovsku té nádhery nebylo, aspoň pokud paměť sahá. Dle ústního podání nosívaly se mezulánky, sukně to vlněné, silné, hrubé, nebo bajkové, taktéž vlněné jenže drsnější, jako harasové, na omak mnohem slabší nežli mezulánka. *Mezulánka* byla sukně drahá, vzácná; nosili ji jen zámožné selky a nevěsty. Chudé nevěsty dlužily si ji od bohatých, by vypadaly „onače“. Po mezulánce přišla *cajčka* na řadu. Jsou to tedy dle udání starých venkovanek sukně nejstarší a nejvíce oblíbené pro svou trvanlivost. Sukně k tanci byly lehké, tak zvané *roztočily*. Ženy nosily sukně svobodné dívky, přední půle u sukně byl kus rezného plátna, jemuž říkaly „ledacos“ a přikrýval se zástěrou. Při práci nosily plátěné sukně tištěné. Od dolejšího kraje asi 12 cm našita byla ozdobná stuha. Později byly sukně hedvábné různých barev, též měňavé.

Šněrovačky s puntem byly vysoké (hodně kostic) z látek rozmanitých, pestře tkaných neb hladkých jednobarevných (sametové, brokátové, damaškové, soukenné a vyšívané). Šněrovaly se přes punt pentlí barevnou. Na ramenou neb na zádech u šlí byly mašle. Šněrovačky napřed s páskem byly nižší. K zapínání sloužily haklice. Hlavní šev zakryt byl na zádech zlatou (pravou) portou. Též zdobily se štepováním barevným hedvábím podél

*) Eleonora Prošková (nar. V Praze 13. prosince 1844, zemřela 5. prosince 1910) byla industriální učitelka na měšť. Škole v Turnově. Zprávy o turnovském kroji lidovém sbírala v letech osmdesátých od stařenek. Její zápisky, jež se zachovaly velmi cenné, vděčně tu otiskujeme.

kostic. Lemovány byly barevnou (růžovou, zelenou, žlutou) tenkou kůžičkou do špičatých zoubků vystříhanou. Šněrovačky z hladkých látek šité, hojně se vyšívaly pestrými květy. Aby sukně lépe na těle držely, měla každá šněrovačka na bocích šorčíky (honzíky).

Pod šněrovačkou oblékala se *košilka* s hojně vyšitým *krejzlíkem*. Rukávy vyduté, okraje vyšité jako krejzlík a na tkaničku zdrhnuté. Tato košilka je původu staršího, později nosily se košile bez krejzlů. Pod krejzlík a na šněrovačku na vrch upravil se trojcípý šátek tak zvaná „půlka“. Byl bohatě vyšíváný buď bíle neb hedvábím karmazínovým a zlatou nití propletený. Později byl šátky tylové s ozdobně vyšitými rohy a kraji. Ten se přes prsa pěkně křížem složil a cípky zbývající se připnuly na bok neb byl – li šátek větší, připnuly se cípky dozadu. Byla – li šněrovačka s puntem, zastrkaly se cípky pod punt (způsob starší) a za „zámeček“ (pásek šněrovačky). Vyšíváné cípy šátku byly ven vystrčeny.

Bílé obleky se nosily na den sváteční (zpráva z Tatobit).

sukně bílá, šakenotová, široká. Vysoko oddílného kraje kráslena byla širokým, plným a prolamovaným, vyšíváním, do řas nabraným kanýrem. Nad ním položena a hladce přišita červená pentle.

Živůtek (špensr) je ušit jako jiné kabátky. Na pevné podšívce je potažena látka bílá, šakenotová. U krku vpředu je hluboký výstřih až skoro k pasu. Ten je opatřen širokým límcem, k pasu zúženým a jest okrášlen dvěma nabíranými, jemně vyšíváním kanýry. Šůsek opatřen je as 7 cm širokým, stejně vyšíváním, vzadu hustě nabíraným kanýrem, sřaseným do varhánků.

Zástěry (fěrtochy) byly široké, buď bílé plátěné, bohatě do polovičky vyšíváné buď celé bílé neb hedvábím červeným karmazínovým. Též byly modré plátěné, pestrými květy a ornamenty vyšité. Do kostela nosily se fěrtochy hedvábné i tibetové, pestrou vlnou vyšité. U bílých zástěr byly vázačky bílé, též vyšíváné, neb vlála od pasu barevná stuha s mašlí.

Střevíc nosil se nízký s loštičkou, barevnou haraskou svázaný. Haraska byla na nártě sřasena do růžičky. Nízké „kramflíky“.

Punčochy oblékaly se bílé neb červené. Bílé měly na kotníkách Vyšívaný cvikl červený, punčochy červené cvikl bílý, červeně, modře i zeleně vyšitý.

Ústroj hlavy byl vínek²³¹, kukle, zlatý neb stříbrný čepec, holubinka, šátek „na kačenu“.

Vínek kryl čelo a byl v týle svázán dlouhými vázankami, na konci zdobenými vyšíváním a krajkou paličkovanou. Pod ním nosil se podvínek, tj. bílý pásek plátěný se širokou, paličkovanou krajkou na uších (nikoli na čele).

Nejstarší způsob úpravy hlavy, o kterém víme, byl vínek s podvínkem. Před více než 200 lety používalo podvínku na místě čepců, byla to slavnostní úprava hlavy. Do „kredence“ zatknuty jehlice, t. zv. „třeslice“.

Pak nastaly teprve „holubinky“, hojně uzlíčkově vyšívané, Na tuho do kulata vyžehlené „kukláky“, dle zámožnosti buď jednoduché neb dvojité s konci krátkými neb dlouhými a nošeny všeobecně ženami i dívkami s tím rozdílem, že svobodné nosily u nich mašle s dlouhými fábory ohnivě červené neb růžové, ženy pak filalové, zelené, modré. Kolem holubinky byla široká, velice jemně paličkovaná krajka, na tuho oškrobená a jemně sřasená. Třetí ozdobou hlavy byly čepce s „ouškama“, hladké, neb vyšívané. Ouška a vázanky byly škrobené.

Bílé čepce nevyšívané nošeny pod kosmonoským šátkem na „kačenu“ uvázaným. (doba úpadku našeho kroje lidového)

Šátky bílé s třemi vyšitými rohy vázány na „kačenu“ (vázala je Beránková na „bráně“). Vyšívané plachetky tzv. „zabálky“ nosily ženy přes čepec a vínek. (U starých Junů na Trávnících upravovaly se čepce. Horáčková upravovala krajky na „kuláky“ – Tyto poznámky o úpravě hlavy jsou z vypravování staré Roštejnské).

Nevěsta zdobila hlavu *věncem*, z květin různých, strmě uvázaných. Mezi nimi sklíčka, kaménky a zrcadélka. Vzadu mašle s dlouhými konci, ze široké stuhy. Kapesníky veliké, kolem a

²³¹ K problematice vínku viz Krejčí, P.: Pojizerské a podještědské písně a tance, Severočeské nakladatelství 1963, s.168 – 172.

v rozích vyšívané.

Přes košilkou nosil se kabátek – *špensr*. V létě s lehčí podšívkou, v zimě vatovaný, také beránkem podšitý. Šil se z různého materiálu (sukna, sametu, taftu, brokátu). Býval různých barev, napřed s výstřihem a širokým límcem. V pase tuhé varhánky. Ozdoby splétaly se z téže látky v copánky a z nich našívány růžice a různé vlnovky. Též byly zdobeny širokou stuhou květovanou. Rukávy vyduté, hodně u ramena široké, dlouhé, u ruky přiléhavé.

Účesy. Účes malé dívky byl zcela jednoduchý. Vlasy rozděleny cestičkou na dvě poloviny, splítaly se ve dva copy, nechaly se buď volně přes záda viseti, neb se složily na temeno do rulíky.

Účes dospělé dívky byl upraven ku obličejí „na lebky“, tj. vlasy byly taktéž rozděleny cestičkou nad čelem k temeni, odtud pak uchu, takže tvořily tři díly. Dva přední a jeden zadní. Zpředu oddělené vlasy se od cestičky sčesaly hladce a uhlasily pevně, navlhčeny jsouce pivem, by se nerozcuchaly, u ucha se pojily k vlasům zadním. Tkaničkou upevněné a zapletené v rulík se zatočily a připevnily. Tak utvořil se z copů „kredenec“, do něhož se zastrkávaly „třeslice“, ozdobné jehlice.

Zdá se, že v našem kraji venkovankám mnoho času nezbyvalo na účesy ozdobné, aspoň jsem se nedozvěděla a nedopátrala ničeho podobného.

Vínek. Způsob nošení vínku byl různý. Hlava pokryla se nejprve „podvínkem“, pak uvázal se vínek, aby hraničil s okrajem čela. Z konců vínku uvázala se mašle, neb pouze uzal, aby konce splývaly dolů.

Později ustoupil podvínkem bílým čepcům. Vínek se také uvazoval na šátek „na kačenu“, aby kryl čelo v zimě. Zdá se, že dosavadní vázání šátků některých našich venkovanek možno považovati za dozvuky vínků.

Co jest vínek? Vínek jest 130 – 140 cm dlouhý a 10 – 12 cm široký pruh silného hrubého plátna, tvořícího tři části, jednu

čelní a dvě vázanky. Část čelní, hlavní a nejvýraznější to část vínku vybíhá uprostřed ve špici, načež vykrojena obloukově do stran tvoří vlnovku. Celý tento okraj, konturován pevným obkroužkováním a šitými zoubky zakončen, velmi vkusně se vyjímá. Výraznou činí tuto část tři stejné ornamentální kytice – jen zvláštností jsou vínky, jichž střední kytice jinak seskupena než postranní. Kytice symetricky vyrůstá buď z košíčku, růžice, srdéčka neb jiného většího tvaru, tvoříc rozčleněné větvičky plné lístečků a jiných rostlinných motivů, nebo tvoří kytici stylisované květy karmazínů. Nad kytici zhusta viděti proti sobě stojící ptáčky. Půda pokryta buď na koso neb vodorovně kladeným hedvábí – nejčastěji v barvě červené – karmazínové, jež směrem protilehlým proplétajíc s tvoří různé vzorky. Výplň tvoří též stylisované větvičky s lístečky. Ornamenty vyšity v barvách dvou: ornament bílý, půda červená neb ornament stříbrný, půda černá (smuteční). Bývá však i více barev sharmonizováno.

Některé osady (Štveřín) měly vínky vyšité zlatem (dracounem) korálky a cetkami – vínky tyto nejeví mnoho umělecké techniky.

Vázanky a čelní část bývají buď z celistvého pruhu, nebo jsou přišity zvlášť, konce pak zpravidla jsou vyšity ornamentem příbuzným čelnímu. Výplně byly šity zachycovanými stehy po vrchní straně tak, že spodní strana jest skoro stehů prázdná – byly tudíž šity stehem spořivým.

Pozoruhodné a zvláštní jest, že na Turnovsku nosily vínky ženy, kdežto v sousedním kraji Boleslavském je nosily dívky až do oddavek. Na Turnovsku byla nevěsta vínkem čepena. (Dle vypravování střeny Šťastné ze Čtveřina a staré Roštejské, pocházející z Mašova, poprvé poprvé zavinuta ženami vínkem nevěstě hlava za zpěvu při obřadném čepení, byl tudíž vínek v kraji našem znakem vdané ženy). Kde jsou hranice? Pokud nosily vínky dívky a kdy je začaly nosit ženy a jak k tomu přišly?

Čepičky ke křtu byly atlasové nebo sametové, zelené, růžové červené, modré i žluté. Byly bohatě zlatem neb stříbrem vyšité, též dracounem a vykládané barevnými sklíčky. Na temínku

trčela mašle z několika kliček barevné stužky.

Koutro (velikosti prostěradla) bylo ze silného, domácího plátna, kolem bohatě vyšité silnou bavlnou, zejména rohy. Středem táhl se široce bohatým ornamentem vyšitý pruh. Bývalo též modré, bílou přízí vyšité. (Vyšívalo se červenou, modrou i bílou přízí). Koutra bylo upotřebeno též jako „táč“ k zavijení dítěte ke křtu I co úvodnice k „úvodu“. (Látka tato sebrána dle vypravování Stařenek žijících před 50 léty ze Všeně, z Pěncína, ze Žďáru, z Ohrazenic, z Tatobit, z Hrubé Skály, ze Zbirohů, ze Čtveřina, z Mašova, z Bukoviny.)

Kroj mužský. Na hlavě nosil se klobouk filcák se širokým okrajem. Čepice *pankrotka* ze sametu nebo sukna (černé, hnědé, tmavomodré) složena kolem dokola v záhyby ve středu se sbíhající, jež kryl uprostřed veliký, lesklý knoflík, nebo knoflík potažený látkou čepice. Zdobena bývala okolkem z černého nebo bílého beránku (v zimě). *Maděra*, vysoká čepice kožená, kruzličkovaná, (světlé barvy) uprostřed do hloubky smačknutá, kam vkládal se obyčejně kapesní šátek.

Košile z domácí příze, u krku hustě nabíraná, v pásek vyšívaný nebo tkaný všitá, na tkaničky k vázání, rovněž tak široké, stejnými pásky u rukou zdobené rukávy, též na tkanice k vázání. *Kalhoty*, koženky světlé nebo režné plátěnky pod kolena ze strany na dva, tři knoflíky zapnuté, nebo byla řada knoflíků prostě jen co ozdoba našita. Zámožnější nosívali spodky manšestrové nebo sametové černé, stažené u kolen tkanicí (rovněž černou) dvěma řádkami všitých dírek provléknutou a volně splývající.

Bruslek, kazajka bez rukávů a ke krku šitá, manšestrová nebo sametová, barvy tmavomodré, hnědé, červené i žluté, vpředu s dvěma řadami hustě našitých lesklých knoflíků.

Kabáty („šosáci“) k tělu přiléhající, barev tmavomodré a hřebíčkové úzkými, někde též u ramen nabranými rukávy, vzadu s dvěma knoflíky v pasu a objemnými šosy.

Kožichy ze světlé ovčí kůže, v zadu přiléhavé od pasu se-

brané v záhyby, jež kryl vysoký pás z téže kůže bohatě zdobený z jemnější kůže (skopovinky) vykrajovanými a barevnými (zelená, červená, bílá, modrá) ornamenty a zoubky po krajích. Švy kryly pásy z téže kůže rovněž pestře zdobené (zoubky, lupínky, srdíčka, jablíčka atd.)

Pláště tmavomodré, řasnaté s velmi širokým límcem.

Punčochy bílé, nízké *střevíce*, černé, též světle hnědé, šněrované tkanicí i řemínkem. V zimě boty vysoké. Na krku šátek uvázaný na uzel.

Příloha č. 4:
Obrazová příloha

Obr. 1: Eleonora Prošková

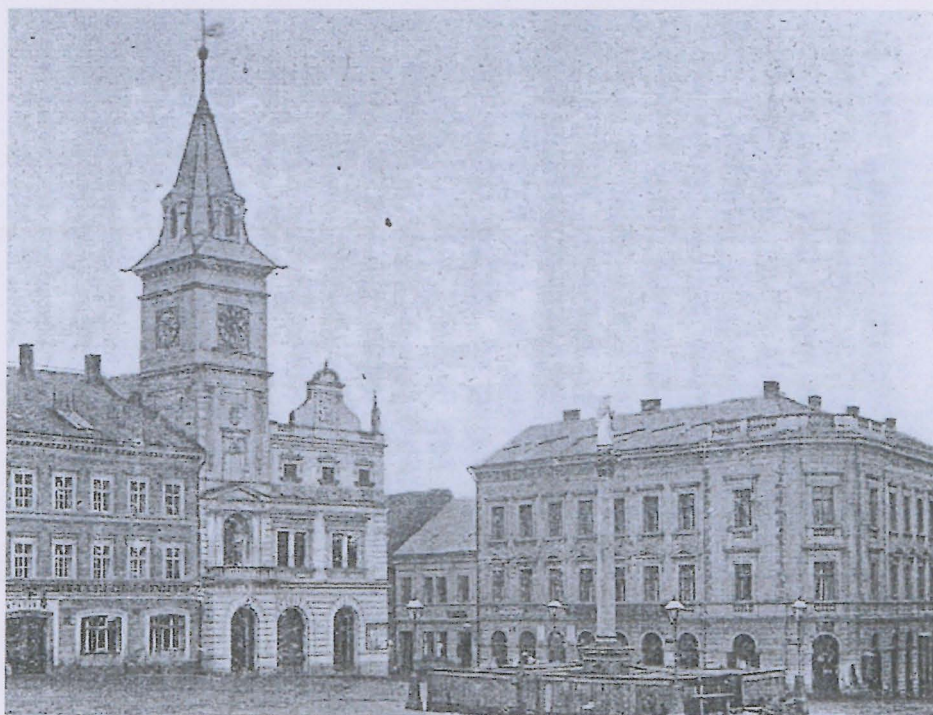
obr.2: Marie Prošková

obr.3: Jan Prousek

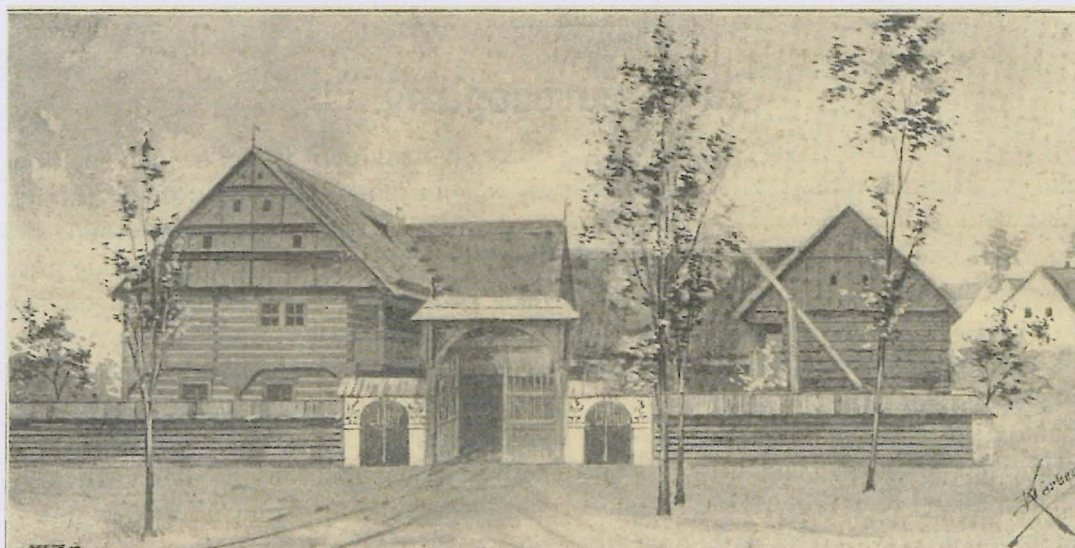
obr.4: Josef Vítězslav Šimák

obr.5: turnovské náměstí s budovou radnice

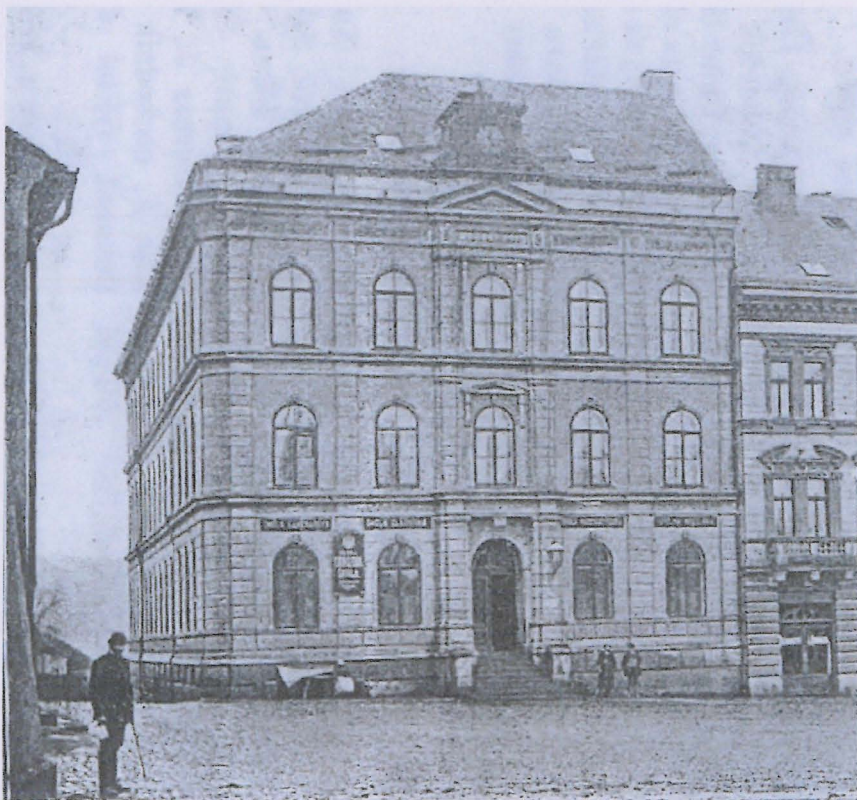
obr. 6: Skálův sirotčinec

obr. 7: Pojizerský statek na Národopisné výstavě československé

obr. 8: Turnovská expozice na Národopisné výstavě československé

obr. 9.: Budova školy na tzv „Babyloně“

obr. 10: Turnovský ženský kroj

obr. 11: Turnovský ženský kroj

obr. 12: Turnovský ženský kroj

obr. 13: Turnovský ženský kroj

obr. 14: Hrob sester Proškových

obr. 15: Hrob Jana Prouška

Resumé

Eleonora and Marie Prošek were the teachers and ethnography research workers, which on the break 19 and 20 century worked in Turnov. Their fates show us what acceptance had ideas of women emancipation among active women in small provincial town. Their interest in ethnography show us beginning of ethnography as a scientific branch and what importance had women in that.

Eleonora was born on 13th December 1844 in Prague and Marie was born on 10th February 1858 also in Prague. Sisters obvious come from family, which came under the middle classes. In Prague sisters attended the school. Sisters were venerable much distant and so possibilities of education they had different. Eleonora gained education of teacher of needlework, but Marie was able to gain education on school for teachers and started to teach also specialist subjects.

To Turnov came Eleonora in 1872 and started to teach needlework on school for girls. In this time she was interesting of national dresses and textile. This interest she specified from 1886 in cooperation with museum in Turnov. She cooperated also on preparation on big exhibitions in 90. 19 century, which took place in Prague. She completed national dress of Turnov and lake the first she described national dress of Turnov, which retained in 80. 19 century. With museum she cooperated to her death on 5th December 1910.

Marie came to Turnov 10 years later than her sister, in 1882. She started to teach on school for girls. 1895 – 1905 she was teaching in Rovensko pod Troskami. With museum she started to cooperate in 1910, when she took resort of her sister Eleonora. Marie prepared for publishing describing of national dress, which made Eleonora. It was published in journal “Od Jěštěda k Troskám” in 1922. In 1927 she made first continue exhibition of national textile in museum in Turnov. In museum she worked until to her death on 24th March 1932.

The sisters were members of same associations. Eleonora took in this trend patriotic and religious. She was member of patriotic association “Národní jednota severočeská”, which supported Czech minorities by borders and she was also member of religious association “Katolický spolek paní v Turnově k

uctění Srdce Pána Ježíše a svátosti oltářní”. Marie took more charitable and pedagogic. She was member of “Osvětový sbor pro okres Turnovský” and “Československá ochrana matek a kojencův Turnově”.

Sisters did not support radical ideas of women emancipation, which are know for example in Western Europe but like the teachers they pertain to first economic and intellectual women in Czek.